И. С. ТУРГЕЊЕВ – САБРАНА ДЕЛА – КЊИГА 1

ЛОВЧЕВЕ БЕЛЕШКЕ

I

НАРОДНА ПРОСВЕТА – БЕОГРАД

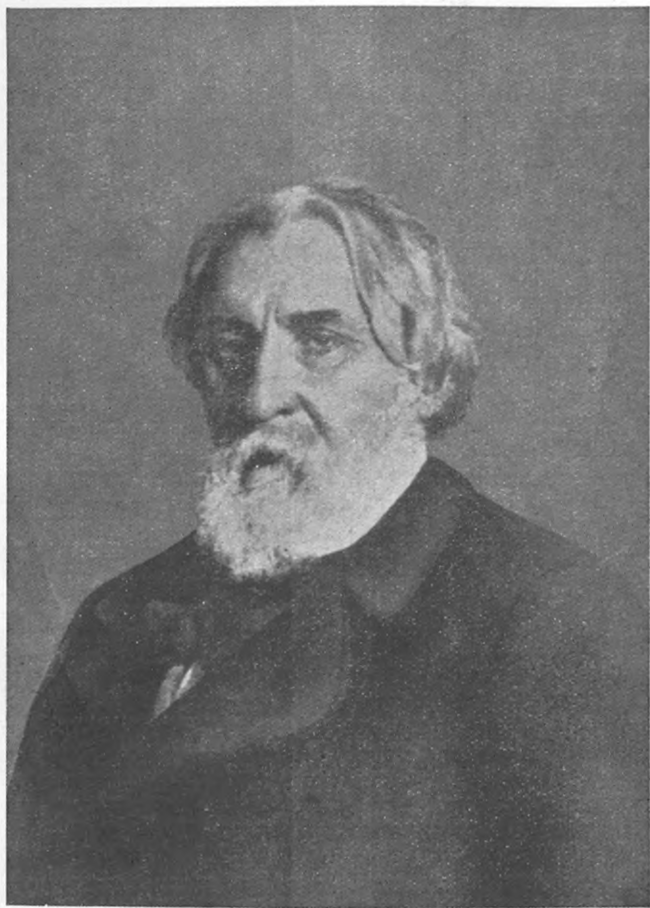

Ив. Тургенев

ИВАН С. ТУРГЕЊЕВ

ИЗАБРАНА ДЕЛА

КЊИГА ПРВА

С РУСКОГ ПРЕВЕО

Д-р МИЛОШ С. МОСКОВЉЕВИЋ

САДРЖАЈ.

ИВАН С. ТУРГЕЊЕВ

ЖИВОТ И ДЕЛА

Иван Сергејевић Тургењев

(1818—1883)

I.

Мало је која књижевност толико везана са животом свога народа, толико одблесак његовог социјалног и духовног развитка, као што је руска књижевност, нити је и код једног народа књижевност била тако велики чинилац у духовном развитку као код Руса. Руска књижевност је по својим елементима изразито национална, а не космополитска, па ипак је успела да за кратко време уђе у ред великих европских књижевности и постане драгоцена својина целога света. Заслуга и за једно и за друго припада на првом месту, пре Достојевског и Толстоја, Тургењеву.

Иако се Русија у ранија времена сматрала као део Азије, иако данас има један философско-књижевни правац код Руса, који Русију сматра као засебан континенат између Европе и Азије („Евразија”), са засебним путевима развитка, — ипак је ова најисточнија словенска земља, и поред свих сметња, ишла са Европом, па је и њена нова књижевност, почев од

Петра Великог ишла за европском. Као што се дете у свима својим радњама угледа на старије око себе, тако је и нова руска књижевност у својој младости, која је доста дуго трајала — читавих сто година — слепо подражавала западноевропске књижевности. Отуда у њој сретамо у 18 и почетку 19 века све тадашње европске књижевне правце — лажни класицизам, рационализам, сентиментализам и романтизам.

Почетком 19 века руска књижевност у већој мери добија националне елементе и приближује се руској стварности, свакидањем животу. У исто време код књижевника се све јаче развија свест о важности књижевности за социални и културни развитак народа. Али то су још само појединачни светли изузеци (Жуковски, Крилов, Грибоједов), здрави почеци онога што ће мало доцније бити у потпуности остварено. Иначе руска књижевност у првој четврти 19 века још није била израдила своју националну индивидуалност, већ је показивала духовно ропство културним европским народима. У њој су се укрштали сви књижевни европски правци, те се добила страшна збрка, у којој су се угушили многи таленти, не могавши се снаћи и развити. И тек геније Пушкинов успео је да се отргне из тих мрежа, стане на своје ноге и поведе руску књижевност путем самосталног уметничког стварања. Што је Петар Велики био у културно-политичком погледу за Русију то је Пушкин био у књижевно-уметничком. Многе доцније појаве руске књижевности имају свој прапочетак, извор и углед у Пушкиновим делима.

Друга четврт 19 века, тачније двадесете и тридесете године, чини завршну етапу прелазног доба од епохе подражавања, празне реторике и сувих апстракција на ненародном, накарадном језику, у епоху народности, оригиналности, реализма и изграђивању дивног књижевног језика на бази народног. То раздобље испуњено је уметничким делањем Пушкина, Лермонтова и Гогоља. Али, и поред све генијалности ових руских класика, они ипак нису могли постати светски књижевници, јер им је недостајало оно што је тражио критеријум, добијање ранга светског књижевника, а то је: онај разумни, мисаони садржај, оне велике идеје водиље, покретање и расправљање оних великих животних питања што су тада узбуркавала и потресала Европу. То је западни свет нашао први пут у делима Тургењева, мало доцније и Достојевског и Толстоја.

Време у ком је Тургењев живео и писао јест врло важна епоха у историји развитка руског народа, време укрштања разних праваца, великих превирања, напрегнутог духовног живота. Тургењев је био пажљив посматрач свих појава руског живота. Зато су његова књижевна дела дубок извор за проучавање умног развитка руског друштва тога времена. Он у својим уметничким творевинама даје најживљу слику стварања и развитка руске социалне свести. Поред ретке даровитости, и услови његовог живота су много допринели формирању његовог уметничког талента. Стога је за разумевање Тургењевљевог уметничког стварања, можда више него код других

књижевника, потребно упознати се с његовим животом и руским приликама и средином, нарочито неким судбоносним моментима, који могу послужити као кључ за разумевање најлепших творевина његова генија.

II.

Иван Сергејевић Тургењев припада врло старој племићској породици која води порекло још од Златне Хорде. Он се родио 28 октобра 1818 год., у вароши Орлу. Прошавши кроз руке разних немачких, француских и швајцарских „гувернера", учио се у Москви, где је слушао и универзитетска предавања, која је завршио у Петрограду. Год. 1838 отпутовао је у иностранство и две године слушао универзитетска предавања у Берлину. Вративши се 1841 год. у Москву темељно се спремио да полаже магистарски испит, намеравајући да постане професор философије, али пошто у то време није било катедре философије на Московском универзитету (тадашњи режим је попреко гледао на философију као на сејача штетних идеја), он је морао дићи руке од испита а истовремено и одрећи се научне каријере. Јер због тврдичења своје матере, која му је ускратила издржавање, да би га казнила што се почео бавити књижевношћу, коју је она презирала (обична појава тога времена), он је био принуђен да се 1842 прими службе у Министарству Унутрашњих Дела. Немајући много посла, певао је песме и те године почео их штампати у часопису *„Отечественни Записки"*, а

1843 штампао је у засебној књижици свој романтични спев *„Параша"*, који је знаменити критичар *Бељински* врло похвално приказао и тим дао Тургењеву подстрека за даљи рад.

Поред многобројних песама, тих првих година Тургењев је, у истом листу, штампао и неколико приповедака, али су оне прошле скоро незапажене. Ипак, песме су му се одликовале дивним описима природе, којима се он доцније толико прославио. Сам Тургењев није био нимало задовољан својим делима и хтео је сасвим да дигне руке од књижевности, кад се у часопису *„Савременику"* 1847 год. појави његова приповетка *„Твор и Калинић"*, која је неочекивано добро примљена. Нити је сам писац ценио ово, по његовом мишљењу, последње дело, нити је уредник часописа, знаменити песник *Некрасов*, обратио на њега пажњу, — метнуо га је сасвим на споредно место, под рубрику „Разно" — па ипак је ова приповетка стекла Тургењеву опште симпатије, намах га истакла у први ред и спасла за руску књижевност. То је прва приповетка из знамените збирке коју је назвао *„Ловчеве Белешке"*, за коју је написао од 1847—52 свега 24 приповетке и епилог „Шума и степа". У њима је Тургењев сјајно оправдао похвале које му је изрекао Бељински поводом приповетке „Параша", јер је високо развио све оне карактерне особине свога песничког дара, које је Бељински запазио: врло жив посматрачки дар, дубоко познавање људи и прилика, трезвено схватање стварности.

Озлојеђен и утучен свим оним што је видео и до-

живео у кући своје матере и у својој отаџбини, коју је толико волео, Тургењев је 1847 отпутовао у иностранство, с намером да се више никад не врати. Да овакву одлуку донесе прилично је утицала и његова веза са славном француском оперском певачицом *Виардо-Гарсија,* с којом се упознао још 1845 год., па јој је једно време био и учитељ руског језика. За овом Шпањолком, удатом за Француза, лудовао је цео Петроград, па је и Тургењев ушао у ред њених обожавалаца и с њом се везао за цео живот. Ова веза била је чисто платонска, јер Г-ђа Виардо-Гарсија била је не само несрављена оперска певачица и играчица ретке лепоте, већ и пианискиња и композитор, па чак и сликарка, а Тургењев је био осетљива уметничка природа. Оставши целог свог века без породице, иако је за њу имао висок култ, Тургењев се, као што он сам каже, „прилепио" уз породицу ове уметнице и урођену му родитељску љубав пренео на децу Г-ђе Виардо-Гарсија. Ипак му је ова породица у моралном погледу остала туђа, маколико да се с њом зближио. По изгледу срећан, он се осећао усамљен и несрећан, што је било од утицаја и на његово писање.

У Француској је одмах ушао у круг тадашњих великих уметника и књижевника, као што су Жорж Санд, Виктор Иго, Емил Зола и др. Али, раскинувши све односе с матером, остао је без средстава за живот, па се тешко злопатио, зарађујући писањем и превођењем свој хлеб. Под свежим утисцима свих негативних страна режима *Крепосног Права,* под

којим су стењали милиони руских сељака, живећи и сам у врло тешким приликама, он је написао приповетке које су ушле у збирку *„Ловчеве Белешке"*. Њима је он хтео да зада смртни ударац своме заклетом непријатељу, у чему се није преварио, јер су „Ловчеве Белешке" припремиле духове за укидање сељачког ропства. За време револуције 1848 г. био је у Паризу и своје утиске изнео је у приповеткама *„Човек у плавим наочарима"* и *„Наши су послали"*.

Због тешке материне болести Тургењев се врати 1850 год. у Русију и остао је у њој, живећи већином у Петрограду, а лети у свом омиљеном селу Спаском. Наследивши после материне смрти половину имања, показао је сву своју љубав и великодушност према сељацима. Сву бившу дворску послугу своје матере ослободио је, многим поклонио најлепше земље, шуме и покретности. Све сељаке који су зажелели превео је „на оброк" т. ј. ослободио кметске зависности, само да плаћају неку годишњу суму за земљу. Па и доцније, целог живота, бринуо се о сељацима, поклањао им земљу и новац, школовао им даровиту децу и чинио им безбројна друга доброчинства, чак и онда кад му је јасно било да су га злоупотребљавали.

У фебруару 1852 године, поводом смрти *Гогољеве*, Тургењев је написао чланак, назвавши Гогоља „великим човеком". Чланак су објавиле новине *„Московске Вједомости"*, јер у Петрограду ниједне новине

нису смеле ни речи написати о великом и популарном писцу. Због овог чланка Тургењев је по царевој наредби осуђен на месец дана затвора, а пошто га је издржао протеран је у село, где је интерниран провео годину дана. Опште је убеђење било да је ова казна постигла Т. због „Ловчевих бележака", а чланак о Гогољу је био само повод. Седећи у затвору написао је дирљиву приповетку *„Муму"*, пуну необичне љубави према несрећним сељацима. Док је био у селу написао је приповетке *„Два пријатеља"* и *„Тихо месташце"*.

Год. 1855 Тургењев, по ослобођењу из интернације, дефинитивно напушта Русију, долазећи у њу само с времена на време, већином да проведе лето у Спаском. Иначе је живео у Паризу и Баден-Бадену, или у Буживалу код Париза, где је имао и своју вилу, поред виле г-ђе Виарда Гарсија. Та година значи прелом у животу и књижевном раду Тургењева, као што значи и почетак новог раздобља руске историје. Те године се свршава несносна реакција настала после 1848 и почиње препород руског живота, снажан либерални преокрет који је довео до ослобођења сељака. У то време и у вези с њим пада и потпун расцвет Тургењевљевог књижевног рада и уметничког талента. Тада је написао најзначајнија своја дела, која су му створила славу не само у Русији већ и у целом свету.

Док је у „Ловчевим белешкама" и другим ранијим приповеткама описивао сељаке и њихове невоље, дотле је сад почео да црта друга два реда руског

друштва: племство — спахије и интелигенцију. 1855 почео је и 1856 завршио и штампао у „Савременику" свој први роман *„Рудин"*. У њему је оцртао тип младића четрдесетих година, неку врсту руског Чајлд-Харалда. Тургењев је врло објективан писац, али у овом његовом делу има доста субјективног; то је у неку руку његова аутобиографија, коју је дао са пуно самокритике младићске уображености, заслепљености, сујете и других реквизита романтичарског доба. У оцени *„Рудина"* критика је била подвојена, а публика је једнодушно поздравила роман.

У 1857 год. руско јавно мишљење било је заталасано због гласова о блиском ослобођењу сељака. Налазећи се у Риму Тургењев је с још неким друговима похитао да са своје стране допринесе решењу овог питања. На одржаном састанку решили су да оснују нарочит часопис за расправљање свих питања која стоје у вези са овом великом реформом и економско-културним подизањем сељака. Верујући да се влада озбиљно бави овим питањем, Тургењев је саставио чак и један меморандум са својим идејама и послао га влади.

У 1859 завршио је свој други роман *„Племићско Гнездо"*, у коме је оцртао живот, навике и схватања неколико генерација провинциског племства. У овом роману су изнети врло објективно људи свих могућих васпитања и праваца, и *дедови* и *оцеви и деца,* те га је публика једнодушно и одушевљено примила и манифестовала неподељене симпатије према његову писцу, који је постао најомиљенији руски писац. Го-

дину дана доцније штампа у часопису *„Руске Вједомости”* нов роман под називом *„Уочи Нових Дана”*, (Наканун), у чијој се оцени критика разилазила, а *Доброљубов* је написао одушевљен приказ. Али читалачка публика је очекивала с великим интересовањем и овај роман, у коме су обрађени нови људи, чак и нов тип жене, смеоне, енергичне, одушевљене за борбу против сваког угњетавања.

У јануару 1860 год. дошао је Тургењев и одржао своје чувено предавање *„Хамлет и Дон Кихот”*, у коме је дао анализу типова интелигенције у тадашњој Русији и својим романима, класификујући их у те две категорије. Те исте године дошао је у оштар сукоб са Некрасовом и другим својим бившим једномишљеницима око „Савременика”, који су били сувише радикални. Оптуживања и сумњичења удаљила су Тургењева потпуно од њих, а 1862 дошло је до потпуног раскида, кад се појавио његов роман *„Оцеви и деца”* и изазвао жучну полемику, како није ниједан ранији роман. И критичари и публика поделили су се у два табора: за Тургењева и против њега. Десничари су му пребацивали што је главну личност романа, Базарова, сувише величао као радикала, а левичари су га оптуживали да му је сав роман задахнут антилибералним духом, да је заостао, мрачњак, да вређа омладину, па су му неки чак јављали да су спалили његове слике у знак презирања!

Полемика око овог романа трајала је годинама. Највише су га нападали што је у лицу Базарова обрадио нарочит тип руске интелигенције педесетих

година, којима је он дао назив *нихилиста.* Пребацивали су му да је претерао, да такав тип не постоји, а да га је он могао тако замислити само зато што је последњих година био удаљен од Русије и њених прилика, па је изгубио ону непосредну везу и остао без непосредних и свежих утисака које је имао при писању ранијих романа. Рђав пријем овог романа, на који је он толико полагао, незаслужени прекори, грдње и клевете, незадовољство с приликама и људима и у самој Француској — све је то дубоко разочарало Тургењева и напело ону песимистичку жицу његову, која је била затегнута још из детињства. Меланхолија и апатија овладале су њим и он је изгубио сваку вољу за књижевни рад који је прекинуо за читавих пет година. То мрачно расположење свога духа и осећања излио је 1864 у неку врсту елегије под називом „*Доста*", у којој је изјављивао да не мисли више писати.

Иако је мислио да неће више писати, иако је доиста настао прекид у његову раду од пет година, који се највише може објаснити његовом удаљеношћу од Русије, због чега му је недостајало згодних догађаја, сусрета и непосредних утисака, он је ипак почетком 1867 године почео писати нов роман „*Дим*", који је те године и објавио, нашавши за њега материјал у многобројним Русима који су летовали у Баден-Бадену. У овом роману, пуном песимизма и сатире, Тургењев је шибао и старије генерације племства због њихове тривијалности и омладину због ограничености и претеране самоуверено-

сти, а која се само правила да је напредна. Нарочито је шибао „славјанофиле" због њихове националне уображености и презирања „труле Европе". „Дим" је изазвао жестоку полемику и пребацивање Тургењеву да је био тенденциозан. Нарочито су га оштро нападали Достојевски, Фет и Л. Толстој. Годину дана после објавио је своје *„Успомене"*, које су доживеле судбину „Дима".

Године 1874 штампао је *„Пролетње воде"*, најкрупније и најбоље дело последњих година пре појаве последњег његовог романа *„Новина"*, који је објављен 1876 год. У међувремену објавио је неколико приповедака, у којима се огледају његова лична расположења и дубоке патње. У „Новини" је покушао приказати покрете и људе седамдесетих година, али с једне стране немогућност да их из иностранства прати и проучава, с друге стране опадање стваралачке енергије, а с треће стране брзина с којом је написано, учинили су да је ово дело подбацило.

Од 1863 па до краја Тургењев је написао велики број приповедака и *песама у прози*. Оне предсмртне су му најсавршеније у уметничком погледу, иако их сам писац није ценио, сматрајући их као senilia. Сви ти његови последњи производи прожети су елегичним осећањем, меланхолијом и песимизмом.

Год. 1879, приликом откривања споменика Пушкину, Тургењеву су приређене невиђене овације, које су показале сву његову популарност код тадашњих читалаца, који су имали јасну представу о просветилачком значају његових дела и о огромном утицају

њиховом на развитак руске интелигенције у великој прелазној епоси руске историје.

Последње лето Тургењев је провео у Спаском 1881 год., а почетком 1882 погоршала му се болест и 22 августа исте године умро је од грудне ангине у својој вили у Буживалу, украј Париза. Дочек и сахрана његових посмртних остатака у Русији био је величанствен. Наука, књижевност, уметност, мушко и женско, младо и старо свих народности и сталежа похитали су да се поклоне духовном вођу отаџбине, мушком заштитнику слободе, племенитом борцу за културу и прогрес.

III.

Главна основа Тургењевљева уметничког стварања јесте природна обдареност умом, срцем и талентом.

Његов ум се одликовао необичном способношћу посматрања и удубљивања, с великом дозом скептицизма и аналитичности, што је чинило његова дела толико реалним и објективним. Овај редак посматрачки дар омогућио му је да се снађе у врло сложеном материалу живота и да својим делима дâ тако богату садржину. Његова природна бистрина ума појачана је широким образовањем, које је добио у Немачкој, изучавајући Хегелову философију, која је тада била последње слово философске науке. Своје образовање попунио је у Француској, крећући се у друштву првих интелектуалаца француских.

Други узрок његова успеха у уметничком ствара-

њу треба тражити у урођеној му хуманости, нежности и доброти срца, због чега је код њега била развијена необична љубав према људима. Чак и кад не бисмо знали колику је доброту Тургењев показивао у животу, свако његово дело нас запахњује њоме. Ко год чита његове уметничке творевине не може се отети неодољивом утицају дирљивог човекољубља и племенитости; они избијају из сваког реда, пријањају за душу читаоца, оплемењују је и уздижу.

На треће, боље рећи, на прво место долази његов неизмерно велики песнички таленат, таленат правог реалисте. Он је могао описивати само оно што је лично посматрао, не полазећи од замишљених идеја, већ од истинских слика. Због тога никад није писао тенденциозно. У својим примедбама поводом „Оцева и деце" он на једном месту каже:

„Морам признати да никад нисам покушао „стварати слику", ако нисам имао за полазну тачку не идеју већ живо лице, коме су се поступно додавали и мешали с њим одговарајући елементи. Немајући много способности измишљања, увек сам осећао потребу у одређеном тлу, по којем сам могао чврсто ићи".

Кажу да је Тургењеву требало до 50 познанстава, да би у њима могао пронаћи и проучити нов тип или црте неког карактера. Због тога скоро у свима његовим производима лежи у основи какав познат му догађај. Тиме се најбоље могу објаснити дужи прекиди у његовом књижевном делању док је живео у иностранству. То он сам најлепше потврђује у једном писму.

„Дар који ми је природа дала није се умањио, али ми није ни за што. Глас је остао, али немам шта да певам. А немам шта да певам зато што живим ван Русије”.

На крају, ваља истаћи једну врло важну црту Тургењевљева таланта, а то је објективност. Иако је у обрађивању разноврсних типова износио врло често карактере супротне своме, ипак се умео узвисити над самим собом и уздржати се од исказивања свог ауторског суда о њима, — од чега се ретко који књижевник може уздржати, — и дати непристрасну обраду читавог низа карактера руских типова 40 до 70-тих година.

Пошто смо се упознали с карактеристичним цртама његова таланта, треба сад да расмотримо и материјал који је обрађивао и средину у којој је даровити уметник налазио и одабирао тај материјал.

Први и најбољи извор за његово уметничко стварање јесу успомене из раног детињства. Лишен скоро родитељске љубави и подвргнут суровом поступању он је заволео природу и оне који су као и он били изложени свакојаким мукама. Као и Пушкин, кога он поносно истиче као свога учитеља, и Тургењев је, нагнан тешким условима свога детињства, дошао у додир с простим руским народом, с његовом природношћу, чистотом морала, веровањима, предањима и језиком. Од сељака је научио волети свој народ и његову књижевност, јер оно што су му учитељи предавали није имало никакве везе с руским народом. Ропска атмосфера родитељског дома, су-

ровост спахиска и патње сељачке оставиле су неизгладив утисак на његово врло осетљиво срце и приближили га природи и народу. Ти први утисци и расположења послужили су као темељ за стварање „Ловчевих Бележака", а преко њих и свих доцнијих творевина.

Од природе богато обдарен умним способностима Тургењев је у Берлину, слушајући идеалистичку философију, не само изоштрио свој ум, већ и усвојио висока социално-етичка начела. Из Европе се вратио и остао то целог века, као западњак, слободоуман човек, „постепенац" т. ј. присталица мирног прогреса, с дубоком љубављу према просвети и култури и неутољивом мржњом према варварству и насиљу, у првом реду према „Крепосном Праву". Студирајући у Берлину дружио се са Станкевићем, Бакунином, Грановским и Бељинским, најбољим представницима поколења идеалиста, тридесетих година. Одушевљени идеалистичком философијом и европским идејама слободног развитка личности и друштва, они су претресали несрећне прилике у Русији и обвезали се један другом „Ханибалском заклетвом" да ће сав свој живот посветити своме народу, како би га ослободили „Крепосног Права" и повели путем прогреса.

Инстинктивна одвратност ране младости према несносном социалном положају милиона руског народа по повратку са Запада претворила се у неодољиву мржњу. Вративши се у отаџбину као просвећен и слободоуман западњак и нашавши на сваком кораку оне исте гадне призоре ропства и заостало-

сти, он је инстинктивну одвратност и органску мржњу претворио у свесну тежњу да се бори против зла, против свога непријатеља, као што он каже, да уклони све оно што је било у опреци с његовим идејама и хуманим осећањима. А тадашња руска стварност била је заиста страшна. Младост нашег песника текла је у време т. зв. *„Николајевске Епохе"*, т. ј. за владе цара Николе I, епохе која је давала садржину и тон руској књижевности 30-тих и 40-тих година. Почела је 14 децембра 1825, угушењем покушаја устанка т. зв. „декабриста", првог ослободилачког покрета новије руске историје, а трајала је до свршетка Кримског Рата, 1855 год.

Реакционарни систем Николајевске Епохе постигао је свој врхунац после Француске Револуције 1848 год., кад се режим трудио да отклони све што је по схватању његових носилаца, могло поткопати „непоколебљиве стубове" Русије: православље, самодржавље и народност, а најчвршћи основ народности је био у „Крепосном Праву" т. ј. у ропском стању руског сељака. Све идеје које су долазиле са Запада биле су опасне по тај поредак и зато су се морале свим средствима сузбијати. Главна средства за то били су: ојачање бирократског система и угушивање слободне мисли. Руски народ је био дат у власт свемоћном и неодговорном чиновништву. Чиновници су били не службеници народни већ послушно оруђе својих старешина, који су поступали с њима као са слугама. Свој гнев због пониженог људског достојанства нижи чиновници су искаљивали на јадном на-

роду, који није могао наћи нигде заштите. Удворишство, каријеризам и лични интереси код чиновништва су замењивали интересе државе и народа. Зато су беснели корупција, подмићивање, уцена и крађа државног новца, а нико није смео ни писнути против тога. Јер власт цензуре је била неограничена, за што ево два-три примера. Један цензор је обуставио штампање неке аритметике зато што је негде међу цифрама било стављено неколико тачака. Своју забрану образложио је тиме што се, по његову мишљењу, ту крију неке недопуштене мисли! Други цензор није пустио да се у једном географском чланку каже како се у Сибиру возе на псима, јер, вели, треба претходно Министарство Унутрашњих Дела то да провери. Почетком 1849 год. били су се пронели гласови да ће се сви универзитети затворити. Тада сам министар Народне Просвете, иначе стуб режима, Уваров, објави, без потписа, у „Савременику" чланак у ком је доказивао да су универзитети потребни, јер из њих „сваке године излазе образовани, племенити младићи да верно служе обожаваном монарху". Ипак је овај чланак осуђен као штетан и Уваров смењен, а на његовој образложеној одбрани цар Никола I је својеручно написао оваку одлуку: „Налазим да је чланак пропуштени у „Савременику" *непристојан*, јер ни хвалити ни кудити наше државне установе, *због одговора на празне гласове*, не слаже се ни с достојанством владе, нити с поретком који код нас, срећом, постоји. Мора се *повиновати*, а своја мишљења задржати *за себе*".

Али ни апсолутизам, ни бирократизам, ни цензура, ни све друге стеге нису могле зауставити природни развитак руског друштва. Оно је расло, развијало се, мужало. Никакав кинески зид није могао оделити Русију од западне Европе. Философске, књижевне и социално-политичке идеје продиру међу све многобројнију интелигенцију и међу њом се стварају разне струје и страсти бивају све узбурканије. Тургењеву је било суђено да живи у то бурно доба, он је постао његов песник и његове уметничке творевине живље него икаква историја износе пред нас процес развитка руске социалне свести.

Као сликар руског друштва Тургењев је нарочито обрадио три сталежа: сељаке, сеоске племиће-спахије и разне типове интелигенције. *У „Ловчевим Белешкама"*, које су га прве прославиле, као и у још неким приповеткама, он је описивао сеоску средину, у којој је одрастао и која му је остала урезана у памети. Ту је читава галерија позитивних и негативних типова, сељака и спахија, два противничка света, али је тежиште обраде у сељацима, које је с особитом љубављу обрађивао, а спахиски типови су ту већином ради контраста. А као позадина свега служе ненадмашни описи природе.

Видели смо какви су били утисци добивени у родитељском дому, који су били пресудни за формирање психе Тургењевљеве. Не осетивши никад нежне родитељске љубави, добивајући сваки дан батине за најмању ситницу — у то време су батине цењене као најсавршеније педагошко средство — Тургењев је

нашао једног јединог пријатеља у слузи сељаку Лобанову, који га је искрено волео и кришом га научио руској писмености и улио му љубав према руској књижевности, нарочито народној. Преко Лобанова он је заволео цео сељачки сталеж и осетио сву тежину његовог ропског положаја. У овом члану сурове спахиске породице врло рано се развила симпатија према незаштићеном, занемареном и мученом сељаку. И на тој основи, као на осетљивој фотографској плочи, утиснуле су се у његову душу слике и типови из сеоске средине, које је он после својим уметничким талентом обрадио. Европа је тек после „Ловчевих Бележака" дознала у каквом страшном положају, на срамоту 19 века, живи руски народ, али је истовремено видела да и поред свих страхота „Крепосног Права" међу тим простим руским „мужицима" има безбројно много високо моралних личности, симпатичних, искрених, необично хуманих и способних за цивилизацију. И целом свету је тада било јасно да снага и будућност Русије није у њеном апсолутизму, у огромности територије, у њеним козацима, већ у овом сељачком народу, пуном високих општечовечанских врлина.

Све Тургењевљеве личности из *сељачког* реда могу се сврстати у две групе: 1) угњављене, смождене ропством личности и 2) светли карактери из народа, који су, успркос свима невољама ропства, обдарене високим моралним осећањима.

Типови прве групе су разбацани свуда, као споредне личности, због строгости цензуре само овлаш оцр-

тане, без нарочитог истицања. Али је Тургењев, као велики уметник, и са неколико потеза, са мало набацаних боја, успео да код пажљивог читаоца изазове живу слику стварности и учини да осети његову скривену мисао — нем протест против суровог поступања према народу —, осети саучешће према народној несрећној судбини и искрену жељу да му помогне. Такве личности су н. пр.: Влас у „Малиновој води", Арина у „Јермолају и млинарци" (с каквом је иронијом описан племенити гнев г. Зверкова што се Арина дрзнула да зажели удати се, не водећи рачуна о томе што ће њена госпођа остати без собарице — она, из принципа не држи удате слушкиње; колико је тај свет незахвалан, без срца!); даље Суварак у „Љгову", Антип и син му што се жале свом спахији у „Бурмисту", сеоска девојка у „Састанку", сељак ухваћен у крађи дрва у „Мргуду" и т. д.

Док је прва група типова имала да изазове код образованих редова саучешће према народним невољама, дотле су типови друге групе имали да изазову искрену љубав и дубоко поштовање према томе паћеничком народу. Зато је Тургењев у „Ловачким белешкама" изнео и обрадио читав низ људи високе моралне чистоте и душевне величине. Таки су н. пр. Твор и Калинић, два различна карактера, али који се допуњују, оба позитивни и здрави. Касјан у приповетци „Касјан с Красиве Мечи", иако га многи сматрају „јуродивим", луцкастим, представља типичну слику човека из народа, прожетог највишим

моралним начелима, који не убија животиње, не једе месо, лупа главу о томе како треба живети „по божјем", по савести. Па онда Лукерја у „Живим Моштима", пример светачке кротости, аскетског самоодрицања и хришћанске љубави према ближњима. Чак и страшни „Мргуд" под својом суровом спољашњошћу крије златно срце, у коме се води борба између осећања дужности према господару и саучешћа према невољама своје сабраће-сељака.

Сви ови позитивни сељачки типови имали су да науче руског читаоца да у сељаку виде човека а не животињу, како су на њега гледали племићи, да га поштује, јер и међу простим људима има их који по својим моралним особинама стоје високо изнад господареће класе, на истој висини с најбољим представницима образованог друштва. И заиста, Тургењев се није преварио. „Ловчеве Белешке" су учиниле огроман утицај на читаоце, и јавно мишљење се загрејало за идеју ослобођења сељака, које је после 9 година и изведено, манифестом цара Александра II од 19 фебруара 1861 год. А да су се управљачи доба реакције 50-тих година бојали овог утицаја види се по томе што је цензор који је у Москви допустио штампање „Ловчевих Бележака" сместа отпуштен из службе, а већ смо видели да је и Тургењев вероватно због овог свог дела био прогнан у село.

Други сталеж — *спахије* Тургењев је такође описао у „Ловчевим Белешкама", напоредо са сељацима, и већином је истакао њихове негативне особине. Каквих их ту све нема: сурових и углађених, неми-

лосрдних и добра срца, глупих и паметних, тврдица и распикућа; људи старог кроја и присталица нових струја, заљубљених у тихи породични живот и пустолова, витешких занешењака и сањалица, ограничених практичара и лених готована. Али сви они имају једну општу црту: сви гледају на сељака као на теглећу марву и искоришћавају га до максимума, сматрајући да друкчије не може бити. Племићски типови су у „Ловчевим Белешкама" негде јаче негде слабије обрађени, али свуда служе као контраст сељачким типовима. А у роману „Племићско Гнездо" они су обрађени специално.

Трећи друштвени ред Тургењевљевих дела је *интелигенција.* У време Тургењевљева детињства интелигенција се рекрутовала скоро искључиво из племићских редова, па зато се већ у „Ловчевим Белешкама" срета и по који тип интелектуалца *(„Татјана Борисовна и њен братанац", „Смрт", „Хамлет Шчигровског среза").* Али тек у другом раздобљу свога рада Тургењев је највише сликао типове интелектуалаца, јер од 40-тих година интелигенција се почиње издвајати као засебна социална снага и утицати на духовни и политички развитак руског друштва, припадајући разним школама и правцима. Пратећи пажљиво тај развитак и непосредно га посматрајући док је био у Русији, а у иностранству дружећи се с руском интелигенцијом и одржавајући везу с њом преко писама, Тургењев је насликао све промене, све струје у процесу руског духовног развитка читавих 30 година и извајао типичне носиоце идеја и

струја, који нам у далекој историској перспективи изгледају много вернији него што су изгледали лично заинтересованим савременицима, који у оцени њиховој нису могли бити потпуно објективни.

Типове руске интелигенције Тургењев је систематски обрадио прво у приповеткама *„Хамлет Шчигровског среза”* и *„Дневник сувишног човека”* и у романима: *„Рудин”*, *„Племићско Гнездо”*, *„Оцеви и деца”* и *„Новина”*.

Тип *„сувишних људи”* је продукат Николајевске Епохе. Реакција од 1825—1856, настала после завере „декабриста”, појачана је због француске револуције и пољског устанка 1830 год., а нарочито француске револуције 1848 године, да не би продрла ни једна идеја која би била штетна по чврстину стубова руске државе. Пошто су наука и књижевност били најпогоднније средство за уношење, обрађивање и пропагирање тих „штетних” идеја, цензура је немилосрдно касапила све што је испод пера излазило, а предавање философије било је уопште забрањено. Уопште, људска мисао је била спутана тешким оковима, књижевна производња је опала, нарочито због сузбијања повремених издања, у којима су нова дела већином објављивана. Застој у књижевно-уметничком стварању изазвао је смањење читалаца и понижење књижевног укуса. Народне масе, које и иначе нису стајале на високом ступњу културе, потонуле су у потпун духовни дремеж и живеле задовољавањем само грубих материалних интереса. Најбољи таленти су пропадали у тој чамотињи. Реакција је

спутавала све инициативе и енергије и нагонила људе развијенијег духа да се затворе у себе, да обраћају пажњу само на свој унутрашњи живот. Код њих се несразмерно развијала снага анализирања, рефлексије и самокритике, што је парализовало сваку акцију. Најдаровитији представници тога поколења добијали су духовну храну у немачкој идеалистичкој философији, на којој су се васпитавали, која је њихову пажњу одвраћала од сурове стварности, те се њихова творачка снага мисли трошила у празној речитости, а снага осећања у површном, формалном обожавању уметности (дивно оцртано у приповетци „Татјана Борисовна и њен братанац"), у љубавним насладама и пустоловинама.

Тако су постали т. зв. „сувишни људи", чији је прототип Тургењев дао у *„Хамлету Шчигровског среза"* и *„Дневнику сувишног човека"*. То су људи којима је душу убила самоанализа и самокритика, па су дошли до закључка да је њихова личност равна нули; људи који немају воље ни за шта, неспособни ни за најобичнији посао. Уза све то они су обично и несрећни љубавници. Ове врло честе представнике руске интелигенције 30-тих и 40-тих година прошлог века Тургењев је тако уметнички репродуковао да је назив „сувишан човек" ушао у општу употребу и доцније се примењивао и на потомке њихове, којих је било и до данашњих дана.

Друго издање „сувишног човека", с много детаљнијом обрадом Тургењев је дао у *Рудину,* главном јунаку истоименог романа. Видели смо раније да је

овај роман двојако примљен. То долази отуда што су једни у Рудину видели празног фразера, потпуно неспособног човека, материално обезбеђеног готована, хладна срца, чији се живот састојао само из самообмана, разочарања и фатаморгана; док су га други ценили, налазећи у њему пуно симпатичних црта, па су чак говорили о њему с одушевљењем као о највећем идеалисти, пуном племенитих мисли. Да би се разумела ова подвојеност у оцени Рудина треба имати на уму време кад је он поникао и живео. Он је неопходна карика у ланцу поступног развитка руске интелигенције. Ово је општечовечански тип идеалиста и ентузијаста, који, истина, нису ништа створили, али су припремили долазак нових, реалнијих снага, у чија су срца својим ентузијазмом посејали семе за остварење оних замисли које они нису могли извршити.

У роману *„Племићско Гнездо"* у лицу Лаврецког Тургењев је дао треће издање „сувишног човека", поред детаљне обраде неколико поколења руског племства. Типичне црте Лаврецког су: врло развијен култ љубави, магловитост погледа на свет, неспремност за живот, али он је ипак мање отргнут од руског националног живота и при крају живота се унеколико прилагодио практичном животу. Четрдесетих и педесетих година две моћне струје водиле су борбу против званичног находњаштва, а после међу собом; то су *славјанофилство* и *западњаштво* и Тургењев је у лицу Лаврецког изнео пред нас типичног славјанофила, полемишући с њим кроз уста других личности.

Руске политичке прилике давале су довољно услова за постојање „сувишних људи" и после Николајевске Епохе, али после пораза у Кримском Рату 1855 год. настаје велика епоха преображаја руског духовног живота, која избацује на социално-политичку позорницу људе друкчијег кова. Овај неочекивани удар, као 50 година доцније Руско-Јапански Рат, пробудио је и дубоко ускомешао све слојеве руског друштва. А није ни чудо. Дотадашњи реакционарни систем био је улио у главе свих Руса идеју о непобедивости Русије и ништавилу „труле Европе". Пораз на Севастопољу отворио је свима очи и показао сву црвоточност режима „самодржавне Русије", под чијим се спољашњим сјајем крила неспремност војске, незнање и неспособност управљача, подмитљивост и крадљивост чиновништва. Попуцали су сви обручи и ништа више није могло обуздати јавно мишљење да отворено и оштро не критикује зло и не тражи путеве ка бољем. Пробудио се истински патриотизам, и сви су тражили корените промене, на првом месту укидање „Крепосног Права". Књижевност је у томе предњачила и почела се бујно развијати.

Идејни потстицај за нова учења дошао је са стране, утицајем западноевропског материализма и социалистичког покрета, а материал за примену давала је руска стварност. Задахнута тим идејама, образована омладина је све критиковала и све негирала, као преостатак аристократских навика, пониклих на тлу „Крепосног Права". Створила се

нарочита врста људи које је Тургењев згодно крстио називом „*нихилист*". Из судара два света, два васпитања, два гледишта, а под притиском многогодишње реакције, поникла је ова нихилистичка струја, коју је Тургењев пажљиво запазио и мајсторски оцртао у своме роману „Оцеви и деца". Као што смо видели, овај роман изазвао је велику буру и вишегодишњу полемику, што најбоље доказује његову вредност. Нама је данас јасно да је Тургењев у *Базарову* сасвим верно представио тип нихилиста и да се према њему држао критички — објективно, на што читалачка публика није била навикла.

Иако далеко од Русије, Тургењев је пажљиво пратио развитак руског друштва и с особитим интересовањем проучавао нове идејне струје руске омладине. Резултате својих опажања обрадио је у своме последњем роману „*Новина*". Поред Нежданова, човека одушевљеног идејом, али непречишћених појмова и колебљива, неке мешавине Рудина и Базарова, Тургењев изводи на позорницу „новог човека", какав је по његовом мишљењу потребан Русији. То је *Соломин*, који је по замисли романа имао бити главна личност, али је недовољно обрађен, тако да ми упознајемо његов карактер више по причању других него по његовој акцији. Како је писац њега замислио види се из речи Паклина, једне од личности романа, кроз чија уста Тургењев често износи своје идеје. „Таки као он су они прави и њима припада будућност. То нису хероји, то су снажни, сиви, једнобојни, народни људи. Сад су нам само тако потребни!" То

је човек из народа, здравог разума и стомака, који је на западу стекао смисао за организацију посла; простог је живота и понашања, али уме чувати своје достојанство; скуп на речима, али истрајан у послу, чак и у најмањем по изгледу. На таким људима може се саградити поуздан темељ народног благостања.

Поред ових главних типова, који су представници појединих струја и расположења, Тургењевљева дела кипте разноврсним другим, споредним, типовима, који такође служе као богат материал за социално, психолошко и естетичко истраживање. Међу њима врло видно место заузимају жене, којима је Тургењев посветио довољно пажње и уметнички их обрадио. На једној страни сретамо жене које су задовољне традиционалним социалним и породичним уређењем, конзервативне су, не буне се, мало уопште мисле. На другој страни налазимо жене прогресивне, с врло богатим и разноврсним унутарњим животом, напрегнута ума, осећања и воље. Оне нису задовољне приликама у којима живе, буне се, теже да се отму из њих, сањају о новом животу. Ову другу врсту женских типова Тургењев је много боље обрадио, као н. пр. *Наташу* у „Рудину”, *Лизу* у „Племићском Гнезду”, *Јелену* у „Уочи Нових Дана”, *Маријану* у „Новини”, *Асју* и др. Пада у очи да жене у његовим делима стоје далеко изнад мушкараца по својим реалним, позитивним цртама.

После ове уметничке анализе Тургењевљевих дела треба истаћи још једну, спољашњу страну њихову — језик и стил. Тургењев је био велики познавалац ру-

ског језика и велики мајстор у употреби његовој. Он је допунио рад Пушкинов у стварању савременог књижевног језика руског. Његов језик је необично сочан, једар, пун народних речи и израза, изразитих и сликовитих. У томе се ниједан руски писац не може мерити с њим, а као стилист он долази у први ред чак и у светској књижевности. Његова дела су много обогатила руски речник.

Рекли смо у почетку да Тургењев значи датум у историји руске књижевности, а после овог излагања његова живота и рада и утицаја који је извршио на социални и духовни развитак Русије то је, без сумње, свакоме јасно. Он је то постигао својим сјајним уметничким талентом, познавањем живота руског народа и руског језика и својим патриотизмом. Он је свој народ безгранично волео, патио због његових страдања и дрхтао за његову будућност. На њега се могу применити речи Алексе Шантића у песми *„Отаџбина"*:

„Мене све ране мога рода боле,
И моја душа с њим пати и грца",

И даље:

„У мени цвиле душе милиона —
Мој сваки уздах, свака суза бона
Њиховим болом вапије и иште."

Али Тургењев није повукао дубоку бразду само у руском духовном развитку, стварајући својим делима социалне преокрете и нову књижевну школу, већ је он први приближио Европи руску књижевност и учинио је саставним делом светске књижевности. Слава

његова брзо се пронела по целом свету и подигла углед Русије више него сви атрибути њеног самодржавља. Велики уметнички таленат, високе хумане идеје и општа човечанска осећања, светиње свега културног света, — којима су прожета дела овог племенитог човека, слободног мислиоца и напредњака, створили су симпатије на западу за овог „словенског варварина”, а с њим и за његов народ. Његова дела почели су преводити на све културне језике, па су она чак вршила и утицај на стране књижевнике, као на пр. на француске натуралисте: Мопасана, Золу, Флобера, с којима се дружио. Није чудо што је у почетку стварања реализма код нас, под утицајем из Русије, и Тургењева заволела наша публика, па су већ 1869 год. преведени „Дим”, „Дан пре” и „Оцеви и деца”. А до данас су преведена сва његова дела, и код Срба, и код Хрвата, и код Словенаца.

На Видовдан, 1930 год.
У Београду.

Д-р Милош С. Московљевић.

ЛОВЧЕВЕ БЕЛЕШКЕ

Твор и Калинић.

Ко је имао прилике да пролази из Болховског у жиздрински срез морао се, без сумње, зачудити упадљивој разлици између соја људи у орловској губернији и калушког соја. Орловски сељак је омањег раста, мало погрбљен, суморан, гледа испод ока, живи у уџерицама од јасиковине, кулучи спахији, трговином се не бави, рђаво се храни, носи ликове опанке; а калушки сељак плаћа спахији годишњи оброк, живи у пространим боровим кућама, висока је узраста, гледа смело и весело, у лицу је чист и beo, тргује маслом и катраном, и празником иде у чизмама. Орловско село (реч је о источном делу орловске губерније) обично се простире поред пооораних поља, близу јаруге, која је некако претворена у блатњав рибњак. Сем оно неколико врба, увек савијених и две три кржљаве брезе, на читаву врсту унаоколо не можеш спазити ни дрвцета; кућа се стисла уз кућу, по крововима набацана трула слама... Калушко село, напротив, већим делом је окружено шумом; куће стоје слободније и правије, покривене су шиндром; врата се добро затварају, плот око задњег дворишта није развањен и наерен напоље, па да позива у госте

сваку свињу која поред њега — прође... Па и за ловца је боље у калушкој губернији. У орловској губернији кроз једно пет година нестаће и последњих шума и трњака, а од ритова ни помена нема; а у калушкој забрани се отежу на стотине, ритови на десетине врста,[1]) и још није утамањена племенита птица тетреб, има још доброћудних шљука, а хитра јаребица својим наглим летом весели и плаши ловца и пса. Долазећи чешће као ловац у жиздрински срез, нашао сам се у пољу и упознао с Полутикином, једним од мањих калушких спахија, страсним ловцем и, наравно, добрим човеком. Он је, истина, имао и неке мане: на пример, просио је све богате удаваче у губернији, и пошто су га свуда одбили и рекли да ни у кућу више не долази, он је тужна срца поверавао свој јад свима пријатељима и познаницима, а девојачким родитељима је и даље слао на поклон киселе бресквe и друго зелено воће из свога воћњака, волео је да понавља једну исту смешну причу која баш никог није могла насмејати, маколико да ју је Г-н Полутикин ценио; хвалио је списе Аћима Нахимова, и приповетку *Пину;* замуцкивао је, звао је свога пса Астрономом; место *док* говорио је *дочим* и завео је у својој кући француску кухињу, чија је тајна, по схватању његовога кувара, била у томе што је он сваком јелу кварио његов природни укус; месо је у тог вештака ударало на рибу, риба на печурке, макарони на барут; зато ниједна мрква не би доспела

[1]) Руска мера за дужину, 1066 метара. (Прим. превод.)

у супу, док не би добила облик ромба или трапеза. Али, ако не узимамо у обзир тих неколико незнатних недостатака, г-н Полутикин је био, како смо већ казали, диван човек. Већ првог дана мога познанства с г. Полутикином он ме позва својој кући на преноћиште.

— До моје куће има једно пет врста, — додаде он; — пешке да идемо далеко је; него хајде да свратимо код Твора. (Читалац ће ми допустити да изоставим његово замуцкивање).

— А какав је то Твор?

— Мој сељак . . . Сасвим је близу одавде.

Пођосмо к њему. Усред шуме, на искрченом и обрађеном пропланку, дизао се усамљен Творов салаш. Било је ту неколико зграда од боровине спојених плотом; испред главне куће пружао се наслон на танким дирецима. Уђосмо. Дочека нас младић од својих двадесет година, висок и леп.

— О Феђо! Је ли код куће Твор? — упита г. Полутикин.

— Није. Твор је отишао у варош, — одговори младић, смешећи се и показујући ред белих као снег зуба. Желите ли да упрегнем кола?

— Јес', брате, да упрегнеш. И донеси нам кваса.

Уђосмо у кућу. Ниједна проста суздаљска слика није прилепљена по чистим зидовима од брвана; у углу, пред тешком иконом у сребреном окову, светлуцало је кандило; липов сто скоро рибан и опран; између брвана и прозорских углова нису тумарале несташне бубе русе, нити су се криле замишљене

буба-швабе. Младић се брзо појави с великим белим бокалом, пуним добра кваса, с комадином пшеничнога хлеба и с десетак краставаца из воде у дрвеном чанку. Он метну све то на сто, наслони се на врата и поче погледати на нас, смешећи се. Нисмо стигли ни да поједемо нашу ужину, а затандркаше кола пред доксатом. Изиђосмо. Дечак од својих петнаест година, гргураве косе и румених образа, седео је на кочијашком месту и с тешком муком је задржавао добро ухрањеног ждрепца шарца.

Око кола стајало је пет-шест крупних младића, који су необично личили један на другог и на Феђу. — „То су све Творова деца!" рећи ће Полутикин. — „Све Творићи", дочека Феђа, који изиђе за нама на доксат: „али још нису сви ту; Потап је у шуми, а Сидор је отишао са старим Твором у варош . . ." Па пази, Васо, настави он, обраћајући се кочијашу, терај живо, господина возиш. По чагљу гони лакше, јер можеш кола покварити, а и господску утробу пореметити!" Остали Творићи осмехнуше се на ту Феђину шалу. — „Метните Астронома!" — свечано викну господин Полутикин. Феђа са извесним задовољством подиже у вис псето, које се усиљено смешило и метну га на дно кола. Васа пусти узде коњу. Кретосмо се. — „А оно ми је канцеларија" — рече наједаред г-н Полутикин показујући на омању ниску кућицу: — „хоћете ли да свратимо?" — „Па добро, да свратимо" — „Сад је празна", рећи ће он, силазећи из кола; — „па ипак вреди видети". — Канцеларија се састојала из двеју празних соба. Чувар,

ћорав старац, дотрча из куће. — „Добар дан, Мињајићу", прозбори г-н Полутикин, „а камо вода?" — Ћорави старац се изгуби и очас се врати са стакленицом воде и двема чашама. „Пробајте", рече ми Полутикин, — „то ми је лепа изворска вода". Пописмо по чашу, а старац нам се дубоко клањао. — „А сад, мислим, можемо ићи", рече мој нови пријатељ. У тој канцеларији продао сам трговцу Алилујеву четири десетине[1]) шуме за добре паре". — Седосмо у кола и после пола сата већ смо улазили у двориште спахиске куће.

— Реците ми, молим вас, — упитам Полутикина за вечером, — зашто вам Твор живи одвојено од других сељака?

— Ево зашто: он ми је врло паметан сељак. Пре једно двадесет пет година изгорела му је кућа; он дође мом покојном оцу па му вели: Допустите ми, каже, Никола Кузмићу, да се настаним у вашој шуми на риту. Плаћаћу вам добар оброк. — А зашто да се селиш на рит? — Па тако; само Ви, поштовани Никола Кузмићу, немојте ме ни за какав други посао употребљавати, а оброк одредите какав год хоћете. — Педесет рубаља[2]) годишње! — Па добро. — Али пази, да ми уредно плаћаш! — Дабогме, уредно... И тако се он настани на риту. Отада су га и прозвали Твором.

[1]) Руска мера за површину, 1 хектар и 9 ара. (Прим. превод.).

[2]) Предратна руска рубља вредела је 2,66 франка или динара у злату. (Прим. превод.).

— Па се обогатио? — упитах ја.

— Обогатио се. Сад ми плаћа целу стотинарку оброка, можда ћу му још и повећати. Колико сам му пута говорио. Ама зашто се ти, Творе, не откупиш? А он ме, обешењак, уверава како нема чим; пара, бајаги, нема ... Таман посла! ...

Сутрадан одмах после чаја кретосмо се опет у лов. Идући кроз село г-н Полутикин нареди кочијашу да стане код једне ниске куће и гласно викну: „Калинићу!" — „Одмах, баћушка,[1]) одмах", зачу се глас са дворишта, — „привезујем опанак". — Потерасмо кораком; иза села нас стиже човек коме је могло бити око четрдесет година, висок, мршав, са ситном, назад забаченом главом. То је био Калинић. Његово доброћудно преплануло лице, овде-онде нагрђено богињама, допаде ми се, чим га видех. Калинић је (као што сам после дознао) сваки дан ишао са својим господаром у лов, носио његову торбу, каткад и пушку, показивао где пада птица, набављао воду, брао јагоде, правио колибе, трчао по кола; без њега господин Полутикин није могао ни корака мођи. Калинић је био врло веселе, врло кротке нарави, непрестано је полугласно певушио, безбрижно је погледао на све стране, говорио је малко кроз нос, смешећи се жмирио својим јасно плавим очима и често је хва-

[1]) Руски сељаци и други простији људи, говорећи свештеницима па и другој већином старијој господи, употребљавају реч „баћушка", која управо значи „отац", али је најбоље не преводити је. (Прим. превод.).

тао руком своју ретку, шиљасту браду. При ходу није журио, али је ишао великим корацима, помало се ослањајући на свој дуг и танак штап. Преко дана он је више пута заподевао са мном разговор, услуживао ме без ропске понизности, али на свог господара пазио је као на дете. Кад нас неиздржљива подневна жега натера да потражимо склоништа, он нас одведе на свој пчеланик, дубоко у шуми. Калинић нам отвори кућицу, у којој је било извешано доста кита миришљавих трава, простре нам свежег сена, а он натаче на главу као неку врећу с мрежом, узе нож, лонац и угарак, па оде на уљаник, да нам извади сат меда. Ми се засладисмо бистрим, топлим медом, написмо се изворске воде и заспасмо уз једнолико зујање пчела и брбљиво шуштање лишћа. — Лахор ветрића пробуди ме... Отворих очи и угледах Калинића: он је седео на прагу полуотворених врата и ножем издубљивао кашику. Дуго сам с уживањем посматрао његово лице, кротко и ведро, као вечерње небо. И г-н Полутикин се пробуди. Али не устадосмо одмах. Пријатно је после дугог ходања и дубоког сна лежати непомично на сену; човек осећа у телу неку пријатну тромост и разнеженост, лице се лако зајапурило, слатка леност склапа очи. Најзад устадосмо и опет пођосмо да тумарамо до мрака. За вечером поведох говор о Твору и Калинићу. „Калинић је ваљан", рече ми г. Полутикин, — „марљив и услужан сељак; па ипак свој домазлук не може да води уредно, ја га све одвлачим од посла. Сваки дан иде са мном у лов... Какав онда ту може бити домаз-

лук, промислите и сами". — Сложих се с њим у томе, па легосмо да спавамо.

Сутрадан г. Полутикин мораде ићи у варош, због парнице са суседом Пичуковом. Овај његов сусед Пичуков био је узорао један комад његове земље и на тој узораној земљи ишибао његову сељанку. У лов пођох сам и пред вечер сратих код Твора. На кућном прагу дочека ме старац — ћелав, онизак, плећат и снажан — сам Твор. Радознало погледах на тог Твора. Облик његова лица потсећао је на Сократа: онако исто високо чворновито чело, онакве исте ситне очице, онаки исти прћаст нос. Уђосмо заједно у кућу. Онај исти Феђа донесе ми млека и црног хлеба. Твор седе на клупу и гладећи сасвим мирно своју кудраву главу поведе са мном разговор. Он је, изгледа, осећао своје достојанство, па је говорио и кретао се лагано, смешкајући се покашто испод својих дугих бркова.

Разговарали смо о сетви, о летини, о сељачком животу . . . Он све као да се са мном слагао, али после ми би нелагодно, јер сам осећао да не говорим како би требало . . . Испадало је некако чудновато. Твор је понекад исказивао своје мисли увијено, мора бити из опрезности . . . Ево једног примера нашег разговора:

— Је ли, Творе, — велим му ја, — зашто се ти не откупиш од свога господара?

— А што да се откупљујем? Овако ја знам ко ми је газда и колики ми је оброк . . . а господар нам је добар.

— Па ипак је боље у слободи, — приметим ја.

Твор ме погледа искоса.

— Дабогме да је боље, — рећи ће.

— Па што се онда не откупиш?

Твор одмахну главом.

— Чим, молим вас, да се откупим?

— Ех, којешта, старче...

— Нашао се Хор међу слободним људима, наставља он полугласно, као за себе; — ко је без браде, тај је Твору и старешина.

— Па обриј и ти браду.

— Шта је брада? Брада је трава: може се покосити.

— Па шта онда?

— Види се, Твор треба да иде у трговце; трговци добро живе и они носе браду.

— Па што не би, и ти чини ми се, тргујеш? — упитаћу га ја.

— Тргујемо помало маслом и катраном... Шта велиш баћушка, да ти упрегнемо кола?

„Ти си господар свог језика и опрезан човек" — помислим ја. — Не, рекох гласно, — кола ми не требају; мислим сутра мало да ловим око твога салаша, па, ако ми допустиш, остаћу да ноћим код тебе у сенари.

— Изволи, молим те. Само да ли ће ти бити згодно у сенари? Наредићу женама да ти простру чаршав и метну јастук. — Еј, жене! — викну он, устајући, — овамо жене!... А ти, Феђо, пођи с њима. Жене су, знаш, глуп свет.

После четврт сата Feђа ме одведе у шупу са сеном. Пружих се по миришљавом сену, пас се сави код мојих ногу; Феђа ми пожеле лаку ноћ, врата зашкрипаше и залупише се. Дуго нисам могао заспати. Крава пређе к вратима, снажно дахну једаред, дваред; пас достојанствено заурла на њу; свиња прође, гуричући замишљено; негде у близини коњ стаде жватати сено и фркати . . . напослетку заспах.

У зору ме Феђа пробуди. Тај весели, окретни момак врло ми се свиђао; а он је, колико сам могао опазити, био љубимац и старога Твора. Они су један другог врло пријатељски задиркивали. Старац ми је изишао у сусрет. Да ли зато што сам преноћио под његовим кровом или због нечег другог, тек Твор је сад био далеко љубазнији него јуче.

— Самовар ти је готов, — рече ми смешећи се, — хајдмо да пијемо чај.

Седосмо за сто. Здрава жена, једна од његових снаха, донесе лонац млека. Сви његови синови улажаху један за другим у собу. — „Е, имаш кршну чељад!" рекох старцу.

— Да, прозбори он, одгризајући мајушно парче шећера; — изгледа да се на мене и моју бабу немају шта жалити.

— И сви живе с тобом?

— Сви. Сами тако хоће.

— И сви су ожењени?

— Ено само онај окачењак неће да се жени, — одговори он, показујући прстом на Феђу, који се, као и мало пре, беше наслонио на врата. — А Васка је још млад, — може и причекати.

— А што да се женим? — рећи ће нато Феђа; мени је и овако лепо. Шта ће ми жена? Ваљда да се свађам с њом?

— Е, вај ти ... знам ја добро тебе! Носиш сребрно прстење ... Теби да је само да се мајеш око спахиских девојака ... „Јуф, срам те било, безобразниче!" — настављаше старац, претстављајући како се собарице бране. — Знам те ја већ, господичићу!

— А чега има доброг у жени?

— Жена је радевица, озбиљно ће рећи Твор. — Жена је сељаку слуга.

— А шта ће ми раденица?

— Па да, — волиш ти туђим зубима јести хлеб. Знамо ми таке као што си ти.

— Па жени ме, кад је тако. А? Шта је? Зашто ћутиш?

— Е, доста, доста, спадало. Видиш да смо већ досадили господину. Па оженићу те ... А ти, баћушка, немој да се љутиш; деран је, видиш, мали, још није стекао памети ...

Феђа одмахну главом.

— Је л' код куће Твор? — зачу се иза врата познат глас, и Калинић уђе у собу, држећи киту пољских јагода, што их је набрао за свога пријатеља Твора. Старац га срдачно поздрави. Ја задивљен погледах у Калинића; признајем да нисам очекивао толико „нежности" од једног сељака.

Тог дана сам отишао у лов скоро четири сата доцније него обично, и још три дана сам провео код

Твора. Били су ми занимљиви моји нови познаници. Не знам чим сам заслужио њихово поверење, тек они су са мном слободно разговарали. Ја сам их са задовољством слушао и посматрао. Ова два пријатеља нису нимало личили један на другог. Твор је био позитивна природа, практичан, администраторска глава, рационалиста; Калинић је, на против, био идеалиста, романтичар, одушевљен и сањалица. Твор се умео снаћи, т. ј. подигао је себи кућу и зграде, стекао новаца, добро се слагао са спахијом и осталим властима; Калинић је ишао у ликовим опанцима и једва је састављао крај с крајем. Твор је изродио велики пород, послушан и једнодушан; Калинић је имао некад жену које се бојао, а деце није ни имао. Твор је скроз видео г-на Полутикина; Калинић је гледао у свог господара као у свеца. Твор је волео Калинића и заштићавао га; Калинић је волео и поштовао Твора. Твор је мало говорио, смешкао се и нешто смишљао у себи; Калинић се објашњавао ватрено, али при том није се цифрао, као жустри фабрички радник . . .

Али Калинић је био обдарен неким врлинама, које је признавао и сам Твор, на пример: он је бајањем лечио стоку кад се окрви, или кад се ко препадне, изгонио је беснило и црве; успевао је у пчеларству, био је срећне руке. Твор га преда мном замоли да уведе у коњушницу тек купљеног коња, и Калинић савесно и озбиљно испуни молбу старог скептика. Калинић је стајао ближе природи, а Твор људима, друштву; Калинић није волео да размишља и свему

је слепо веровао; Твор је чак с ироничне висине гледао на живот. Он је много видео, много знао и ја сам од њега много којешта научио. Ја сам, н. пр., из његовог причања дознао да се свако лето, пред косидбу, појављују по селима омања кола, особита изгледа. У тим колима седи човек обучен у кафтан и продаје косе. Кад је за готов новац, он за косу узима рубљу и 25 копејака — рубљу и по у папирном новцу; а кад је на вересију онда три папирне рубље и једну рубљу у сребру. Сви сељаци, разуме се, купују на вересију. Кроз две три недеље он се опет појављује и тражи новац. Сељак тек што је покосио зоб, па има чим платити; иде с трговцем у механу и тамо му исплати дуг. Неким спахијама паде напамет да сами купују косе за готов новац, па да их раздају сељацима на вересију по исту цену; али сељацима то не би право и чак се сневеселише; нису више имали задовољство да зврцкају прстом по коси, да јој ослушкују звек, да је преврћу у рукама и једно двадесет пута да питају варалицу продавца из вароши: „Је ли, прикане, ова ти коса као да баш није, овај? ...” — Те исте подвале врше се и при куповању српова, само с том разликом што се том приликом жене умешају и доводе самог продавца дотле да их мора, ради њихова добра, да истуче. Али ево кад сељанке највише настрадају. Лиферанти материала за фабрике хартије поверавају куповину крпа нарочитој врсти људи, који се у неким срезовима зову „орловима”. Такав „орао” добије од трговца једно двеста папирних рубаља и крене у

пљачку. Али, сасвим различно од племените птице чије име носи, он не напада отворено и слободно; напротив, „орао" се служи подвалом и лукавством. Он оставља своја кола негде у џбуну близу села, па пође кроз село, и то не главном улицом, већ споредном, са задњег дворишта, као случајан пролазник или као човек који беспослен тумара. Сељанке намиришу да је он близу и крадом излазе преда њ. Погодба се свршава на брзу руку. За неколико бакарних новчића сељанка даје „орлу" не само непотребне крпе већ често и мужевљу кошуљу, па и своју прегачу. У последње време сељанке су нашле да је најбоље да саме себе поткрадају, па продају кудељу, нарочито „белојку", — чиме се много развила и унапредила индустрија ових „орлова"! Али зато су, с друге стране, сељаци постали опрезни, па чим најмање посумњају или издалека чују да се „орао" приближује, брзо и живо предузимају мере да накнаде штету и осујете такву трговину. И заиста, како да се не љуте? Продавати кудељу је њихов посао, — и они је продају — не у вароши, јер у варош би морали сами ићи, већ прекупцима што сами долазе у село, који, немајући кантара, рачунају у пуд 40 прегршти — а ви знате каква је прегршт и колика је шака у Руса, нарочито кад хоће да је „од срца". Таких прича наслушао сам се пуно, ја, човек неискусан и који нисам у селу „живовао" (како се код нас у Орлу каже).

Али Твор није само причао; и он је мене питао о многом којечему. Дознао је да сам био у другим

земљама, па је био радознао да дозна што од мене... Ни Калинић није изостајао иза њега; али Калинића су више занимали описи природе, планина, водопада, необичних грађевина, великих вароши; Хора су занимала државна и административна питања. Он је распитивао о свему редом: — „А је ли код њих тамо исто као и код нас, јал' друкчије?... Дед' реци, баћушка, — ја како?..." — „А-их по Богу! узвикивао је Калинић док сам ја причао; Твор је ћутао, мрштио је густе обрве и само покаткад би напоменуо да „мислим, то код нас не би ишло, а то је већ добро — то је ред." — Не могу вам износити шта ме је све запиткивао, а није ни потребно; али сам из разговора с њиме стекао једно убеђење, које читаоци, вероватно, не очекују, — убеђење да је Петар Велики био поглавито руска природа, Рус баш по својим реформама. Рус тако верује у своју снагу и јачину, да је готов и себе не штедети: он се мало бави својом прошлошћу и смело гледа унапред. Што је добро — то му се и допада, што је паметно — то му и дај, а откуда оно долази — њему је свеједно. Његова здрава памет радо ће се потсмехнути сувопарном немачком разуму, али Немци су, како рече Твор, занимљив народић, и он је готов да се нечему поучи од њих. Налазећи се у изузетном положају и стварно као независан човек, Твор ми је рекао много којечега, што од другога клештама не би могао извући, или, као што сељаци кажу ни жрвњима не би измлео. Он је доиста разумевао свој положај. Разговарајући с Твором, ја сам први пут чуо

прост, паметан говор руског сељака. Његово знање било је, на свој начин, доста велико, али он није умео читати; Калинић је умео. „Тај обешењак је научио да чита", — напомену Твор. — „Њему се ни пчеле никад нису затирале". „А јеси ли дао децу да науче читати?" Твор поћута мало. — „Феђа зна". — „А други?" — „Други не знају". — „А зашто?" — Старац на то не одговори, већ промени разговор.

Уосталом, маколико да је био трезвен, ипак је и он имао много предрасуда и предубеђења. Он је, на пример, презирао жене из дна душе, а кад је био расположен, шалио се с њима и исмевао их. Његова жена, стара и језична, цео боговетни дан није слазила с пећи, већ је непрестано гунђала и грдила; синови се нису ни освртали на њу, али за снахе је била страх и трепет. Не пева узалуд свекрва у руској песмици: „Какав си ми ти син, какав домаћин! не бијеш ти жену, не бијеш млађану . . ." Ја сам једаред био намеран да се заузмем за снахе, па покушах да побудим сажаљење код Твора; али ми он сасвим мирно рече: „Како̆ вас не мрзи да се бавите и таким ситницама, — нека жена̂ нек се свађају . . . Ако их раздваљаш — биће још горе, а не вреди ни руке прљати". Понекад би опака баба сишла с пећи, довабила би из трема псето, говорећи: „Ходи, ходи, куцо!" па би га тукла жарачем по мршавим леђима, или би стала под наслон, па би, као што је говорио Твор, „олајавала" све пролазнике и свађала се с њима. Свога се мужа ипак бојала и, кад би јој наредио, она би се сместа одвукла на своју пећ. Али је најзанимљивије

било слушати препирку између Калинића и Твора, кад би се повео говор о г-ну Полутикину. — „Ти, Творе, да ми га ниси дирао", вели Калинић. — „А што ти не купи чизме?" — одговара Твор. — „Е, баш чизме!... шта ће ми чизме? Ја сам прост сељак..." — „Па и ја сам сељак, а гле..." Рекавши то, Твор дигне своју ногу и показује Калинићу чизму, направљену по свој прилици од мамутове коже. — „Ех, канда си ти што сам ја!" одговара Калинић. — „Па што ти бар не да за опанке: ти с њим идеш у лов; ваљда заслужиш сваки дан по једне ликове опанке". — „Он ми даје за опанке". — „Јест, лане ти је дао грош". Калинић љутито окреће леђа, а Твор се из свег гласа смеје, и при том му се малене очице једва виде.

Калинић је певао доста пријатно и ударао је у балалајку. Твор би га слушао, слушао, па би накривио главу и почео га пратити сетним гласом. Особито је волео песму: „Судбо моја, судбино!" Feђа не би пропустио прилику да се потсмехне оцу. „Што си се, чича, тако растужио?"

Али Твор би наслонио образ на руку, зажмурио би, па би се и даље жалио на свој удес... Али зато, другом приликом, није било вреднијег човека од њега: вечито нешто ради, оправља кола, подупире ограду, прегледа амове. Само на чистоту није баш много пазио и кад му једном то замерих он ми одговори: „Па треба по мирису да се види да неко у кући живи."

— А видиш ли — одговорих му, — како је код Калинића на пчеланику чисто?

— Пчеле иначе не би могле живети, — рече он уздахнувши.

— Је ли, упита ме он другом приликом, — имаш ли ти своју баштину? — „Имам”. — „Је ли далеко одавде?” — „Око сто врста”. — „И ти, баћушка, живиш на својој баштини?” — „Живим”. — „А више се, ваљда, ловом бавиш?” — „Па, право да кажем, тако је”. — „Право имаш, баћушка; лови тетребе, нек ти је на здравље, само сеоског кмета почешће мењај”.

Четврти дан, увече, г. Полутикин посла по мене. Жао ми је било растати се од старца. Заједно с Калинићем седох у кола. „Е збогом, Творе, у здрављу”, рекох ја . . . „Збогом Феђо”. — „Збогом баћушка, збогом, немој да нас заборавиш”. Кретосмо се; вечерња румен тек што је била почела пламтети. — „Дивно ће сутра бити време”, рекох ја, гледајући у ведро небо. — „А не, биће кише”, одговори Калинић; — „ено се патке брчкају, а и трава одвећ јако мирише”. Зађосмо у трњак. Калинић запева полугласно, поскакујући на предњем седишту, и све гледаше, и гледаше у вечерње руменило . . . Сутрадан оставих гостољубиви дом г. Полутикина.

Јермолај и млинарка.

Пред вече се ја и ловац Јермолај кретосмо у заседу . . . Али можда не знају сви моји читаоци шта је то заседа. Онда чујте, господо.

На четврт сата пред сунчев смирај, у пролеће, улазите у честу, с пушком, без пса. Тражите себи место, гдегод близу ивице шуме, освр̂ћете се, прегледате капслу, с другом се међусобно договарате знацима. Четврт сата је прошло. Сунце се смирило, али је у шуми још видно; ваздух је чист и прозрачан, птице брбљиво цвркућу; млада трава блиста се као весели блесак смарагда . . . ви чекате. У унутрашњости шуме поступно се смркава; румена светлост сунчева смираја полако клизи по жилама и стаблима дрвећа, диже се све више и више, прелази с нижих скоро још голих грана на непомичне сањиве врхове. Ено и сами врхови потамнеше; румено небо постаје модро. Шумски мирис постаје све јачи, осећа се лак дах топле влаге; залутала струја ветра губи се близу вас. Птице се успављују — не све одједаред, већ по врстама: ено се ућуташе зебе, после неколико тренутака грмуше за њима жутовољке. У шуми све тамније и тамније. Дрвеће се слива у велике

црне масе; на плавом небу бојажљиво се појављују прве звездице. Све птице спавају, само још црвенорепи малени детлићи сањиво звиждућу... Ето и они умукоше. Још једном одјекну над вама звонки глас царића; негде жалосно кликну жуња, славуј се јави први пут. Срце вам замире у очекивању, и одједаред — али само ме ловци могу разумети — одједаред се усред дубоке тишине разлегне нарочито неко гракатање и шикање, чује се уједначено махање хитрих крила, — и шљука, лепо савивши свој дуги кљун, лако излеће иза тамне брезе пред ваш метак.

Ето шта значи „бити у заседи”.

Дакле, ја и Јермолај кренемо се у заседу; него, опростите господо, треба прво да вас упознам с Јермолајем.

Замислите човека од својих четрдесет и пет година, висока, мршава, дугачка танка носа, уска чела, сивих очица, разбарушене косе и широких подругљивих усана. Тај човек је носио и зими и лети жућкаст кафтан од нанкинга,[1]) немачког кроја, али се опасивао појасом; носио је плаве чакшире и шубару опточену крзном, коју му је поклонио један пропали спахија, кад се био поднапио. О појасу су висиле кесе, једна спреда, вешто превијена на две половине, за барут и за сачму, — друга позади — за дивљач; памук за сукију је Јермолај вадио из своје по изгледу неисцрпне шубаре. Он би могао за новац који је

[1])Врста памучне тканине. — (Прим. превод.).

добијао за продату дивљач купити патронташ и торбу, али он никад није ни помислио да тако што купује, те је и даље пунио своју пушку као и пре, изазивајући дивљење код оних који су гледали с каквом он вештином успева да не проспе или не смеша сачму и барут. Пушка му је била једноцевка кремењача, која је поред тога имала једну ружну навику да страшно „трза”, због чега је Јермолају десни образ увек био дебљи од левог. Како је он погађао из те пушке, не може човек бити паметан, тек погађао је. Имао је и пса птичара, који се звао Валетка, необично створење. Јермолај га никад није хранио. „Сад ћу још и пса хранити”, размишљао је он, — „а затим, пас је паметна животиња, па ће сам наћи себи хране”. И заиста, мада је Валетка својом прекомерном мршавошћу изненађивао и равнодушног пролазника, ипак је живео; шта више, и поред свог бедног стања, никад се није изгубио, нити је показивао жељу да остави свога господара. Само се једном некако, у младим годинама, занет љубављу, био одвојио на два-три дана, али га је лудост брзо напустила. Најнеобичнија особина Валеткина била је његова неупоредљива равнодушност према свему на свету... Да није реч о псу, ја бих то назвао разочараношћу. Он би обично седео подавивши пода се свој куси реп, мрштио би се, стресао би се покаткад и никад се није смешио. (Познато је да се пси умеју да смеше, и то да се смеше врло мило). Он је био необично ружан и ни један спахиски слуга није пропуштао прилику да се пакосно не потсмехне његовој

спољашности; али све то исмевање, па чак и батине, Валетка је подносио необично хладнокрвно. Особито уживање причињавао је он куварима, који би сместа оставили посао па би, вичући и псујући, пошли у потеру за њим, кад би, због слабости коју немају само пси, промолио своју гладну њушку кроз отшкринута врата сабламњиво топле и мирисне кухиње. У лову се одликовао неуморношћу и њух му је био прилично осетљив; али ако би случајно стигао рањена зеца, обично би га покусао до последње кошчице, гдегод у хладу, под зеленим жбуном, на пристојном растојању од Јермолаја, који би псовао на свим познатим и непознатим дијалектима.

Јермолај је био сељак једног од мојих суседа, спахије старинског соја. Спахије старинског соја не воле барских птица и држе се домаће живине. Тек у ретким приликама, као: ако је коме од укућана рођендан, имендан, или о изборима — кувари ових спахија узму да готове за јело те дугоносе птице и, као и сваки Рус кад не зна добро шта ради, онако на срећу измишљају уз њих такве неке чудне зачине, да гости већином радознало и пажљиво разгледају постављена јела, али се никако не одлучују да их окусе. Јермолају је било наређено да за спахиску кухињу набавља једаред месечно по два пара тетреба и јаребица, а иначе допуштено му је било да живи где хоће. Од њега су били дигли руке као од човека који није ни за какав посао, — као од „ладолежа", како кажу код нас у Орлу. Барута и сачми, разуме се, нису му давали, држећи се оних истих правила по којима и

он није хранио свога пса. Јермолај је био врло чудан човек: безбрижан као птица и доста разговоран, расејан и на изглед неокретан; страшно је волео да се напије; нигде се није могао скрасити, у ходу је вукао ноге и гегао, — и, вукући ноге и гегајући се, превађивао је за дан и ноћ по педесет врста. Шта све није претурио преко главе: ноћивао је у ритовима, на дрвећу, по крововима, под мостовима, толико пута је седео закључан на таванима, по подрумима и шупама; остајао је без пушке, без пса, без најпотребнијег одела, бивао бијен јако и дуго, — па се ипак, после неког времена, враћао одевен, с пушком и псом. Не би се могло рећи за њега да је био весео, премда је готово увек био доста добро расположен; уопште изгледао је као особењак. Јермолај је волео да проћерета с добрим човеком, нарочито уз чашицу ракије, али и то не дуго: тек одједном устане и хоће да иде. „Ама куда ћеш, море? Мрак је". — „Хоћу у Чапљино". — „Како Чапљино, имаш десет врста до њега да жипчиш". — „Хоћу да ноћим код чича Софронија". — „Па ноћи овде". — „Не, не, не могу". И пође ти Јермолај са својим псом Валетком у тамну ноћ, кроз трњаке и вододерине, а чича Софроније га, можда, неће ни у двориште пустити, него ће му још, какве је среће, и леђа наместити: да не узнемирује поштене људе. Али зато нико није умео тако вешто као Јермолај ловити рибу, с пролећа, кад се реке излију, хватати рукама ракове, нањушити дивљач, намамљивати препелице, подучавати јастребове, хватати славује „вилењаковим дудуком" „кукавичиним

прелетањем"*). Једно само није умео: дресирати псе; није имао стрпљења за то. Имао је жену. Одлазио јој је једаред у недељи. Она је становала у једној готово развађеној уџерици, довијала се некако и једва састављала крај с крајем, никад није знала увече да ли ће сутра имати шта да једе; једном речју живела је јадно и чемерно. Јермолај, тај безбрижни и доброћудни човек, понашао се према њој немилосрдно и грубо, код куће је изгледао страшан и суров, — и сирота његова жена није знала како да му угоди, дрхтала је кад би је само погледао, за последњу пару куповала му ракије и понизно га покривала својим кожухом, кад би он, изваливши се достојанствено на пећи, заспао јуначким сном. Ја сам и сам више пута опазио код њега нехотичне појаве некакве туробне суровости: није му се свиђао израз његова лица кад би зубима клао уловљену птицу. Али Јермолај није никад више од једног дана остајао код куће; а изван своје куће он би се опет претворио у „Јермолку", како су га звали на сто врста унаоколо, и како је и он сам себе покашто звао. Последњи спахиски слуга осећао се да је виши и бољи од овог скитнице, — па се може бити баш због тога понашао према њему пријатељски; а сељаци су га спочетка радо гонили и хватали као зеца у пољу, али после су га пуштали да иде с милим Богом и, кад су видели да је особењак, више га нису ни дирали, чак су му давали хлеба

*) Љубитељима славуја ти су изрази познати: њима се означавају најлепша места у славујском певању.

заподевали с њим разговор... Ето тог сам човека узео за свог ловца и с њим сам пошао у заседу у велику брезову шуму, на обали реке Исте.

Многе руске реке, као и Волга, имају једну обалу високу, другу ниску, тако је и у Исте. Та мала речица вијуга необично ћудљиво, пузи као змија, ни пола врсте не тече право, и понегде, с високог стрмог брежуљка, види се на десет врста са својим бранама, вештачким језерима, воденицама, вртовима, окруженим врбацима и густим воћњацима. Рибе у Исти има тма божја, особито кленова (сељаци их за време летњих припека ваде рукама испод шипрага). Мале шљуке пешчарке звиждећи прелећу дуж каменитих обала, из којих на све стране избијају хладни и бистри извори; дивље патке испливавају на средину језера, и опрезно се осврћу; чапље стоје на једној нози у хладу, у заливима, под обронцима... Стајали смо у заседи отприлике један сат, убисмо четири шумске шљуке и, желећи да до сванућа опет покушамо срећу (у заседу се може ићи и изјутра), одлучисмо даноћимо у најближој воденици. Изиђемо из честе и сиђемо с брежуљка. Реком су се ковитлали угасито плави таласи; ваздух се згушњавао под притиском ноћне влаге. Залупасмо у вратнице. Пси залајаше у дворишту. „Ко је то?” зачу се промукао и дремован глас. — „Ловци; пусти нас да преноћимо”. Нема одговора. — „Платићемо”. — „Идем да кажем газди... Шибе, несреће!... Поцркали дабогда!” — Чусмо како слуга уђе у кућу; мало после врати се на капију. „Не може”, вели, „газда не да да вас пустим”.

— Зашто не да? — „Па боји се; ви сте ловци: какве је среће, можете му воденицу упалити; гле како сте опремљени". — „Та шта причаш којешта!" — „Тако нам је и преклане воденица изгорела, неки прекупци преноћили, па мора да су је они упалили". — Па како ћемо, брате; нећемо ваљда ноћити напољу! — „Како знате"... И он оде, трупкајући чизмама.

Јермолај му је свакојако претио. „Хајд'мо у село", проговори он најзад, уздахнувши. Али до села је било око две врсте... „Да преноћимо овде", рекох ја; „ноћ је топла; воденичар ће нам за паре дати сламе". Јермолај без поговора пристаде. Опет узесмо лупати. — „Ама шта хоћете?" опет се зачу слуга; — „речено вам је, не можете". — Објаснимо му шта хоћемо. Он оде да се договори с газдом и врати се с њим заједно. Капијица зашкрипа. Изиђе воденичар, човек висока раста, дебела лица, с вратом као у бика, округлог и великог трбуха. Он пристаде да ми учини по вољи. Сто корака од воденице био је омањи, са свих страна отворен наслон. Тамо нам донеше сламе, сена; слуга настави на трави поред реке самовар и, чучнувши, поче својски дувати у чунак... Угаљ је, распаљујући се, јасно осветљавао његово младо лице. Воденичар похита да пробуди жену, понуди ми, најзад, сам да ноћим у кући; али ја сам више волео да останем на чистом ваздуху. Воденичарка нам донесе млека, кромпира, јаја, хлеба. Убрзо провре самовар и ми почесмо пити чај.

С реке се дизала пара, ветра није било; около су се дерале барске коке; око воденичних кола разле-

гали су се слаби звуци: то су капље падале с њих и цурила вода кроз засовнице на устави. Наложисмо ватрицу. Док је Јермолај пекао у пепелу кромпире, ја заспах. Лаган притајен шапат пробуди ме. Подигох главу: поред ватре, на преврнутом чабрићу, седела је воденичарка и разговарала с мојим ловцем. Још раније сам, по њеном оделу, по покретима и по изговору, познао да је служила у спахиском двору — да није ни варошанка ни обична сељанка; али тек сад сам јој добро разгледао црте. Могло јој је по изгледу бити око тридесет година; на мршавом и бледом лицу још су се видели трагови изванредне лепоте; особито су ми се свиђале очи, велике и сетне. Она се била налактила на колена, а лице метнула у шаке. Јермолај је седео окренут к мени леђима и метао цепке на ватру.

— У Желтухини опет помор стоке, вели млинарка, — попу Ивану липсале обе краве . . . Сачувај Боже! —

— А како ваше свиње? — упитаће Јермолај, поћутавши неко време.

— За сад добро.

— Што ми не дате бар једно прасенце?

Воденичарка поћута, затим уздахну.

— С ким сте ви то? — упита она.

— С господином из Костомарова.

Јермолај баци неколико јелових грана на ватру; оне очас почеше пуцкарати, густ бео дим удари му право у лице.

— А што нас твој муж није пустио у кућу?

— Боји се.

— Гле ти дебелог трбоње . . . Слатка моја, Арина Тимофејевна, изнеси ми чашицу ракије!

Воденичарка устаде и изгуби се у мраку. Јермолај запева полугласно:

Док сам драгој ја ишао, —
Све сам чизме поцепао.

Арина се врати с омањим стаклетом и чашом. Јермолај се попридиже, прекрсти се и попи на душак. „Баш ваља!" рећи ће затим.

Воденичарка опет седе на чабрић.

— А ти, Арина Тимофејевна, канда си још увек слаба?

— Слаба сам.

— А шта ти је?

— Кашаљ ми ноћу досађује.

— Господин је, чини ми се, заспао, — рећи ће Јермолај после кратког ћутања. — Ти, Арина, немој да идеш лекару: горе ће ти бити.

— Па и досад нисам ишла.

— Него дођи к мени у госте.

Арина обори главу.

— Ја ћу своју жену том приликом отерати из куће, наставља Јермолај . . . Бога ми.

— Боље да пробудите господина, Јермолаје Петровићу, видите, кромпири су печени.

— Нек га нек чмава, — равнодушно одговори мој верни слуга, најурио се данас, па сад спава.

Ја се промешкољих на сену. Јермолај устаде и приђе ми.

— Кромпири су готови, изволите.

Изиђох испод наслона; воденичарка се диже са чабрића и хтеде да оде. Ја јеослових.

— Држите ли одавно ту воденицу?

— Другу годину од Тројичинадне.

—А одакле ти је муж?

Арина не дочу шта сам је питао.

— Откале је твој муж? — понови Јермолај јачим гласом.

— Из Бељева. Он је бељевски мештанин.

— А јеси ли и ти из Бељева?

— Нисам, ја сам спахиска ... била сам спахиска.

— Чија?

— Господина Зверкова. Сад сам слободна.

— Ког Зверкова?

— Александра Силића.

— Да ниси ти била собарица код његове жене?

— А откуд ви знате? — Јест, била сам.

Ја погледах у Арину с двоструком радозналошћу и саучешћем.

— Ја познајем твога господина, — наставих.

— Познајете? — одговори она полугласно, па обори очи.

Треба да кажем читаоцу зашто сам с таким саучешћем погледао у Арину. За време мога бављења у Петрограду случајно сам се упознао са господином Зверковом. Он је имао доста угледан положај, био је познат као спреман и радишан човек. Имао је жену пуначку, осетљиву, плачљиву и злу — сасвим обично и досадно створење, имао је и сина, правог господичића, размаженог и глупог. Спољашност

Зверкова није била много привлачна: из широког, скоро четвороугластог лица лукаво су вириле мишје очице, штрчао је велики и шиљат нос, са широким ноздрвама; ошишана седа коса дизала се као четка над избораним челом, танке усне непрестано су мрдале и бљутаво се смешкале. Господин Зверков је обично стајао раширених ногу и с дебелим рукама у џеповима. Једаред смо некако нас двојица заједно ишли колима из вароши. Почесмо разговор. Као човек искусан, разуман, г. Зверков поче да ме изводи на „прави пут”.

— Допустите да вам кажем, — записка он најзад, — сви ви, млади људи, судите и говорите о свему напамет; ви мало познајете своју рођену отаџбину; Русија је вама, господо, готово непозната, то ја вама кажем!... Ви једнако само немачке књиге читате. Ето, на пример, ви ми говорите ово и оно што се тиче, да кажем, т.ј. што се тиче спахиске дворске послуге... Добро, ја не одричем, све је то лепо; али ви их не познајете, не знате какав је то свет (Г-н Зверков се гласно ушмркну и метну бурмута у нос). Допустите ми да вам, ради примера, испричам један мали случај: вас то може занимати. (Г-н Зверков се искашља). Ви ваљда знате какву ја имам жену: мислим да је тешко наћи жену која би била бољег срца од ње, признајте и сами. Код ње собарице не да живе, — већ просто као да су у рају... Али моја жена се зарекла: удате собарице да не држи. А оно тако и јесте, почну да се рађају деца, ово, оно, — па где ће ту собарица пазити на госпођу као што

треба, на њене навике, њој већ није до тога, има она своје бриге. Треба да говоримо као људи. Дакле, возимо се ми једаред кроз наше село, биће од тада — како да вам кажем, да вас не слажем — једно петнаест година. Видимо у кмета дивно девојче, кћи му; чак има, знате, таку понизност у понашању. Вели ми жена: Кокȯ, — то јест — знате, она мене тако зове, — да поведемо то девојче у Петроград; допада ми се, Кокȯ... Ја велим: Па да је поведемо, драге воље. Кмет, разуме се, паде нам пред ноге; он таке среће, разумете ли, никад није могао очекивати... А лудо девојче, наравно, отплака. Оно заиста, спочетка је незгодно: родитељска кућа... уопште... није ни чудо. Ипак, она се брзо научи на нас; прво смо је дали у собу за женску чељад; морали смо је, наравно, поучавати. И шта мислите?... показује успех у свему; моја жена се просто заљубила у њу, најзад је, пазите само, одликује и узима, мимо других, за своју личну собарицу... И мора јој се признати: моја жена никад није имала такве собарице; услужна, скромна, послушна — једном речју, све што се тражи. Али, зато је и моја жена њу, мора се признати, и сувише мазила; одевала је не може боље бити, хранила је оним што и ми једемо, чајем појила... просто, све што се да замислити! И тако је она служила код моје жене неких десет година. Кад одједаред, једног лепог јутра, замислите само, улази Арина — Арина јој је било име — без пријаве у мој кабинет, — и буп пред моје ноге... Ја то, рећи ћу вам искрено, никако не волим. Човек никако не треба

да заборавља на своје достојанство, зар није тако? — Шта хоћеш? — „Баћушка, Александре Силићу, покорно вас молим". — „Шта молиш"? — „Допустите ми да се удам". Ја се, право да вам кажем, запрепастих. — А знаш ли ти, лудо, да госпођа нема друге служавке? — „Ја ћу госпођу служити и даље". — Којешта! Којешта! Госпођа не држи удатих собарица. — „Малања може на моје место ступити". — Молим те, не говори! — „Воља ваша . . ." Ја се, истину да кажем, просто скамених. Кажем вам, ја сам такав човек, ништа ме тако не вређа као незахвалност. . . Вама није потребно објашњавати — ви знате каква је моја жена: сушти анђео, неисказана доброта . . . Чини ми се и злочинац би се смиловао на њу. Отерам Арину. Мислим, можда ће доћи себи; не може човек да верује да неко може бити тако опак и неблагодаран. И шта мислите? Кроз пола године она ме опет удостојила својом посетом и то исто ме молила. Тада је, признајем, љутито отерах, припретих јој и рекох да ћу казати жени. Био сам страшно узрујан . . . Али, замислите колико сам се морао запрепастити: после неког времена долази ми моја жена, сва уплакана, толико узрујана да сам се чак уплашио. — Шта се десило? — „Арина . . ." Ви разумете . . . стид ме и да изговорим. — Не може бити!... а с ким? — „С Петрушком лакејем". У мени се све узмути. Такав сам човек . . . Не волим да станем на пола пута! . . . Петрушка . . . није крив. Казнити се може, али он, по моме мишљењу, није крив. Арина . . . е, па шта, е па, молим вас, шта ту још може да се

каже? Ја, наравно, сместа наредих да је ошишају, да је обуку у просто одело и протерају у село. Жена моја остала је без одличне собарице, али шта да се ради: неред се не може трпети у кући. Болестан део најбоље је одмах отсећи ... Е, па сад реците сами, — ви бар познајете моју жену, та то, то, то је ... једном речју, анђео! ... Та она је била необично заволела Арину, — и Арина је знала то, па ипак је није било стид ... А? шта велите ... а? Та шта има ту да се говори! Ствар се никако није могла поправити. А што се мене лично тиче, ја сам дуго био огорчен, увређен због незахвалности те девојке. Можете говорити што хоћете ... али срца, осећања код тог света не тражите! Вук длаку мења, али ћуд никако... Имамо искуства. А хтео сам само да вам докажем...

И г. Зверков, не довршивши говора, окрете главу и још боље се замота у свој огртач, мушки угушујући у себи нехотичну узрујаност.

Читалац сад, по својој прилици, разуме зашто сам болећиво погледао у Арину.

— Јеси ли одавно удата за воденичара? — упитах најзад.

— Две године.

— Како, па зар ти је господар допустио?

— Откупљена сам.

— Ко те је откупио?

— Савелије Алексејевић.

— А ко је то?

— Мој муж (Јермолај се у себи осмехну). А зар вам је господар говорио о мени? — рећи ће ми даље Арина после краћег ћутања.

Нисам знао шта да јој одговорим на питање. „Арина!” — викну воденичар из даљине. Она устаде и оде.

— Је ли добар човек њен муж? — упитах Јермолаја.

— Јесте.

— А имају ли деце?

— Имали су једног мушкарца, па умро.

— Мора да се допала воденичару, а?... А је ли велики откуп дао за њу?

— Бога ми не знам. Она је писмена, а у њиховом послу то се ... овај ... тражи. Биће да му се допала.

— А ти се с њом одавно познајеш?

— Одавно. Ја сам некад одлазио к њеним господарима. Њихово имање није далеко одавде.

— А познајеш ли и Петрушку лакеја?

— Петра Васиљевића? Дабогме, знао сам га.

— Где је сад он?

— Ступио у војску.

Затим мало поћутасмо.

— А она, изгледа, није здрава? — упитах на крају Јермолаја.

— Како здравље!... Него сутра ће, чини ми се, заседа бити добра. Не би било згорег да мало отспавате.

Јато дивљих патака пиштећи прелете изнад нас, и ми чусмо како се спусти на реку недалеко од нас. Било се сасвим смркло и почело да захладњује; у шуми запева славуј. Затрпасмо се у сено и заспасмо.

Малинова вода.

Почетком августа често буду неиздржљиве врућине. У то доба, од подне па до три сата, и најодлучнији и најсталоженији човек не може ловити, и највернији пас почиње да „чисти ловцу мамузе”, т.ј. да иде за њим у стопу, некако болесно зажмиривши и преко мере исплазивши језик; а кад га господар прекорева, он понизно увија репом и изгледа збуњен, али се напред не креће. И баш у такав дан десило ми се да будем у лову. Дуго сам се борио с искушењем да прилегнем негде у хладу, макар и за тренутак; дуго је мој неуморни пас трчкарао по џбуњу, мада се очевидно ни сам ничему корисном није надао од свог грозничавог рада. Загушна запара натера ме, најзад, да мислим о томе како да сачувам последње наше снаге и способности. Некако се довукох до речице Исте, већ познате мојим пажљивим читаоцима, сиђох низ стрму обалу и пођох по жутом влажном песку према извору, који је у свој околини познат под именом „Малинове воде”. Извор тај избија из обалске пукотине, која се мало по мало претворила у омању али дубоку јаругу, и двадесет корака одатле улива се у реку, весело и брбљиво жуборећи. Храстов

шумарак покрива падину ове јаруге; око врела зелени се кратка кадифена травица; сунчани зраци скоро се никад не дотичу његове хладне, сребрнасте воде. Дођох којекако до извора, на трави нађох кутао од брезове коре, који је неки сељак у пролазу оставио да се и други послужи. Напих се воде, прилегох у хлад и погледах унаоколо. Код залива који се направио падом изворске воде у реку и који је због тога вечито био покривен ситним таласићима, седела су, окренута ми леђима, два старца. Један, доста пун и висок, у затворено-зеленом чистом кафтану и чупавом вуненом качкету, пецао је рибу; други — мршав и омален, у искрпљеном капутићу од полусвилене материје и без капе, држао је у крилу лонац с глистама и покаткад је превлачио руком по својој седој главици, као да би хтео да је заштити од сунца. Ја се мало боље загледах у њега и видех да је то Степанчић из Шумихина. Молим читаоце да ми допусте да им прикажем тога човека.

Неколико врста од мога села налази се велико село Шумихино, с каменом црквом, посвећеном преподобном Кузману и Дамњану. Спроћу те цркве некад су се поносно дизали велики господски двори, окружени разним, дозиданим деловима, зградама, радионицама, коњушницама, појатама, коларницама, купатилима и летњим кухињама, одељењима за госте и за управитеље добара, стакленим баштама за цвеће, љуљашкама за народ и осталим више или мање корисним зградама. У тим дворима живели су богате спахије, и све је код њих ишло као што треба, — кад

одједном, једног дивнога јутра, све то богатство изгоре до тла. Господа се склонише у друго гнездо, а ово им насеље опусте. Пространо згариште претвори се у врт, овде-онде претрпан гомилом цигаља, остацима некадашњих темеља. Од преосталих брвана на брзу руку склепаше кућерак, покрише га даскама од старих барака, купљеним пре десетак година ради зидања павиљона у готском стилу, и настанише у њему баштована Митрофана са женом Аксињом и седморо деце. Митрофану наредише да снабдева поврћем и варивом господску кухињу, која је била удаљена сто педесет врста; Аксињи су поверили да пази на тиролску краву, купљену у Москви за крупне паре, али која је, на жалост, била јалова, те откако је купљена није давала млека; њој су дали на чување и ћубастог, пепељавог патка, јединог од „господске" пернате живине; деци, пошто су била још недорасла, не дадоше никаквих дужности, што им, уосталом, нимало није сметало да се сасвим олене. Код тога баштована преноћио сам два-трипут; узгред сам куповао од њега краставце, који су се, Бог би знао зашто, одликовали величином, бљутавим водњикавим укусом и дебелом жутом кором. Код њега сам први пут и видео Степанчића. Сем Митрофана с његовом породицом и маторог, глувог црквеног тутора Герасима, кога је из милосрђа држала у собичку за оставу једна ћорава жена, чији је муж био у војсци, у Шумихину није остало ниједно од дворске служинчади, јер се Степанчић, с којим хоћу да упознам читаоца, није могао сматрати ни као човек уопште, нити пак као дворско чељаде.

Сваки човек има какав било положај у друштву, макар какве везе; сваком спахиском чељадету издаје се ако не плата, а оно бар такозвано „одмерено" т.ј. у натури. Степанчић није примао баш никакве помоћи, није био у сродству ни с ким, нико није знао ни да он постоји. Тај човек није имао чак ни своје прошлости; о њему нико није говорио; он тешко да је и приликом ревизије уношен у списак. Причало се нешто као да је некад био код не знам кога собар; али ко је он, откуда је, чији је син, како је доспео да постане шумихински поданик, како је дошао до кафтана од ћитајке, који он носи Бог те пита откад, где живи, од чега живи — о томе нико под милим Богом није имао ни најмањег појма, а, право да кажем, та питања никог нису ни занимала. Деда Трофимић, који је знао родословље све дворске чељади уназад до четвртог колена, и он је само једаред рекао да, колико се, вели, сећа, Степану пада род једна Туркиња што ју је покојни господар, бригадир Алексије Романић, изволео довести из рата у комордиским колима. Чак ни о празницима, кад се свима указује пажња и кад, по старом руском обичају, све угошћавају хлебом и сољу, пирогом[1]) од ељдина брашна и зеленом ракијом, — чак и тих дана Степанчић није прилазио постављеним столовима и извађаним бурадима, није се клањао, није прилазио господаревој руци, није испијао до дна чашу пред господарем и

[1]) Пирог је омиљено руско тесто, испуњено месом, купусом, пиринчем, јајима и др., слично нашем бурeку, као што му је и име истог, турско-татарског порекла. — (Прим. превод.).

за господарево здравље, чашу напуњену гојазном руком настојника имања; — једино ако би каква добра душа, пролазећи поред њега, уделила јаднику недоједни комад пирога. О Ускрсу су се с њим христосовали[1]), али он није посувраћао умашћени рукав, није вадио из задњег џепа црвено јајце, није га, задихан и трепћућим очима, давао младој господи или чак и самој госпођи. Лети је живео у стаји за оставу, иза живинарника, а зими у предсобљу од купатила; за време јаких мразева ноћивао је у појати за сено. Навикли су били да га виде, понекад би га и минули, али нико се није с њим упуштао у разговор, и он као да није уста отворио откад се родио. После пожара тај се од сваког остављени човек склонио, или као што Орловци кажу, „прибио се" код баштована Митрофана. Баштован га није дирао, није му рекао: „Живи код мене", али га није ни отерао. Степанчић није живео код баштована: он је становао час овде час онде у башти. Ишао је и кретао се без икаквога шума; кијао и кашљао у руку, све као прибојавајући се некога; вечито је нешто шепртљио и ћутке трчкарао, као мрав, и све то ради јела, једино ради јела.

И заиста, да се није бринуо од јутра до мрака о томе шта ће јести, — умро би наш Степанчић од глади. Гадно је то ако човек не зна изјутра да ли ће имати што за вечеру! И Степанчић час седи по-

[1]) Христосовати се — трипут се на Ускрс пољубити, уз поздрав „Христос васкрсе!" и „Ваистину васкрсе!" — (Прим. превод.).

ред плота и глође ротквy, или сиса какву мркву, или треби каљаву главицу купуса и баца лишће пода се; час вуче некуд ведро с водом и стење; час под лончићем ложи ватру и некакву црну парчад вади из недара и меће у лонац; час опет у свом ћилерчићу лупа дрветом, закуцава ексер, удешава полицицу за хлеб. И све то он ради ћутке, као да се крије; кад погледаш, а њега већ нема. Или се тек изгуби на дан-два; нико, дабогме, и не опажа да га нема... Кад погледаш, а он опет негде поред плота кришом подмеће иверје под сацак. Лице му је ситно, очице жућкасте, коса до обрва, носић шиљат, уши превелике, прозрачне као у слепог миша, брада као да је пре две недеље избријана, и никад није ни мања ни већа. Ето на тог Степанчића наишао сам на обали реке Исте, кад је био с другим старцем.

Ја им приђох, поздравих се и седох поред њих. Видех да познајем и Степанчићевог другара: то је био ослобођени сељак грофа Петра Илића, Михаило Савељев, звани Магла. Он је живео код неког сушичавог грађанина из Болохова, који је држао гостионицу, у којој сам доста често отседао. Путујући орловским друмом, млади чиновници и други ситни људи (трговцима, загњуреним у своје пругасте перине није до тога) још и данас могу опазити недалеко од великог села Троицког, баш поред друма голему двоспратну, древену кућу, сасвим запуштену, развањена крова и с прикуцаним даскама на прозорима. У подне, кад је ведар и сунчан дан, не да се замислити ништа жалосније од тих развалина. Овде

је некад живео гроф Петар Илић, чувен са свога гостопримства, богати великаш прошлога века. Код њега се често скупљала сва губернија, играло и веселило се до миле воље, уз страшну халабуку домаће музике, праску ракетла и ватромета и вероватно многа старица, пролазећи сад поред опустелих бољарских палата, уздахне и спомене се прошлих времена и минуле младости. Дуго је пировао гроф, дуго се шеткао, љубазно се смешећи, кроз гомилу понизних гостију; али му имање, по несрећи, не дотраја до краја живота. Пропавши сасвим, диже се у Петроград, да тражи какво место и умре у хотелској соби, не дочекавши никакве одлуке. „Магла" је служио код њега као економ двора и био је ослобођен још за грофова живота. Био је то човек од својих седамдесет година, правилна и пријатна лица. Смешио се скоро стално, као што се умеју смешити само људи из времена царице Катарине: доброћудно и достојанствено; разговарајући лагано је издизао и скупљао усне, зажмиривши пријатељски очима, а говорио је мало кроз нос. Нос је брисао и шмркао бурмут такође полагано, као да нешто ради.

— Па, како је, Михаило Савелићу, — почех ја, — јеси ли наловио рибе?

— А ето, изволите погледати у котарицу: упецао сам два гргеча и пет-шест кленова... Покажи, Степо.

Степанчић ми пружи котарицу.

— Како си ти, Степане? — упитах га.

— О . . . о . . . о . . . до . . . добро-о, баћушка, — по-

мало, — одговори Степан, запињући као да товаре језиком преврће.

— А је ли Митрофан здрав?

— Здрав је, да ка . . . како, баћушка.

Јадник се окрете од мене.

— Ама, слабо се нешто хвата, — почеће „Магла”, — здраво је врућина; риба се сва завукла под жбуње, спава . . . Натакни-де глисту, Степо. (Степанчић извади глисту, метну је на длан, пљесну по њој дватрипут шаком, натаче на удицу, попљува, па пружи „Магли”). Хвала, Степо . . . А ви, баћушка, — рећи ће он сад мени — изволели сте поћи у лов?

— Као што видиш.

— Да, да . . . а је л’ вам то куче јенглеско, јали неко фурланско?

Старац је волео да покаже, кад му се укаже прилика, да је и он неко; ко вели: и ми смо живели међ великим светом!

— Не знам какве је расе, али је добар.

— А-а . . . ви, молићу, са псима ловите.

— Да, имам два пара.

„Магла” се осмехну и климну главом.

— Оно тако је: један воли псе, а други их неће да му их поклониш. Ја овако мислим, по мојој простој памети: псе треба држати, тако рећи, више због угледа . . . И то да је све као што треба: и коњи да су у реду, и псетари, као што требају, у реду, и све. Покојни гроф — Бог да га прости! — никад није био ловац, а псе је држао и по двапут годишње би изволео изаћи у лов. Скупе се у дворишту псетари у

црвеним кафтанима с гајтанима и затрубе у трубе; њихова светлост изволи изаћи, и коња њиховој светлости приведу; њихова светлост уседну, а главни ловац им ножице у стремен уметне, скине капу с главе и дода кајасеве у капи. Њихова светлост корбачем овако изволе пући, а псетари загаламе и крену се из дворишта на ниже. Сеиз појаше за грофом, а на свиленој узици држи два омиљена господарева пса, и тако пази на њих, знате... И седи вам он, тај исти сеиз, високо, на козачком седлу, образи му црвени, а очетинама само вози... А и гостију, разуме се, буде у таквим приликама. Ем забава, ем углед сачуван... Ах, откачи се, азијате један! — рече он наједаред, тргнувши удицу.

— А веле да је гроф баш проживео за свога живота, а? — упитаћу ја.

Старац опљуну глисту и баци удицу у воду.

— Велики је господин био, дабогме. Код њега су свраћале, може се рећи, прве личности из Петрограда. С плавим лентама би за столом седели и јели. А и јест био мајстор дочекати госте. Зове тако мене: „Магло, вели, „за сутра ми треба живих кечига: нареди да се набаве, разумеш ли?" — „Разумем, ваша светлости". — Везени кафтани, перике, штапови, мириси, ладеколон[1]) прве врсте, бурмутице, некакве слике величарне, све је то из самог Париза добијао. Кад приреди банкет, — Господе, владико живота

[1]) T.j. eau de Cologne, колоњска вода. — (Прим. превод.).

мојега! — ватромети се праве, возање на чамцима се приређује! Чак из топова пуцају. Самих музиканата држао је стално по четрдесет. Капелмајстор био је неки Немац; али је Немац здраво држао на себе, па је хтео с господом заједно да једе; те њихова светлост нареди да му кажу нек иде с милим Богом: моји, вели, музиканти и онако знају свој посао. Па наравно, у кога господство, у тога и власт. А кад почну да играју — терају до зоре, и то највише лакосез-матрадура[1])... Е... е... е... ту си пријатељу! Старац извуче из воде омањег гргеча. Држи-де, Степо. — Господар је био, као што треба, прави господар, наставља старац, бацивши опет удицу, — а и по души је био добар. Избије те н. пр. — а кад погледаш, а он већ заборавио. Једно му само није ваљало: матресе[2]) је држао. Ех, већ те матресе, да Бог сачува! Оне су га и упропастиле. И некако их највише бирао из нижега сталежа. Рекао би човек, шта би хтеле више? Ал', јест, — мораш им давати што је најскупље у целој Јевропији! Па и да кажеш: зашто да не ужива за живота, — господин је, може му се... али није требало да се упропашћава. Особито једна: Акуљина се звала; сад је већ покојна! Бог да јој душу прости! била је проста сељачка девојка, кћи кмета у Ситову, али љута као оса! Дешавало се и да шамара грофа. Омађијала га

[1]) Т.ј. l'ecossaise-matradure, нека шкотска игра. — (Прим. превод.).

[2]) Т.ј. метресе (maitresses) — љубазнице. — (Прим. превод.).

била сасвим. Мога синовца је ошишала[1]): просуо јој чукуладу на нову хаљину . . . а није само њега ошишала. Да . . . Па ипак дивно је то време било! — додаде старац, дубоко уздахнувши, обори главу и ућута.

— А господар вам је, колико видим, био строг? — почех ја после краћег ћутања.

— Тад је таки обичај био, господине, одговори старац, махнувши главом.

— Сад већ тога нема више — рекох ја, не спуштајући очију с њега.

Он ме погледа искоса.

— Сад је, дабогме, боље, промрмља он — и баци далеко удицу.

Седели смо у сенци; али и у сенци је била запара. Тежак, врућ ваздух као да је замро; врело лице чежњиво је тражило ветра, а ветра ниоткуд. Сунце просто као да је ударало с плавог потамнелог неба; баш према нама, на другој обали, жутело се поље с овсом, овде-онде прорасло пеленом, али се ниједан клас није њихао. Мало ниже, коњ неког сељака стајао је у реци до колена и лено махао око себе мокрим репом; испод жбуна нагнутог над реком покаткад би испливала крупна риба, пустила би клобуке и тихо би потонула до дна, остављајући за собом ситне таласиће. Зрикавци су цврчали у спарушеној трави; препелице су пућпурикале као од беде;

[2]) Спахије су за казну своје сељаке слали у војску, пошто би их претходно до главе ошишали. — (Прим. превод.).

јастребови су равно шестарили над пољима и често се заустављали, машући брзо крилима и ширивши реп као лепезу. Ми смо седели непомично, једва дишући од запаре.

Наједаред, иза нас, у јарузи, шушну нешто: неко се спуштао к извору. Обазрех се и угледах сељака од својих педесет година, прашњавог, у кошуљи, у ликовим опанцима, с плетеном торбицом и кабаницом преко рамена. Он приђе врелу, слатко се напи воде, па се подиже.

— Е, јеси ли ти то, Власе? — викну „Магла", загледавши се у њега; — здраво, брате. Откуд идеш?

— Здраво, Михаило Савељићу, — проговори сељак, прилазећи нам; — издалека.

— А камо си за толико? — упита га „Магла".

— А ишао сам у Москву господару.

— Због чега?

— Ишао сам да га молим.

— Шта да га молиш?

— Та да ми смањи оброк, јал' да ме узме да код њега радим, јал' да ме пресели, јал' што било . . . Син ми је умро, — па ја сам не могу да обрадим земљу.

— Зар ти је умро син?

— Умро. Покојник ми је, — настави сељак, мало поћутавши, — живео у Москви као кочијаш; он је, у ствари, мој оброк и плаћао.

— А зар ви сад плаћате оброк?

— Плаћамо.

— Па шта ти вели господар?

— Шта вели? Отерао ме. Каже, како смеш дола-

зити право к мени: за то има настојник; ти, вели, прво мораш с настојником говорити ... А и куд да те преселим? Прво, вели, плати оно што си остао дужан. Здраво се ражљутио.

— Па шта, вратио си се натраг?

— Вратио се. Хтео сам пре тога да се обавестим да покојник није оставио какав иметак, али ништа нисам могао сазнати. Кажем ја његовом газди: ја сам, рекох, Филипов отац; а он ми вели: а откуд ја знам? Па твој син, каже, није ништа ни оставио; још ми је остао дужан. А ја шта ћу, пут под ноге.

Сељак нам је све то причао смешећи се, као да се о неком другом говори; али на његове мале и смежуране очи навирала је суза, усне су му подрхтавале.

— Па шта, сад идеш кући?

— Ја куда ћу? Кући, дабоме. Жена ваљда сад од глади дува у песнице.

— Ама ти би ... овај ... поче изненада Степанчић, — смете се, ућута и стаде нешто тражити по лонцу.

— А хоћеш ли ићи управнику? — наставља „Магла", погледавши мало зачуђено на Степу.

— Зашто да му идем?... И онако нисам све платио. Син ми је пре смрти око годину дана боловао, па ни за себе није платио оброка ... Него ја се и не бринем много, од мене се нема шта узети ... Можеш ти, пријатељу, извијати колико хоћеш, не вреди ти: од мене се нема шта узети! (Сељак се засмеја). Може он, Квинтилијан Семјонић, мудровати колико хоће, али ...

Влас се опет засмеја.

—Па богме — то је рђаво, Власе, — рећи ће испрекидано „Магла".

— По чему рђаво? Ни... (Власа издаде глас). Ала је ово врућина, — настави он, бришући лице рукавом.

— Ко је ваш господар? — упитах ја.

— Гроф, Валеријан Петровић.

— Син Петра Илића?

— Петра Илића син, — одговори „Магла". Покојни Петар Илић му је још за живота одвојио Власово село.

— Па ко је он?

— Здрав је, хвала Богу, — одговори Влас. — Тако је црвен, а лице му се заокруглило.

— Ето, господине, — настави „Магла", обраћајући се мени — да је близу Москве, па хајде-де, а он их овде метнуо на оброк.

— А колико плаћате од породице?

— Деведесет пет рубаља од породице, — промрмља Влас.

— Ето видите! А земље сасвим мало, скоро све спахиска шума.

— Па и она је, кажу, продата, — примети сељак.

— Но, ето видите... Степо, дај-де једну глисту... Еј, Степо? Шта је, јеси ли заспао?

Степанчић се трже. Сељак седе с нама. Опет заћутасмо. На другој обали неко запева песму, али тако сетну... Растужи се мој јадни Влас... Кроз пола сата се разиђосмо.

Срески лекар.

Једном у јесен, враћајући се с удаљеног поља, озебох и занемогох. Срећом, грозница ме ухвати у среској вароши, у гостионици; послах по доктора. Кроз пола сата дође срески лекар, човек омањег раста, мршав и црне косе. Преписа ми обичан лек за знојење, нареди да метнем слачицу, врло вешто тури новчаницу од пет рубаља за заврнути крај рукава, — при чем се ипак суво накашља и погледа у страну, — и већ је сасвим био готов да иде, али се нешто заговори, па остаде. Ватра ми је досађивала; предвиђао сам да ноћу нећу моћи спавати, па ми је било мило што ћу се моћи поразговарати с добрим човеком. Донесоше нам чај. Мој се доктор пусти у разговор. Није био глуп човек, говорио је живо и доста занимљиво. Чудне се ствари дешавају у свету: с једним човеком и дуго живиш заједно, и пријатељ си с њим, а нипут с њим не проговориш искрено, од срца; а с другим тек си се упознао — па већ или ти њему или он теби, као да се исповедате, избрбљате све до најмање ситнице. Не знам чим сам заслужио поверење мога новог пријатеља — тек он с неба па у ребра „узе", што се каже, па ми исприча један доста нео-

бичан случај; а ја ево саопштавам његову причу љубазном читаоцу. Трудићу се да говорим лекаревим речима.

— Ви молићу, не познајете, поче он слабим и дрхтавим гласом (последица чистог березовског бурмута); ви, молићу, не познајете овдашњег судију Милова, Павла Лукића? . . . Не познајете . . . Е па, свеједно. (Он се накашља и протрља очи). Ето, молим вас, то је било некако, како да вам кажем, да не слажем, уз велики пост, баш кад се снег почео топити. Седим ја код њега, код нашег судије, и играм с њим префаранса. Судија нам је добар човек и воли да игра преферанса. Наједаред (мој лекар је често употребљавао реч: наједаред) каже ми слуга: тражи вас неки човек. Ја велим: шта хоће? Донео је, каже, писамце, — мора да је од неког болесника. Дај, велим, писмо. Тако је и било: од болесника. . . . Шта ћете, — то је, знате, наш хлеб. . . А ево у чему је ствар: пише ми спахиница, удова; кћи јој је, вели, на умору; дођите, тако вам Господа Бога, и кола вам, велим, шаљем. Него, све то још није ништа . . . Ама она је далеко двадесет врста од вароши, а напољу мрак, и путеви таки да те Бог сачува. Па још је сиромашна, више од две рубље се не може очекивати, па и то је у питању, него ћу се можда морати задовољити платном и каквим ситницама. Ипак, знате како је, дужност пре свега: — умире човек. Предам наједаред карте сталном члану Калиопину и пођем кући. Погледам: стоје нека проста кола пред улазом; коњи сељачки, — трбушати преко мере, длака на њима

као ћебе, а кочијаш из поштовања седи гологлав. Но, мислим, види се да твоји господари не једу из златног посуђа... Смејте се ви, молим вас, а ја ћу вам рећи: Ми сиромашни људи на све пазимо... Ако кочијаш седи као кнез и не скида капу да поздрави, па се још смешка испод браде и бичем маше — слободно пуцај на две банке! А овде видим ни налик на то. Ипак, мислим, шта да се ради, дужност пре свега. Узмем најнужније лекове и кренем се. Хоћете ли ми веровати, једва сам се докотурао. Пут да Бог сачува: потоци, снег, блато, вододерине, па наједаред насип проваљен — несрећа! Тек како-тако стигнем. Кућерак мален, сламом покривен. Прозори осветљени: значи, чекају. Излази преда ме старица, отмена, у ноћној капи; спасите, вели, умире. Ја јој кажем: Немојте се, молим вас, плашити... Где је болесница? — Овамо, молим вас. — Гледам: собица врло чиста, у углу кандило, на постељи девојка од својих двадесет година, у несвести. Из ње просто бије ватра, дише тешко, тифус. Ту су још две девојке, њене сестре, — уплашене, плачу. — Ето, веле, јуче је била потпуно здрава и слатко је јела; јутрос се жалила да је глава боли, а у вече, наједаред, ето како јој је... Ја им опет говорим: Не плашите се, молим вас, — то је, знате, докторска дужност, — и приђем болесници. Пустим јој крв, наредим да метну слачицу, препишем микстуру. Међутим гледам у њу, гледам, знате; — е, тако ми Бога, онаког лица никад нисам видео... једном речју, лепотица! Жалост ме просто обузела. Црте тако пријатне, очи... Ево се, хвала Богу, смири;

изби зној, као да је дошла себи, осмехну се, пређе руком преко лица . . . Сестре се нагнуше над њу, питају је: шта је теби? — Није ништа, вели, па се окрете . . . Гледам — заспала. Е, велим, сад треба болесницу оставити на миру. И ми сви изађосмо из собе на прстима; само остаде собарица за сваки случај. А у гостинској соби већ самовар на столу, ту је и јамајски[1]) у нашем послу без тога се не може. Послужише ме чајем, моле ме да останем да преноћим . . . ја пристанем; куд бих сад могао ићи! Старица само хуче. Шта вам је? велим, остаће жива, не бојте се, молим вас, него боље одморите се, има више од једнога сата по поноћи. — А наредићете да ме пробуде, ако би се што десило? — „Наредићу, наредићу".

Старица изађе, а и девојке одоше у своју собу; мени наместише постељу у гостинској соби. И ја легнем, — али не могу никако да заспим, — какво је ово чудо! А већ намучио сам се не може горе бити. Све ми моја болесница не излази из главе. Најзад, не издржах, наједаред устадох; мислим: идем да видим шта ми ради пацијент. А њена спаваћа соба је била одмах до гостинске. Дакле, устанем, отворим лагано врата, — а срце бије, само што не искочи. Погледам: собарица спава, зинула, па чак и рче, бештија! а болесница лежи окренута мени, и руке истурила, јадница! Приђем јој . . . Кад ти она наједаред отвори очи и упре их у мене! . . . „Ко је то, ко је то?" — Ја се збуних. — Не бојте се, велим јој, госпођице, ја сам доктор, дошао сам да видим како сте. —

[1]) Т.ј. јамајски рум. — (Прим. превод.).

„Ви сте доктор?" — Доктор, доктор... Ваша мама је послала по мене у варош; пустили смо вам крв, госпођице; сад изволите спавати, а за једно два дана ми ћемо вас, ако да Бог, на ноге подићи. — „Ах, да, да, докторе, не дајте да умрем... молим вас, молим вас". — Та шта говорите, Бог с вама! — Опет је у ватри, мислим за себе; опипам пулс: збиља, ватра. Она погледа у мене, — па ме тек наједаред узе за руку. — Да вам кажем зашто ми се не умире, да вам кажем, да вам кажем... сад смо сами; само, молим вас, никоме... чујте"... Ја се нагнух; она примаче усне до самог мог уха, косом ми образ додирује, — признајем, и мени се самом глава завртела, — и поче шаптати... Ништа не разумем... Ах, па она то бунца... шапуће, шапуће, али тако некако брзо и као да није руски; најзад заврши, стресе се, обори главу на јастук и попрети ми прстом. „Али пазите, докторе, никоме..." на једвите јаде је умирих, дадох јој воде, пробудих собарицу, па изађох.

Овде лекар опет страсно ушмрка бурмут и за тренутак се чисто укочи.

— Али, — настави он, — сутра дан болесници, противно моме очекивању, не би лакше. Мислио сам се, мислио, и наједаред се реших да останем, мада су ме чекали други пацијенти... А ви знате, они се не смеју занемаривати: пракса од тога страда. Али, прво и прво, болесница је била у очајном положају; а друго, морам истину рећи, и сам сам осећао према њој велику наклоност. А поред тога и цела породица ми се свиђала. Истина да су били сиромашни, али

врло образовани, може се рећи као ретко ко... Јер отац им је био учен човек, писац; умро је; наравно, као сиромах, али је својој деци стигао да да одлично образовање. Да ли зато што сам се својски трудио око болеснице или због нечег другог, тек мене, могу рећи, заволеше у кући као свог рођеног... Међутим, пут се био страшно искварио: сав саобраћај био је, тако рећи, сасвим прекинут; чак су се и лекови с тешком муком доносили из вароши... Болесници није ишло на боље... Дан по дан. дан по дан... Кад ал'... овај... (лекар поћута мало). Бога ми, не знам како бих вам то описао... (Он поново узе бурмута, искашља се и сркну гутљај чаја). Рећи ћу вам без околишења, моја болесница... како да вам кажем, овај... е па заљубила се у мене, шта ли... или не, није да се заљубила, већ, у осталом... Бога ми, како, овај, да кажем... (Лекар обори очи и поцрвене).

— Не, настави он живо, — каква љубав! Човек, на крају крајева, треба да зна шта вреди. Она је била образована девојка, паметна, начитана, а ја сам чак и оно мало латинског, могу рећи, сасвим заборавио. А што се тиче моје прилике (лекар, смешећи се, погледа на себе), такође се, изгледа, немам чим похвалити. Али ме Господ Бог није ни будалом створио: за бело нећу рећи да је црно а понешто и ја разумем. Ја сам, на пример, сасвим правилно разумео да Александра Андрејевна — она се звала Александра Андрејевна — није осетила љубав према мени, већ пријатељско, тако рећи, расположење, поштовање, шта ли. Мада се она и сама, може бити, у том погледу варала, јер

у каквом је она положају била, сами замислите... Уосталом, — настави лекар, који је све те испрекидане речи говорио у једном душку и очигледно збуњен; — ја сам се, изгледа ми, мало заплео... Тако ви ништа нећете разумети... него, допустите да вам све по реду испричам.

Он испи чај из чаше и поче говорити мирним гласом.

— Да, тако вам је то било. Мојој болесници бивало све горе, горе и горе. Ви нисте лекар, драги господине, па не можете појмити шта се збива у души једнога лекара, особито у прво време кад почне да осећа да га болест побеђује. Оде поуздање у самог себе! Уплашиш се наједаред тако да се исказати не може. Све ти се чини као да си заборавио све што си знао, и да болесник нема поверења у тебе, и да други већ почињу примећивати да си изгубио главу, и нерадо ти казују симптоме, гледају те испод ока, дошаптавају се.... ух, гадна ствар! Ама постоји лек од те болести, мислиш за себе, имаш само да га нађеш. Да није ово? Пробаш — није то! Не даш времена леку као што треба ни да делује... хваташ се час за један, час за други. Узмеш, тако, књиге с рецептима... та ту је он, мислиш, ту је! Тако ми Бога, понекад насумце отвориш: можда ће, мислиш, срећа... А човек међутим умире; а други би га лекар спасао. Потребан је, велиш, консилијум; ја на себе одговорност не узимам". А већ што изгледаш глуп у таквим приликама! Али временом огуглаш, па ни-

шта. Умро човек, — није твоја кривица, ти си радио по прописима.

Него ево кад још човеку дође тешко: видиш да ти слепо верују, а осећаш да не можеш помоћи. Ето баш тако је поверење према мени осетила сва породица Александре Андрејевне: — ни на крају им памети да им је кћи у опасности. А и ја их, са своје стране, уверавам као да није ништа, а овамо ми срце силази у пете. А да би несрећа била потпуна, путеви су се били тако развалили да је кочијаш морао путовати читаве дане, да би купио лек. А ја не излазим из болесничке собе, не могу да се откачим, причам јој, знате, разне смешне анегдоте, играм с њом карата. По целе ноћи преседим поред ње. Старица ми плачући захваљује; а ја мислим у себи: не заслужујем ја твоје захвалности. Признајем вам отворено — сад немам зашто крити — био сам се заљубио у своју болесницу. А и Александра Андрејевна је била мене заволела: никога не би пуштала себи у собу, сем мене. Почне са мном разговор, — пита ме где сам учио, како живим, ко су ми родитељи, коме идем у госте. И ја осећам да не би требало да говори; а да јој забраним, онако, знате, одлучно да забраним — не могу. Ухватим се за главу: — Шта ти то радиш, зликовче? ... Или ме узме за руку и држи, гледа у мене, дуго, ду́го гледа, окрене се од мене, уздахне и каже: како сте добри! Руке јој тако вреле, очи велике, чежњиве. — Да, вели, — ви сте добри, ви сте ваљан човек, ви нисте као наши суседи ... не, ви нисте такав ... Како то да вас досад нисам познавала! —

Александра Андрејевна, умирите се, велим јој. ...Ја, верујте ми, осећам, ја не знам чим сам заслужио... али умирите се, тако вам Бога, умирите се... све ће добро бити, ви ћете оздравити. — А међутим, морам вам рећи, додаде лекар, нагнувши се напред и подигавши у вис обрве: — са суседима су се мало дружили због тога што им они ситни нису били прилика, а с богатим им понос није дао да се познају. Кажем вам, била је то необично образована породица; — па им је, знате, то и ласкало. Само је из мојих руку узимала лекове... издигне се, сиротица, с мојом помоћи, узме лек па погледа у мене... срце ми просто хоће да искочи. А међутим њој је ишло све на горе: умрсће, мислим, зацело ће умрети. Верујте ми, најрадије бих сам у гроб легао; јер ту су мати, сестре, — пазе, у очи ми гледају... и почињу да губе веру у мене. „Шта је? како је?" — Ништа, ништа! — а јадно ми ништа, памет ми се мути.

И тако, седим вам једанпут ноћу, опет сам, поред болеснице. И служавка ту седи, рче на сав глас... Него, јадној девојци не треба ни замерити: и она се намучила. А Александра Андрејевна цело вече се рђаво осећала; ватра ју је измучила. Све до поноћи непрестано се преметала; најзад, као да заспа; бар се не миче, лежи. Кандило у углу гори пред иконом. Ја седим, знате, оборио главу, и сам дремам. Наједаред, као да ме неко муну у слабину, окретох се... Господе, Боже мој! Александра Андрејевна отворила очи па гледа у мене... уста јој отворена, образи просто горе. — Шта вам је? — „Докторе, ја ћу дакле

умрети?" — Сачувај Боже! — „Не, докторе, не, молим вас, не говорите ми да ћу остати жива . . . не говорите . . . Кад бисте знали . . . Чујте, тако вам Бога, немојте од мене крити шта ће са мном бити!" — а све убрзано дише. — „Ако будем знала да за цело морам умрети . . . ја ћу вам тада све казати, све!" — Али молим вас, Александра Андрејевна! — „Чујте, та ја нисам никако спавала, ја одавно гледам у вас . . . тако вам Бога . . . ја вам верујем, ви сте добар човек, ви сте поштен човек, заклињем вас свим што је свето на свету — кажите ми истину! Да знате само како је то за мене важно . . . Докторе, тако вам Бога, реците: јесам ли у опасности?" — Шта да вам за Бога кажем, Александра Андрејевна! — „Тако вам Бога, преклињем вас!" — Не могу крити од вас, Александра Андрејевна, — заиста сте у опасности, али Бог је милостив . . . „Умрећу, умрећу" . . . И она просто као да се обрадова, лице јој поста тако весело; ја се уплаших. „Та не бојте се, не бојте, ја се смрти нимало не плашим". Наједаред се поиздиже и налакти. — „Сад . . . па сад, сад вам могу рећи да вам од срца захваљујем, да сте добар, ваљан човек, да вас волим" . . . Гледам у њу као суманут; било ми је, знате, страшно . . . „Чујете ли, ја вас волим" . . . — Чим сам то заслужио, Александра Андрејевна! — „Не не, ви мене не разумете . . . ти мене не разумеш" . . . И наједаред она пружи руку, ухвати ме за главу и пољуби . . . Верујете ли, умало што нисам викнуо . . . падох на колена, а главу загњурих у јастуке. Она ћути; прсти јој дрхте у мојој коси; чујем: плаче.

Почнем је тешити, уверавати ... већ, Бога ми, и не знам шта сам јој све говорио. — Пробудите, велим, девојку, Александра Андрејевна ... хвала вам ... верујте ... умирите се. — „Та оставите, молим вас, којешта", понављала је она. „Нек иду с милим Богом сви; па нек се пробуде, па нек дођу — свеједно: та ја ћу умрети ... Па и ти шта се плашиш, чега се бојиш? Дигни главу... Или ви, може бити, мене не волите, можда сам се преварила ... Ако је тако, опростите ми." — Шта ви говорите, Александра Андрејевна? ... ја вас волим, Александра Андрејевна. — Она ми се загледа право у очи, рашири руке. — „Па онда ме загрли" ... Искрено вам кажем: не разумем како ту ноћ нисам полудео. Осећам да моја болесница саму себе упропашћује; видим да није сасвим при себи; а јасно ми је и то да кад не би сматрала да је на умору, — не би ни помислила на мене; него, како хоћете, али је страшно умрети у двадесет пет година, не волевши никога; ето шта је њу мучило, ето због чега се она, из очајања, макар и за мене ухватила, — разумете ли сад? Али ме она не пушта из својих руку.

— Поштедите ме, Александра Андрејевна, а и себе поштедите, велим јој ја. — „Зашто", вели, „што да жалим? Та ја морам умрети" ... То је она непрестано понављала. „А кад би знала да ћу остати жива и да ћу опет доспети међу поштене госпођице, мене би било срамота, заиста срамота ... а овако, шта мари?" — Ама ко вам је рекао да ћете умрети? — „Е, не, остави ти то, нећеш ме преварити, ти не

умеш лагати, погледај се". — Ви ћете живети, Александра Андрејевна, ја ћу вас излечити; измолићемо од ваше маме благослов... сјединићемо се везама... бићемо срећни. — „Не, не, ја сам од вас узела реч, ја морам умрети... ти си ми обећао... ти си ми казао"... Тешко ми је било, тешко, из многих разлога. И да видите, какве се некад ствари дешавају: изгледа није ништа, а боли. Пало јој напамет да ме пита како ми је име, то јест не презиме, већ име. А морало се по несрећи тако десити да се зовем Трифун. Да, да, господине, Трифун Иванић. У кући су ме сви звали доктором. Шта сам знао да радим, кажем: „Трифун, госпођице". Она зажмири, одмахну главом и прошапута нешто француски, — ох, мора бити нешто ружно, па затим прште у смех, што такође није добро. Ето, тако сам вам скоро сву ноћ провео с њом.

У јутру изиђох као ошамућен; тек кад се већ раздanило, после чаја, опет сам ушао к њој у собу. Боже мој, Боже мој! Не можеш је познати: и они које међу у мртвачки сандук лепше изгледају. Кунем вам се чашћу својом, не разумем, данас ни мало не разумем, како сам издржао то мучење. Још три дана и три ноћи мучила се моја болесница... и какве ноћи! Шта ми све није говорила!... А последњу ноћ, замислите само, седим ја поред ње и већ само једно молим Бога: прими је, мислим, што пре, а одмах мене за њом... Наједаред старица мати — буп у собу... Ја сам јој, то јест матери, већ уочи тога дана рекао да има мало наде, да је рђаво, и да не би згорег било

позвати свештеника. Болесница, како спази матер, рече: Е, баш добро што си дошла . . . погледај-де нас, ми се волимо, ми смо се једно другом обећали. — „Шта то она говори, докторе, шта?" Ја премрех. — Бунца, велим, ватра... А она ће на то: „Остави се, молим те, мало час си ми сасвим друкчије говорио, и прстен си од мене примио... Шта се претвараш? Моја мати је добра, она ће опростити, она ће разумети, а ја умирем — немам зашто да лажем; дај ми руку". . . Ја скочим и истрчим напоље. Старица је, разуме се, видела у чему је ствар.

Него нећу да вас даље замарам, а и мени самом је, морам признати, тешко, кад се свега тога опоменем. Моја болесница одмах сутрадан премину. Бог да јој душу прости! (додаде лекар, брзо уздахнувши). Пре него што ће умрети, замоли она своје да изађу и да ме оставе насамо с њом. — „Опростите ми", вели, „ја сам вам, може бити, скривила . . . болест. . . али, верујте, никог нисам више волела од вас . . . па немојте да ме заборавите . . . чувајте мој прстен" . . .

Лекар се окрете на другу страну; узех га за руку.

— Ех! — рече он, — дајте да о нечем другом говоримо, или хоћете ли, можда, да одиграмо један преферансић с малим улогом? Ми лекари не смемо се подавати таким узвишеним осећањима. Ми имамо да мислимо само о једном: да нам се деца не деру и жена не грди. Јер ја сам после тога стигао да ступим, што 'но кажу, у законити брак . . . Дабоме . . . Узео сам трговачку кћер, седам хиљада мираза. Зове се Акулина; уз Трифуна пристаје баш као што треба.

Женска, морам вам рећи, зла, али, срећом, спава по цео дан... А шта велите за преферанс?

Узесмо играти преферанса по копејку[1]).

Трифун Иванић доби од мене две и по рубље — па оде доцкан, врло задовољан својом победом.

[1]) Стоти део рубље. — (Прим. превод.).

Мој сусед Радилов.

У јесен се често шљуке налазе по старинским липовим баштама. Таких башта има код нас у орловској губернији прилично много. Наши прадедови, при избору места за становање, увек би одвојили десетину две добре земље за воћњак с липовим алејама. После једно педесет, највише седамдесет година тих је спахиских дворова, „племићских гнезда", мало по мало нестајало с лица земљина, куће су труинуле или се продавале као стара грађа, камене зграде су се претварале у хрпе рушевина, јабуке су се сушиле и секле за огрев, тарабе и плотови су уништавани. Једино су липе као и пре расле до миле воље и данас, окружене узораним пољима, причају нашем лакомисленом поколењу о „давно почившим оцима и браћи". Дивно је дрво таква стара липа . . . Њу штеди чак и немилосрдна секира руског сељака. Лишће јој је ситно, снажне гране се рашириле на све стране, вечна је хладовина под њима.

Једаред, тумарајући с Јермолајем по пољима за јаребицама, смотрих у страни напуштени парк и пођох тамо. Тек што прекорачих ивицу парка, а шљука с грајом излете из жбуна; — ја опалих, а у истом тре-

нутку разлеже се врисак неколико корака од мене: уплашено лице неког девојчета извири иза дрвећа па се одмах сакри. Јермолај дотрча до мене. „Што овде пуцате? Овде живи спахија".

Не стигох још ни да му одговорим, моје псето не стиже да ми с племенитом достојанственошћу донесе убијену птицу, кад се зачуше брзи кораци, и човек висока раста, бркат, изађе из честе и стаде преда ме, по изгледу незадовољан. Извиних се како знадох, рекох му ко сам и понудих му птицу, убијену у његовом имању.

— Па добро, — рече ми он смешећи се — примићу вашу дивљач, али само под једним условом: да останете код нас на ручку.

Право да кажем, нисам се много обрадовао његовом позиву, али сам морао пристати.

— Ја сам овдашњи спахија и ваш сусед, Радилов, можда сте слушали, — настави мој нови познаник; — данас је недеља и ручак ће код мене, свакако, бити добар, иначе вас не бих звао.

Одговорих као што се одговара у таквим приликама и упутих се за њим. Скоро рашчишћена путања убрзо нас изведе из липова шумарка; уђосмо у врт. Међу старим јабукама и прораслим шипражјем огрозда, шарениле су се округле, бледо-зелене главице купуса, хмељ се спирално обмотавао око високог коља; из леја су стрчале честе мрке притке, око којих се испреплетао сасушен грашак; велике пљоснате бундеве лежале су свуда по земљи; краставци су се жутели испод прашњивог, угластог лишћа; поред плота се

лелујала висока коприва; на два-три места расли су у гомили: орлови нокти, зова, дивља ружа, — остаци некадашњих леја с цвећем. Поред омање локве, пуне црвенкасте и љигаве воде, видео се бунар, окружен барицама; псето, дрхтећи целим телом и жмиркајући, глодало је кост на пропланку; крава шаруља близу њега лено је чупкала траву, забацујући покаткад реп на мршава леђа. Путања окрете у страну; иза дебелих врба и бреза помоли се стара, сива кућица с дашчаним кровом и наереним доксатом. Радилов стаде.

— Уосталом, — рече он, погледавши ми доброћудно и право у лице, — ја сам се сад предомислио; можда се вама и не свраћа код мене: ако је тако онда . . .

Ја му не дадох да доврши и уверих га да ће ми, напротив, бити врло пријатно да ручам код њега.

— Па — како знате.

Уђосмо у кућу. Млад човек у дугом кафтану од плавог дебелог сукна дочека нас у трему. Радилов му одмах нареди да послужи Јермолаја ракијом; мој ловац се учтиво поклони леђима великодушног даваоца. Из предсобља, излепљеног разним шареним сликама, пуног повешаних кавеза, уђосмо у омању собицу — Радиловљев кабинет. Скидох своју ловачку опрему, метнух пушку у угао; момак, у дугачком капуту на струк, пажљиво ме очетка.

— А сад, хајдемо-те у гостинску собу, — љубазно рече Радилов, да вас упознам са мојом мамом.

Пођох за њим. У гостинској соби, на средњем ди-

вану, седела је старица, малог раста, у хаљини циметасте боје и у белој собној капи, доброћудног и мршавог лица, бојажљивог и тужног изгледа.

— Ево, мама, да те упознам: Наш сусед...

Старица се приподиже и поклони ми се, не испуштајући из мршавих руку дебео „ридикил" од вунице у облику торбице.

— Јесте ли одавна изволели доћи у наш крај? — упита она слабим и тихим гласом, жмиркајући очима.

— Не, нисам одавно.

— Намеравате ли дуго остати овде?

— Мислим, до зиме.

Старица ућута.

— А ово је — прихвати Радилов, показујући ми на висока и мршава човека, кога при улазу у гостинску собу нисам спазио, — ово је Фјодор Михејић... Деде, Феђо, покажи госту своју вештину. Шта си се завукао тамо у угао?

Фјодор Михејић одмах се диже са столице, дохвати с прозора некакву бедну виолину, узе гудало — не за крај, као што треба, већ за средину, наслони виолину на груди, затвори очи и удари у игру, певајући неку песмицу и шкрипећи по жицама. Могло му је по изгледу бити око седамдесет година; дугачак нанкински капут на струк жалосно је ландарао на његовим сувим кошчатим удовима. Он је играо; час је смело цупкао, час је, замирући, поводио малом ћелавом главицом, истезао жиличави врат, тупкао ногама на једном месту, понекад, очевидно с муком, савијао колена. Радилов је, мора бити, по изразу

мога лица видео да мени Феђина „уметност" није причињавала велико задовољство.

— Е па, добро је, старино, доста, — рећи ће он; можеш ићи да добијеш своју награду.

Фјодор Михејић одмах остави виолину на прозор, поклони се прво мени, као госту, затим старици, потом Радилову, па изађе напоље.

— И он је био спахија, — настави мој нови пријатељ, — и то богат, али је пропао, па сад живи код мене... А у своје време сматрао се као први лола у целој губернији; две је жене од мужева отео, држао је хор певача, сам је мајсторски певао и играо... Него, је ли по вољи ракије? Ручак је већ постављен.

Млада девојка, она иста што сам је мимогред видео у парку, уђе у собу.

— А, ево и Оље, рече Радилов, малко се окренувши, — препоручујем је вашој љубави и пажњи... А сад хајдемо да ручамо.

Одосмо у трпезарију, седосмо. Док смо ми ишли из гостинске собе и седали, Фјодор Михејић, коме су се очи од „награде" усјактиле и нос мало зацрвенео, певао је: „Нек грмне победе гром". Њему нарочито поставише у углу на малом сточићу, без салвете. Јадни старац није се баш много одликовао чистотом, па су га увек држали мало подаље од друштва. Он се прекрсти, уздахну и поче јести као ала. Ручак је заиста био добар и, пошто је била недеља, било је и дрхтавог желе и колача што се зову „шпански ветрови". За ручком Радилов, који је десет година служио у армиском пешачком пуку па ишао и у Тур-

ску, поче да прича; ја сам га слушао пажљиво и крадом сам посматрао Ољу. Она није била Бог зна како лепа, али одлучан и миран израз њеног лица, њено широко, бело чело, густа коса и, нарочито црне очи, мале, али паметне, јасне и живе, опчарале би и сваког другог на мом месту. Она као да је хватала сваку реч Радиловљеву; на њеном лицу огледало се не интересовање већ страсна пажња. Радилов би јој према годинама могао бити отац; говорио јој је „ти", али сам одмах видео да му она није кћи. У даљем разговору он помену своју покојну жену — „њена сестра", додаде он, показујући на Ољу. Она брзо поцрвене и обори очи. Радилов poћута мало па промени разговор. Старица за све време ручка није проговорила ни речи, сама скоро ништа није јела нити је мене нудила. Њене црте су одавале некакво бојажљиво и узалудно очекивање, ону старачку сету од које се тако болно стеже срце посматрачу. При крају ручка Фјодор Михејић започе да наздравља домаћину и гостима, али Радилов погледа у мене и замоли га да престане; старац превуче руком по уснама, зажмирка очима, поклони се па опет седе, али сад на сам крај стола. После ручка ја и Радилов пређосмо у његов кабинет.

На људима које силно и непрестано занима иста мисао или иста страст опажа се нешто заједничко, нека спољашна сличност у понашању, ма како да су им иначе различне особине, способности, положај у друштву и образовање. Што сам више посматрао Радилова тим више ми се чинило да и он спада у таке

људе. Он је говорио о домаћинству, говорио је неусиљено, чак с разумевањем, али би одједном уздахнуо и спустио се у фотељу, па би, као човек уморан од тешког рада, превлачио руком по лицу. Сва његова душа, добра и топла, изгледала је као да је била скроз прожета, засићена једним осећањем. Мене је већ то изненађивало што код њега нисам могао да пронађем никакве страсти ни према јелу, ни према пићу, ни према лову, ни према курским славујима, ни према голубовима што имају падавицу, ни према руској књижевности, ни према коњима раванима, ни према мађарским кабаницама, ни према картама и билијару, ни према вечерима с игранкама, ни према путовању у губерниске вароши и престонице, ни према фабрикама хартије и шећера, ни према обојеним хладњацима, ни према чају, ни према логовима наученим да се косе кад иду, па ни према дебелим кочијашима, опасаним чак испод мишке, према оним величанственим кочијашима у којих се, Бог би знао за што, при сваком покрету врата очи пречају и бече . . . „Па какав ли је то онда спахија!" помислих. А међутим он се ни најмање није правио као да је човек суморан и незадовољан својом судбином; напротив, од њега просто била нека нејасна наклоност, срдачност и скоро досадна готовост да се зближи са сваким кога сретне и кога стигне. Истина, ви сте у исто време осећали да ће се он спријатељити, истински зближити и с ким није могао, а није могао не зато што му уопште нису требали људи, већ због тога што се сав његов живот на неко време повукао у његову

унутрашњост. Посматрајући Радилова, ја га никад нисам могао замислити срећна ни сад нити икад. Није био ни нека лепота; али у његовом погледу, у осмеху, у целом његовом бићу крило се нешто необично привлачно, — управо крило се. Просто те нешто, изгледа, вуче да га боље упознаш, да га заволиш. Наравно, из њега је покаткад извиривао спахија и степски становник, али он је ипак био диван човек.

Баш смо били почели говорити о новом племићском поглавару нашег среза, кад се наједаред зачу Олгин глас: „Чај је готов". Пођосмо у гостинску собу. Фјодор Михејић је седео као и пре у своме кутку, између прозорчета и врата, савивши скромно ноге. Радиловљева мати је плела чарапе. Кроз отворене прозоре из баште се осећала јесења свежина и мирис од јабука. Олга је брижљиво наливала чај. Ја сам је сад посматрао пажљивије него за ручком. Она је говорила врло мало, као уопште све девојке у унутрашњости, али код ње бар нисам опазио да жели казати штогод лепо а у исто време да је мучи осећање празнине и немоћи; није уздисала, као да има сувише неких неисказаних осећања, није превртала очима, није се осмехивала, сањалачки и неодређено. Она је гледала мирно и равнодушно, као човек који се одмара од велике среће и велике узрујаности. Њен ход, њени покрети били су одлучни и слободни. Она ми се веома допала.

Ја се и Радилов опет упустисмо у разговор. Више се већ и не сећам како смо дошли до познате опаске:

да често и најбезначајније ствари чине већи утисак на људе него најважније.

— Да, — рече Радилов, — то сам на себи искусио. Ја сам, као што знате, био ожењен. Не дуго ... три године; моја жена умрла је при порођају. Мислио сам да је нећу моћи преживети; био сам страшно огорчен, убијен, али нисам могао плакати — ишао сам као луд. Њу су лепо обукли, метнули на сто у овој овде соби. Дође свештеник, дођоше црквени појци, почеше певати, молити се, кадити тамњаном; ја сам се клањао до земље, али ни сузе нисам могао пустити. Срце ми се просто скаменило, а тако исто и глава, — и сав сам отежао. Тако је прошао први дан. Хоћете ли ми веровати? преко ноћи чак и заспах. Сутрадан изјутра уђох к жени, — било је то у лето, сунце ју је обасјавало од пете до главе, и то врло јасно. — Одједном опазих ... (При том се Радилов нехотице стресе). Шта мислите? Једно јој око није било сасвим затворено, и по том оку ишла је мува ... Пружих се колико сам дуг и, кад се освестих, стадох плакати, плакати — нисам се могао зауставити ...

Радилов ућута. Погледах у њега, па онда у Олгу... Док сам жив нећу заборавити израза њеног лица. Старица метну чарапу на крило, узе из торбице марамицу и кришом убриса сузу. Фјодор Михејић наједаред се диже, дохвати своју виолину, па промуклим и дивљим гласом запева песмицу. Он је свакако желео да нас развесели; али се ми сви стресосмо на први звук и Радилов га замоли да престане.

— Уосталом, — настави он, — што је било, било; што је прошло не можеш повратити, а најзад . . . Све иде на боље у овом свету, као што је рекао, чини ми се, Волтер, — додаде он брзо.

— Да, одговорих ја, — тако је. Поред тога, свака се несрећа може поднети, и нема таквог незгодног положаја, из кога се не би могло изаћи.

— Мислите? — примети Радилов. — Шта му знам, можда сте и у праву. Сећам се, једном сам у Турској лежао у болници, полумртав; имао сам трбушни тифус. А не могу се похвалити да су нас били добро сместили, — разумљиво је, рат је рат, — хвала Богу што је и онако било. Одједном нам доводе још болесника, — где да их сместе? Лекар гледа овамо, онамо, — нема места. Тада дође до мене, пита фелшера[1]): „Је ли жив?” Онај одговори: „Јутрос је био жив”. Лекар се наже, слуша: дишем. Моме пријатељу прекипе. „Е, што је ова природа будаласта”, — рећи ће, — „јер ево умреће човек, мора умрети, па ипак још једнако крчи, одуговлачи, само заузима место и другим смета”. Е, помислих ја, обрао си бостан, Михајло Михајлићу . . . А ето, оздравио сам и још и данас сам жив, као што видите. Дакле, ви право кажете.

— У сваком случају ја имам право, — одговорих му, — чак и да сте умрли, ипак бисте изашли из свог незгодног положаја.

— Разуме се, разуме се, — додаде он, — ударивши снажно руком по столу . . . Треба се само одлу-

[1]) Лекарског помоћника. — Прим. превод.

чити . . . Каквог има смисла бити у незгодном положају? . . . Нашто оклевати, одуговлачити . . .

Олга брзо устаде и изађе у башту.

— Дедер Феђо, одиграј једну! — викну Радилов.

Феђа скочи, пође по соби оним елегантним, нарочитим ходом, којим иде позната „коза" око припитомљеног медведа, и запева: „Хајд код наше, код капије".

Пред уласком се зачу тандркање лаких кола, и кроз неколико тренутака уђе у собу старац висока раста, плећат и снажан, то је био једнодворац[1]) Овсјаников . . . Али Овсјаников је тако необично и оригинално лице да ћемо, с допуштењем читаочевим, говорити о њему у другом одломку. А овде ћу само то додати да смо се сутрадан ја и Јермолај зором кренули у лов, а из лова кући, — да сам после недељу дана опет свратио код Радилова, али нисам застао ни њега ни Олге код куће, а после две недеље дана сазнао сам да га је изненада нестало, да је оставио матер и отпутовао некуд са својом свастиком. Сва се губернија узбунила и почела говорити о том догађају и ја сам тек тада разумео израз Олгина лица за време Радиловљева причања. Није се тада на њему огледало само сажаљење: оно је горело и љубомором.

Пре него што ћу отићи из села посетим старицу

[1]) Једнодворци су били слободни сељаци, често осиротеле спахије, који су добијали земљу већином на граници, сваки „двор" за себе. Они су били засебна класа, са неким племићским повластицама. — Прим. превод.

Радилову. Нађем је у гостинској соби; играла је магараца с Фјодором Михејићем.

— Имате ли каквог гласа од вашег сина? — упитам је напослетку.

Старица заплака. Нисам је више питао о Радилову.

Једнодворац Овсјаников.

Замислите, драги читаоци, човека, пуна, висока, од својих седамдесет година, лица које унеколико потсећа на лице Крилова[1]), јасна и паметна погледа испод густих обрва, достојанствена држања, одмерена говора, трома хода: то вам је Овсјаников. Носио је широк плав капут на струк, дугачких рукава, закопчан до грла, свилену плаву мараму око врата, сјајно углађене чизме с кићанкама, и уопште својом појавом је подсећао на каквог богатог трговца. Руке су му биле врло лепе, меке и беле: у току разговора би се често хватао за дугмад свога капута. Осјаников ме је подсећао својом достојанственошћу и тромошћу, смишљеношћу и лсношћу, својом искреношћу и упорством на руске бољаре пре Петра Великог . . . Само му још недостаје ферјаз[2]). То је био један од последњих људи старих времена. Сви су га суседи поштовали и сматрали су за част да буду с њим познати. Његова браћа једнодворци, само што му се нису молили као Богу, капе су журно скидали још из

[1]) Крилов, чувени руски баснописац (1768—1844). —
[2]) Ферјаз, дугачак мушки капут без струка и јаке, с дугачким рукавима. — Прим. превод.

далека, поносили су се њим. Уопште узевши, код нас је досад било тешко разликовати једнодворца од обичног сељака: домаћинство тешко да није горе од сељачког, телад не излазе из ељде, коњи се једва вуку, амови су му од канапа. Овсјаников је био изузетак од општег правила, мада се није сматрао за богаташа. Живео је сам са својом женом у удобној, чистој кућици, без многе послуге, одевао је своје слуге и називао их посленицима. Они су му и земљу орали. Он се није издавао за племића, нити се правио да је спахија, никад се, што се каже, „није заборављао", није седао одмах чим га понуде, и кад би ушао нов гост он би увек устао с места, али тако достојанствено, тако поносно а љубазно, да му се гост и нехотице поклањао још ниже. Овсјаников се држао старинских обичаја не из празноверства (душа му је била доста слободна), већ по навици. Он, на пример, није волео кола на федере, јер му нису била довољно удобна, и возио се или у лаким кочијама или у омањим лепим таљигама с кожним јастуком на седишту, и сам је управљао својим добрим доратом касачем. (Он је држао само дорате). Кочијаш, младо румено момче, свуд унаоколо потсечене косе, у плавичастој долами и снискої јагњећој капи, опасан кајишем, седео је пун поштовања поред њега. Овсјаников је увек после ручка спавао, суботом ишао у купатило, читао само духовне књиге (при том је достојанствено натицао на нос округле сребрне наочари), устајао је и легао рано. Али је браду бријао и косу носио по немачки. Госте је дочекивао врло љубазно и срдачно,

али им се није клањао до појаса, није трчкао око њих, није их нудио свакојаким сушеним и усољеним јестивима. „Жено", говорио би лагано, не устајући с места и окренувши мало главу к њој; — „донеси господи што да се прихвате". Он је држао да је грехота продавати жито — божји дар, и четрдесете године, за време опште глади и страшне скупоће, раздао је околним спахијама и сељацима сву своју резерву у храни; они су му идуће године са захвалношћу вратили свој дуг у натури.

Овсјеникову су често долазили суседи и молили га да пресуди неки њихов спор, да их измири, и скоро увек су се покоравали његовој пресуди, слушали његове савете. Многи су се коначно разграничили тек после његовог пријатељског посредништва... Али после два или три сукоба са спахиницама он изјави да више никад неће посредовати међу лицима женског пола. Никако није могао подносити журбу, узрујано трчкарање, женску брбљивост и сујету. Једном му се некако запали кућа. Један радник као без душе улети у његову собу, вичући: „ватра, ватра!" — „Де, шта вичеш?" мирно рече Овсјаников — „додај ми капу и штаку"... Волео је сам да обучава коње у колима. Једаред га један ватрен бићук[1]) понесе низ брдо к јарузи. „Де, лакше, лакше, ждребенце, — убићеш се", — доброћудно му је говорио Овсјаников и, за тренут, полете у јаругу с таљигама,

[1]) Бићук је нарочити сој коња који се гаји у воронешкој губернији, око познатог „Хреновог", некадашњег пастувског завода грофице Орлове.

дечком што је седео позади и коњем. Срећом је на дну јаруге био песак. Нико није повређен, само је бићук угануо ногу. — „Ето, видиш" — настави мирно Овсјаников, устајући са земље, — „јесам ли ти казао".

И жену је нашао према себи. Татјана Илиничка Овсјаникова била је висока жена, поносита и ћутљива, увек повезана мрком свиленом марамом. Од ње је било хладноћом, иако се нико не само није жалио на њену строгост, већ су је, напротив, многи сиромаси називали мајком и добротворком. Правилне црте лица, велике загасите очи, танке усне и сад су још показивале некад чувену њену лепоту. Деце Овсјаников није имао.

Ја сам се с њим упознао, као што је већ познато читаоцу, код Радилова и посли два-три дана пођем к њему. Застанем га код куће. Седео је у кожној наслоњачи и читао „Житија светих". Сива мачка прела му је на рамену. Он ме дочека, по своме обичају, љубазно и достојанствено, и упустисмо се у разговор.

— Кажите ми право, Луко Петровићу, — рекох поред осталог, — да ли је у ваше доба било боље?

— Понешто је заиста било боље, признајем — одговори Овсјаников — мирније смо живели; било је свега више, то је тачно . . . Па ипак је сад боље; а вашој дечици ако Бог да, биће још боље.

— А ја сам све очекивао, Луко Петровићу, да ћете ми почети хвалити стара добра времена.

— Не, нема рашта да хвалим стара времена. Ето, на прилику, ви сте данас спахија, исти онакав спахија као и ваш покојни дед, а већ немате онаке

власти. Па и ви сами нисте онакав човек. Нас и сад гњаве разна господа, али без тога, изгледа, не може бити. Самлеће се, ваљда, па ће бити брашно. Не, сад већ више нећу видети оно чега сам се у младости нагледао.

— А шта, на пример?

— Па ето, на пример, да опет кажем о вашем деди. Био је то силовит човек. Много нас је напастовао. Ви можда знате — а како и не бисте знали своје земље, — онај клин што иде од Чеплигина до Малинина?... Сад вам је под овсом... Е, па то је наше — све како стоји, наше је. Ваш деда га је отео од нас; изјахао у поље, показао руком и рекао: ово је моје — и зауео. Мој покојни отац (Бог да му душу прости) био је човек правичан, али и плаховит, не отрпе — а и ко би пристао да губи своје имање? — па поднесе жалбу суду. Али је то урадио само он, а други не, — нису смели. Вашем деди неко потказао како се, веле, „Петар Овсјаников против вас жалио: земљу сте му, каже, отели"... Ваш деда одмах посла нашој кући свог ловца Бауша с момцима. Докопаше ти мога оца, па одведоше на ваше имање. Ја сам тада био мали деран, бос потрчим за њим. И шта мислите?... Изведоше га пред вашег деду, па га под прозором ишибаше. А ваш деда стоји на балкону па посматра; а ваша баба седи под окном па и она гледа. Мој отац виче: „Мајчице, Марија Васиљевна, браните ме, смилујте се бар ви!" А она се само мало попридигне и погледа. И тако узеше од мог оца реч да ће одустати од земље, па му још наредише да

захвали што су га жива пустили. Те тако она остаде ваша. Упитајте само сељаке: како ’но се зове та земља? Зове се „Батинска”, јер је батинама отета. Ето зашто ми ситни људи не можемо много жалити за старим временима.

Нисам знао шта да одговорим Овсјаникову и не смедох му погледати у лице.

— А имали смо у то време још једног суседа, — неког Комова, Степана Никтополионића. Сасвим је био дозлогрдио моме оцу, само на други начин. Вечито је био пијан и волео је да части, па кад се подnапије и каже француски „се бон”,[1]) па се облизне — онда му бежи с очију. Све суседе позива на гозбу. Тројке су му зато увек биле спремне; а ако не дођеш, — он ти одмах сам рупи у кућу... А био је чудан неки човек. Кад је био трезан није лагао, а чим се напије — одмах почне причати како у Петрограду има три куће на Фонтанки: једна је црвена с једним димњаком, друга жута с два димњака и трећа плава без димњака, — и три сина (а није се никад ни женио): један је у пешадији, други у коњици, трећи за себе. Даље прича како му у свакој кући живи по један син, како најстаријем долазе адмирали, средњем ђенерали, а најмлађем све Енглези! Па се тек дигне и вели: „у здравље мог најстаријег сина, он ме највише поштује”, — па се заплаче. И тешко оном ко почне да се извлачи. „Убићу те”, — вели, — „и нећу дати ни да те сахране”... Или тек скочи па повиче: „Играј, народе божји, те се забави и мене

[1]) Т. ј. c'est bon — ово је добро. — Прим. превод.

утеши!" И ти мораш играти, хтео не хтео. Своје поданице девојке сасвим је угњавио. Понекад му сву ноћ до зоре певају у хору, па која више подигне глас већу и награду добије. А кад стану малаксавати, — он метне главу у руке па почне јадиковати: „Еј удан ти сам и јадан. Сви ме сиротана остављају!" На то коњушари одмах натерају девојке да и даље певају. Мој отац му се однекуд допао; шта је могао радити? А умало га није у гроб отерао, и отерао би га, али, хвала Богу, умре: пао је пијан с голубињака . . . Ето такве смо суседе имали!

— Како су се времена изменила! — рекох ја.

— Да, да, — потврди Овсјаников . . . Него, и то да вам кажем: у стара времена племићи су живели раскошније. А већ о великашима да и не говорим: у Москви сам се нагледао њихова живота. Кажу да их ни тамо нема више.

— Зар сте били у Мосви?

— Био сам давно, сасвим давно. Ја сам сад узео седамдесет трећу годину, а у Москву сам ишао у шеснаестој години.

Овсјаников уздахну.

— Па кога сте тамо виђали?

— А многе сам великаше видео — и свако их је видео; живели су јавно, те их је свет славио и дивио им се. Али покојном грофу Алексију Григоријевићу, Орлову-Чесменском ниједан није био ни принети. А Алексија Григоријевића сам виђао често; мој стриц је био код њега економ. Гроф је живео код Калушке Капије, на Шабаловки. То вам је био великаш! Тако

држање, тако љубазан поздрав не да се замислити нити се може исказати! — Колико је вредео онај стас, па снага, поглед. Док га не знаш, док не уђеш код њега — Бога ми се бојиш, стрепиш; а кад уђеш — просто као да те сунце огреје, па се сав озариш. Свакога је пуштао к себи, и све га је занимало. На колским тркама сам је управљао коњима и са сваким се утркивао; и никога не обиђе одједном, никог не пресече у трку, да не би увредио, и ваљда тек на самом крају претекне; па је тако љубазан, — противника утеши, коња му похвали. Држао је голубове превртаче прве врсте. Изађе тако у двориште, седне у наслоњачу и нареди да крену голубове; а свуд около, по крововима, стоје људи с пушкама, да пуцају на јастребове. Код ногу грофових наместе велики сребрн лавор с водом, те он гледа голубове у лавору. Стотине богаља и сиромаха живело је о његову хлебу ... а колико је тек новца давао! А кад се расрди, — као да гром загрми. Зада много страха, а нема се човек на што пожалити: погледаш, — он се већ осмехује. Кад приреди гозбу — сву Москву напоји! ... А што је био паметан. Та он је Турчина потукао. Волео и да се рве; доводили су му снажне људе из Туле, из Харкова, из Тамбова, одасвуд. Кога надвлада он га награди; а ако неко њега надвлада — он га обаспе поклонима, па још и у уста пољуби ... А једном опет, кад сам ја био у Москви, приреди такву хајку на зечеве какве у Русији није било: што год је било ловаца у целој царевини позвао је к себи у госте и одредио дан за три месеца унапред. Ето

ти их скупише се. Надоводили паса, ловаца, — ама читава војска навалила, права војска. Прво се почастише као што треба, па се упутише ван вароши. Народа се скупи тма божја! ... И шта мислите? Вашег деде пас све претекао.

— Да није Миловидка? упитах ја.

— Миловидка, Миловидка ... И гроф га стане молити. Продај ми, вели, твог пса; узми колико хоћеш! — „Не, грофе", одговара овај, „нисам ја трговац, ни крпицу непотребну нећу продати, а из поштовања и жену ћу своју уступити, само не Миловидку ... Пре ћу сам од своје воље отићи у ропство". А Алексије Григоријевић га за то похвали: „То волим", вели. А ваш деда је одвезе натраг у колима; а кад је цркла Миловидка, с музиком ју је сахранио у парку — кучку је сахранио и камен с натписом над кучком ударио.

— Па ето, Алексије Григоријевић није никоме нажао чинио, — приметим ја.

— Па оно увек тако бива, ко сам не ваља он другог изазива.

— А какав је човек био тај Бауш? — упитам после неколико тренутака ћутања.

— Како сте ви то за Миловидку чули, а за Бауша нисте? ... То је био главни ловац и псетар вашег деде. Ваш деда га је волео толико исто колико и Миловидку. Био је то претерано смео човек, не знам шта да нареди ваш деда — очас испуни, па макар морао и за го нож хватати ... А кад би почео да пујда псе — читав се урнебес дигне у шуми. А понекад се оде-

даред узјогуни, сјаше с коња па легне на земљу... А пси чим не чују више његова гласа — свршено! Свеж траг оставе и неће даље да гоне ни за шта на свету. А-их што би се ваш деда тада наљутио! „Да нисам жив, ако не обесим ленчугу! Кожу ћу му огулити, антихристу једном. Пете ћу му зликовцу кроз грло провући!" А све се сврши тим што пошље људе да га питају: шта му је, зашто не пујда? И Бауш тада обично тражи вина, напије се, устане и почне опет кликтати, да се све ори.

— И ви, чини ми се, волите лов, Луко Петровићу?

— Волео бих... имате право, — али сад не; сад је моје време прошло, а кад сам био млад... него знате, није било згодно за људе моје врсте. Са племићима ми нисмо пристали. Истина, и из нашег сталежа, понеки, пијаница и нерадин, каткад се утрпа међу господу... али шта има од тога!... Само се срамоти. Даду му какву рагу, која се само спотиче; мало-мало па му баце капу с главе; или тобож хоће да ударе бичем коња, па њега окрзну; а он мора све да се смеје и да друге засмејава. Не, ја велим: што ти је сталеж нижи тим више пази на своје понашање, иначе се баш срамотиш.

— Да, наставља Овсјаников, уздишући, — много је воде протекло откако живим на овом свету, настала су друга времена. Нарочито код племића видим велику промену. Мањи поседници сви су или били неко време у државној служби, или не живе на имању, а оне с већим имањем не можеш ни познати

више. Нагледао сам их се, баш тих крупнијих, приликом разграничавања имања. И морам вам признати: срце се човеку топи од милине кад их гледа, љубазан, уљудан. Само се једном чудим: све су науке учили, говоре тако лепо, да ти је милина слушати, а ни у каквом послу не умеју да се снађу, не виде ни шта је за њих лично корисно, нико други него њихов поданик, настојник имања, навија их по својој вољи, као лук. Ето, на пример, ви можда знате Корољева, Александра Владимирића — зар није то прави племић? Врло леп, богат, учио се на „ниверзитетима", чини ми се био је неко време и у иностранству, говори течно, скромно, са свима се нама рукује. Познајете га? ... Е па чујте онда. Прошле недеље скуписмо се у Березовки, на позив посредника, Нићифора Илића. Каже нам тај посредник Нићифор Илић: „Треба, господо, да се одреди међа; ово је срамота, наш атар иза свих других заостао; хајдете да почнемо посао". И почесмо. Настаде објашњавање, препирка, као што обично бива; наш пуномоћник поче да зановета. Али први поче да галами Овчиников Порфирије ... Па бар да има зашта да галами! ... Нема ни педља своје земље, већ заступа брата. Виче: „Не! Мене ви нећете преварити! А не, нисам ја тај! Планове овамо! Дајте ми земљомер, дајте овамо тог христопродавца. Па добро, какви су ваши захтеви?" — „Мене ли лудог нађосте! Таман посла! Ви мислите: сад ћу ја вама сместа казати своје захтеве? ... А, не; него ви дајте овамо планове, — то вам ја кажем!" А међутим руком лупа по

плановима. Марту Дмитријевну је страшно увредио. Она вришти: „Како смете срамотити моју репутацију?" — „Ја", вели, „ваше репутације не желим ни мојој мркуши". Једва га мадером напојише. Таман њега умирише, — а други се узбунише. А Корољев, Александар Владимирић, седи ти, братац мој, у углу, грицка округлу дршку на штапу и само главом маше. Би ме стид, тешко ми је било све то гледати, дође ми да бежим напоље. Шта ће, рекох у себи, помислити човек о нама? Кад гле, устаде ти мој Александар Владимирић, види се да би желео да говори. Посредник се ужурба, па вели: „Господо, господо, Александар Владимирић жели да говори". И мора човек похвалити племиће: сви одмах заћуташе. И поче ти Александар Владимирић говорити: те како смо, вели, чини ми се заборавили због чега смо се скупили; те иако је, несумњиво, разграничавање корисно за поседнике, али због чега је оно у ствари уведено? — Зато да би сељаку било лакше, да би му било згодније радити, своје обавезе вршити; а овако он сад ни сам не зна које је његова земља и много пута кад иде на орање мора да иде по пет врста далеко, — па зато се од њега не може много ни тражити. Затим ће Александар Владимирић рећи да је грехота што се племић не стара о благостању својих сељака, да напослетку, ако зрело промислимо, што је за њих корисно и за нас је корисно — све излази на исто: ако је њима добро и нама је добро, ако је њима зло и нама је зло . . . и да је, значи, грехота и лудост не споразумети се због којекаквих ситни-

ца ... Па кад поче китити и намештати ... ама све што је говорио просто као да нам је из душе вадио! ... Племићи ти сви обесише носове, а ја, Бога ми, мал' се не заплаках. То је била истинска реч, таквих беседа нема ни у старинским књигама ... А чим се све свршило? Он сам није хтео да уступи и прода четири десетине најгорег рита. Вели: моји ће људи тај рит исушити, па ћу на њему подићи фабрику сукна, с усавршеним машинама. Ја сам, вели, то место већ изабрао, имам своје комбинације у том погледу ... И бар да је то било истина, него у ствари, — Карасикову Антону, суседу Александра Владимирића, било много да плати настојнику имања Корољева сто рубаља у папиру. Тако се и разиђосмо, не свршивши посла. А Александар Владимирић још и сад сматра да је био у праву и све прича о фабрици сукна, али и не мисли да исуши рит.

— А како својим имањем управља?

— Непрестано уводи новине. Сељацима то није по вољи, — али њих не вреди слушати. Добро ради Александар Владимирић.

— Како то, Луко Петровићу? Ја сам мислио да се ви држите старога?

— Ја сам друго. Јер ја нисам ни племић ни спахија. Какво је моје домаћинство? ... А после тога ја друкчије не умем. Трудим се да радим по правди и да се држим закона, а од мене је и то доста. Млада господа не воле старински начин, право имају. Време је да се и ми опаметимо. Него, ево шта не ваља: млада господа сувише, брате, мудрују. Са се-

љаком поступају као с лутком: окрећу, преврћу, изломе, па баце. А настојник, њихов поданик, или управник, какав руски Немац, опет докопа сељака у своје шапе. И да је бар један од те младе господе дао пример, да је показао: ево како треба управљати имањем!... Чим ли ће се ово свршити? Нећу зар умрети, не дочекавши новог поретка?... Какво је ово чудо? Старо изумрло, а ново се не рађа!

Нисам знао шта да одговорим Овсјаникову. Он се обазре, примаче ми се ближе и настави полугласно:

— А јесте ли слушали за Васиља Николајића Љубозвонова?

— Не, нисам слушао.

— Протумачите ми, молим вас, каква је то напаст? Не могу да будем паметан. Његови су ми сељаци приповедали, али ја њихових речи никако не могу да разумем. То је, као што знате, млад човек, недавно је после матере добио наследство. Дакле, стигне ти он на то своје имање. Скупили се сељаци да виде свог господара. Изађе пред њих Васиљ Николајић. Гледају сељаци, — какво је ово чудо! — иде господин у плишаним панталонама, к'о неки кочијаш, а обуо чизмице опшивене крзном по ивици; обукао црвену кошуљу, а и кафтан му кочијашки; браду пустио, а на глави му нека чудновата капетина, и лице му некако чудновато, — да кажеш да је пијан, није пијан, али није ни при чистој свести. „Здраво да сте, јунаци! Помози вам Бог!" Сељаци му се клањају до појаса, али ћуте: уплашили се, знате. Па и он као да се уплашио. Поче да им држи го-

вор. „Ја сам”, вели, „Рус, а и ви сте Руси; ја волим све што је руско... у мене је руска душа, а и крв ми је руска...” Па одједаред тек заповеда: „Дед’-те, децо, отпевајдете једну руску народну песму!” Сељацима клецнуше колена; сасвим изгубише главе. Нађе се један слободнији па запева, али одмах чучну, сакри се иза других... И ево чему се човек мора чудити: имали смо ми, истина, и таких спахија који су били претерани у свему, страсни лумпачи; одевали су се скоро као кочијаши и сами су играли, свирали на гитари, певали су и пили са својом послугом, са сељацима су се гостили; а овај Васиљ Николајић, к’о нека смерна девојка, само чита књиге или пише, или наглас изговара духовне песме, — ни с ким се не разговара, туђи се, непрестано се по башти шета, као да му је досадно или да тугује.

Пређашњи настојник у почетку беше се сасвим уплашио, пред долазак Васиља Николајића обиграо је све сељачке куће, свима се клањао, — јер је осећала мачка чије је месо појела! И сељаци се понадаше, мислећи: „Чекај, братац, — имаћеш ти да даш рачуна, пријашко; како си дробио онако и кусај, лупежу један!...” А кад тамо, а оно испало — како да вам кажем? — сам Господ не може разабрати шта је све испало. Позвао га преда се Васиљ Николајић па му вели, а сам поцрвенео и некако, знате, дише брзо: „Правичан да ми будеш, никога да не гњавиш, — чујеш ли?” — И отада га више никад није звао преда се! На својој баштини живи као туђин. А настојник, дабогме, дахну душом; а сељаци

не смеју да изађу пред Васиља Николајића, боје се. Та то је за дивно чудо: и клања им се господин, и гледа на њих љубазно, — а овамо им страх улази у пете чим га виде. Каква су то чудеса, господине, реците молим вас? . . . Или сам ја можда оглупавио, оматорио, шта ли, — не разумем.

Ја одговорих Овсјаникову да је господин Љубозвонов, по свој прилици, болестан.

— Како болестан! Шири је нег' дужи, а лице му тако, Бог с њим, обло, иако је млад . . . А, уосталом, Бог ће га знати! (И Овсјаников дубоко уздахну).

— Него махнимо се племића, почех ја — шта велите о једнодворцима, Луко Петровићу?

— А не, од тога ме ослободите, — брзо ће рећи он, — оно . . . и рекао бих вам . . . али на што. (Овсјаников махну руком). Боље је да пијемо чај . . . Сељаци к'о сељаци; а, уосталом, ако ћемо право, шта и можемо друго бити?

Он ућута. Донеше чај. Татјана Илинична устаде са свога места и седе ближе к нама. За све време вечери она је неколико пута нечујно излазила и тако исто тихо се враћала. У соби настаде тишина. Овсјаников је озбиљно и лагано испијао шољу за шољом.

— Долазио нам данас Мића, — рећи ће полугласно Татјана Илинична.

Овсјаников се намршти.

— Шта хоће?

— Долазио да моли за опроштај.

Овсјаников замаха главом.

— Е, па видите, молим вас, — настави он, окрећући се к мени, — шта човек да ради са својтом? А не можеш је се ни одрећи ... Ето и мени је Бог дао једног синовца. Паметан је младић, окретан, нема збора; добро се учио, само ја никакве користи од њега нећу дочекати. Био је у државној служби, па је напустио, тобож, нису му дали да напредује ... Па зар је он племић? Ни племиће не производе одмах за ђенерале. И тако сад живи без посла ... Али то би се још и могло трпети, — него постао вам је прави фишкал! Сељацима састаља молбе, пише дописе, сеоске кметове поучава, земљомерима хвата трагове, по крчмама се скита, познаје се с варошанима и с покућарима механским. Зар му ту треба много па да настрада? Већ су му и полицијски комного па да настрада? Већ су му и полициски комесар и срески начелник више пута претили. Него он, дао Бог, уме да се шали: он их насмеје, а после им скува попару ... Него, кажи ти мени да он није код тебе гдегод скривен? — додаде он, окрећући се жени; — знам ја тебе добро: ти си задушна баба, — увек га браниш.

Татјана Илинична обори очи, осмехну се и поцрвене.

— Ето, кажем ја, — настави Овсјаников ... Ах, што га ти мазиш! Па добро, кажи му нек уђе, — шта да радим, због милог госта да опростим будали ... Дед', зови га, зови ...

Татјана Илинична приђе вратима и рече: „Мићо".

Мића, млад човек од својих двадесет осам година,

висок, стасит и гргурав, уђе у собу и, спазивши мене, застаде на прагу. Одело му је било немачко, али већ одвећ надувени рукави на раменима очигледно су показивали да га је кројио не само руски — већ росиски кројач.

— А, ходи, ходи, поче старац, — шта се стидиш? Стрини реци хвала; опроштено ти је... Ево, господине, препоручујем вам га, — настави он, показујући на Мићу; — рођени ми је синовац, а никако да се сложимо. Настала су последња времена. (Ми се поклонисмо један другом). Па, говори шта си то тамо закувао? Зашто се жале на тебе, говори!

Мића очевидно није имао воље да се преда мном објашњава и правда.

— После, чико, — промрмља он.

— Не, не после, већ сад, — настави старац... Тебе је, знам, срамота пред господином спахијом: тим боље, — то нек ти буде казна. Деде изволи, изволи говорити... Ми ћемо те слушати.

— Немам чега да се стидим, — живо отпоче Мића и затресе главом. Изволите и сами, чико, пресудити. Дођу ми решетиловски једнодворци па веле: „Помагај, брате". — „Шта је било?" — „Ево шта: наши су магацини с храном потпуно у реду, то јест, не може боље бити; наједаред долази нам некакав чиновник: наређено му, вели, да прегледа магацине. Прегледао их па вели: ваши магацини су у нереду, много су запуштени, морам поднети извештај власти". — „Ама у чему су запуштени?" — „То је већ моја ствар," вели... Ми се тада скупимо и одлучи-

мо:да се чиновнику, као што је ред, одужимо*) — али нас чича Прохорић омете; вели: тако ћете их само навадити. Зар за нас баш нема нигде суда и пута? ... Ми старца послушамо, а чиновник се расрди па поднесе тужбу, напише реферат. И зато нас сад зову на саслушање.

— А јесу ли вам магацини доиста у реду? питам их ја. —

— Тако нам Бога, у реду су и хране има колико закон прописује ... „Е, велим, онда се ничега не бојте", па им напишем молбу ... И још се не зна у чију ће се корист решити ... А што су вам се због тога на мене жалили, — то је разумљиво: сваком је своја кошуља најближа.

— Свакоме јесте, само канда теби није, — рече старац полугласно ... — А шта то петљаш са шутоломовским сељацима?

— А откуд ви знате?

— Као што видиш, знам.

— И ту нисам ништа крив, — ето па реците сами. Шутоломовским сељацима сусед Беспандин преорао четири десетине земље. То је, вели, моја земља. А Шутоломовци плаћају оброк, спахија им отпутовао у иностранство — ко да их брани, сами реците? А земља је неоспорно њихова, од памтивека су је обрађивали као спахиски поданици. Ево ти их к мени, па веле: напиши молбу. И ја им напишем. А Беспандин дознао за то, па почео да прети: „Ја ћу, вели, том

[1]) Т. ј. да га подмите. — (Прим превод.).

Мићки пребити ноге, ако не и главу скинути с рамена..." Да видимо како је то он мисли скинути, досад је читава.

— Де, немој се хвалити, тешко твојој глави! — проговори старац, — ти си сасвим луд човек.

— А зашто, чико, зар ми нисте и ви сами говорили?...

— Знам, знам, шта ћеш ми рећи, — прекиде га Овсјаников; — истина је: човек треба да буде правичан и дужан је да помаже свога ближњег. Понекад чак ни себе не треба да жали... Али зар ти баш увек тако радиш? Зар те не воде у крчму? Зар те не часте, не улагују ти се говорећи: Димитрије Алексејићу, пријатељу, помагај, а ми већ нећемо пред тобом остати постидни, — па ти тек испод скута тутну у руку сребрну рубљу или банкноту од пет рубаља? А? Зар није тако? Говори, зар није?

— У том сам збиља крив, — одговори Мића, оборивши главу, — али од сиромаха не узимам ништа и непоштену ствар не браним.

— Сад не узимаш, а кад ти до невоље дође — узимаћеш. Непоштену ствар не браниш... ех, ти! Дакле, само се за свете заузимаш... А Бору Переходова си заборавио?... Ко се за њега заузимао? Ко га је заштићавао, а?

— Переходов је доиста својом кривицом настрадао...

— Државни новац потрошио... Ситница.

— Али треба да разумете, чико, сиротиња, породица...

— Сиротиња, сиротиња ... Пијаница је он, страстан пијаница, — то ти ја кажем.

— Пити је почео од муке, — примети Мића, понизивши глас.

— Од муке! Па што му ниси помагао, кад ти је срце тако болећиво, а не да и сам седиш с пијаним човеком по крчмама? А што он уме лепо да говори, — чудна ми чуда!

— Али он је необично добар човек ...

— Теби су сви добри ... А шта, настави Овсјаников, говорећи жени, — јесте ли му послали ... ну, онамо, ти већ знаш ...

Татјана Илинична потврди главом.

— Где си ових дана тумарао? — опет ће почети старац.

— Био сам у вароши.

— Мора да си једнако играо билијара и пио чај, дрнкао у гитар, по државним канцеларијама се мувао, по собичцима молбе састављао, с трговачким синовима се надметао ко је већи кицош? Зар није тако? ... Говори!

— Оно, скоро да је тако, — смешећи се рече Мића ... Ах, да! Умало нисам заборавио: Фунтиков, Антон Парфенић, молио вас да му дођете у недељу на ручак.

— Не идем ја том трбоњи. Рибу ће дати најситнију, а масло ће му бити ужежено. Нек иде с милим богом!

— Па сам се срео с Федосјом Михаиловном.

— С којом Федосјом?

— Спахије Гарпенченка, оног што је Микулино купио на лицитацији. А Федосја је из Микулине. У Москви је живела као шваља и свој оброк је уредно плаћала, сто осамдесет две рубље и по годишње... И свој посао је добро испекла: у Москви је добијала лепе поруџбине. А сад ју је Гарпенченко вратио у село, па је тако држи, не одређује јој никакву дужност. Она би пристала и да се откупи и господину је то говорила, али он јој не даје никаквог одговора. Ви се, чико, познајете с Гарпенченком — па не бисте ли му рекли коју добру реч?... А Федосја ће за себе дати добар откуп.

— Да неће твојим новцем? А? Па добро, добро, казаћу му, казаћу. Само не знам, — продужи старац незадовољна лица, — тај је Гарпенченко, Боже ме прости, каишар: купује туђе менице, даје новац под интерес, имања на лицитацији купује... И ко га доведе у наш крај? Ех, ти дошљаци! Тешко се човек може с њим споразумети; а уосталом, видећемо.

— Заузмите се, чико.

— Добро, заузећу се. Само ти пази, пази добро! Добро, добро, не правдај се... Како знаш ради... Само отсад пази, иначе Бога ми, Мићо, нећеш добро проћи, — Бога ми ћеш пропасти. Јер не могу те ја једнако на својим леђима извлачити... ја сам и сам незнатан човек. А сад, иди с Богом.

Мића изађе. Татјана Илинична се упути за њим.

— Подај му чаја, ти што га вечито мазиш, — викну за њом Овсјаников... Није глуп младић, настави он, — и има добро срце, само се бојим за

њега... Него, опростите што сам вас толико забавио којекаквим беспослицама.

Врата се на предсобљу отворише. Уђе онизак, просед човек у кадифеном капутићу.

— О, Франце Иванићу! — узвикну Овсјаников, — Добар дан! Како сте?

Допустите, љубазни читаоче, да вас упознам и с тим господином.

Франц Иванић Лежен, мој сусед и орловски спахија, није на сасвим обичан начин дошао до почасног звања руског племића. Родио се у Орлеану, од француских родитеља и заједно с Наполеоном упутио се да осваја Русију, у својству добошара. Спочетка је све ишло као подмазано, и наш ти Француз уђе у Москву уздигнуте главе. Али при повратку јадни г. Лежен, упола смрзнут и без добоша, паде у руке смоленским сељацима. Смоленски сељаци га затворише преко ноћи у празну ваљавицу, а сутрадан га доведоше на рупу у леду, поред бране, и почеше молити добошара de la grrrande armée[1] да им учини по вољи т. ј. да се загњури под лед. Г. Лежен није могао пристати на њихов предлог и од своје стране поче на француском језику преклињати смоленске сељаке да га пусте да иде у Орлеан. Тамо ми, messieurs,[2] говорио је он, живи мати une tendre mère.[3]) Али сељаци, ваљда због незнања

[1]) Т. ј. велике Наполеонове војске. — (Прим. превод.).
[2]) Т. ј. господо. — (Прим. превод.).
[3]) Т. ј. нежна мати. — (Прим. превод.).

географског положаја вароши Орлеана, и даље му предлагаху подводно путовање низ кривудаву речицу Гњилотерку, и већ су га били почели журити лаким буботцима у врат и леђа, кад се наједаред, на неописану радост Леженову, разлеже звук звонцета и на брану се попеше огромне сањке са необично шареним ћилимом на претерано уздигнутом задњем седишту. Сањке су вукла три вјатска алата. У њима је седео дебео и румен спахија у бунди од вучје коже.

— Шта ви то тамо радите? — упита он сељаке.

— А ево хоћемо да утопимо Француза, господине.

— А! равнодушно рече спахија па се окрете.

— Monsieur, monsieur! стаде викати сиромах.

— А, а, поче прекорно говорити вучја бунда, — с дванаест нација си пошао на Русију, Москву си спалио, проклетниче, крст си са Ивана Великог[1]) скинуо, а сад — мусје мусје! сад си подвукао реп! Како си дробио онако и кусај ... Терај Фићо-о!

Коњи се кретоше.

— А уосталом, стој! — додаде спахија ... Еј, ти, мусје, разумеш ли се ти у музици?

— Sauvez moi, sauvez moi, mon bon monsieur,[2]) понављао је Лежен.

— Види ти какав је то свет! Ниједан од њих не

[1]) Иван Велики, највиша звонара у московском Кремљу; подигао је Борис Годунов 1600 год. — (Прим. превод.).

[2]) Спасите ме, спасите ме, добри мој господине. — (Прим. превод.).

зна руски! Мјузик, мјузик, саве музјик ву? саве? Та говори, море. Компрене? Саве мјузик ву? на фортепјано жуе саве?[1])

Лежен разумеде најзад шта хоће спахија и потврди главом да зна.

— Oui, monsieur oui, oui, je suis musicien; je joue tous les instruments possibles! Oui, monsieur... Sauvez moi, monsieur![2])

— Е срећан си колико си тежак, рече спахија... Пустите га, момци; ево вам двадесет копејки на ракију.

— Хвала господине, хвала. Изволите, узмите га.

Лежена метнуше у саонице. Он је једва дисао од радости, плакао је, дрхтао, клањао се, захваљивао спахији, кочијашу, сељацима. На њему је био само зелен грудњак с ружичастим тракама, а мраз је био тако јак да је пуцало и дрво и камен. Спахија ћутке погледа на његове помодреле и скочањене удове, замота несрећника у своју бунду и довезе кући. Послуга дотрча. Француза брзо огрејаше, нахранише и одеше. Спахија га одведе својим кћерима.

— Ево, децо, — рече им он — нашао сам вам учитеља. Једнако сте ми досађивали говорећи: дај да научимо свирање у француски диалекат; ево вам и

[1]) Погрешно француски, треба да значи: Музику, музику, знате ли музику? Знате ли? Разумете ли? Знате ли музику? Знате ли свирати на фортепјану? — (Прим. превод.).

[2]) Да, господине, да, да, ја сам музичар; ја свирам у све могуће инструменте. Да, господине... Спасите ме, господине. — (Прим. превод).

Француза, а и на фортопјанима свира... Деде, мусје, — настави он, показујући неку шклопоцију фортепјано, купљен пре пет година од Јеврејина, који иначе продаје колоњску воду; — покажи нам шта знаш: жуе.[1])

Лежен, сав премро од страха, седе на столицу: он свога века није додирнуо фортепјана.

— Та жуе, жуе море, — понављао је спахија.

Јадник поче очајно ударати по клавијатури, као по добошу, поче свирати насумце... „Ја сам све мислио", причао је доцније, „да ће ме мој спасилац шчепати за врат и избацити из куће". Али се нехотични импровизитор необично зачуди кад га спахија, мало после, задовољно потапша по рамену. „Добро, добро", проговори, видим да знаш; сад иди, па се одмори".

После једно две недеље од тог спахије Лежен се пресели другом богатом и образованом човеку, који га заволе због његове веселе и кротке нарави, ожени са његовом поћерком, ступи у државну службу, доби за племића, удаде своју кћер за орловског спахију Лобизањева, драгуна у оставци и стихотворца, па се пресели и сам да стално живи у Орлу.

И ето тај исти Лежен, или, као што га сад зову, Франц Иванић, уђе преда мном у собу Овсјаникова, с којим је био у пријатељству...

Али можда је читаоцу већ досадно седети са мном код једнодворца Овсјаникова, па зато ћу лепо ућутати.

[1]) Т. ј. jouez — свирајте. — (Прим. превод.).

Љгов.

Хајдете у Љгов, рече ми једном читаоцима већ познати Јермолај, — тамо ћемо наловити патака до миле воље.

Иако за правог ловца дивља патка није ништа особито примамљиво, ипак, немајући тада никаквог другог лова (то је било почетком септембра: шумске шљуке још нису биле почеле долетати, а већ ми је било досадило трчати за јаребицама), ја послушах свога ловца, па пођох у Љгов.

Љгов је велико степско село са врло старом, каменом црквом с једним кубетом и са двема воденицама на баровитој речици Росоти. Та се речица, једно пет врста од Љгова, претвара у широко језеро, које је ивицом, а понегде и средином, зарасло у густ рогоз или како се у орловском крају каже „мајер". На том језеру, у мртвицама или заливима међу рогозом легло се и боравило безбројно мноштво патака свих могућих врста: крупних, полукрупних, оштрорепих, крџа, гњурачица и др. Омања јата сваки час су прелетала и крстарила над водом, а на пуцањ су се дизали читави облаци патака, тако да се ловац и нехотице хватао једном руком за капу и отегнуто говорио:

а-и-их. Ја и Јермолај пођосмо поред рита, али, прво, опрезна патка не борави уз саму обалу; друго, ако се каква заостала и неискусна крџа и изложила нашим метцима и била готова да изгуби живот, наши пси нису је могли извући из густог рогоза; и поред свег свог племенитог пожртвовања они нису могли ни пливати ни газити по води, већ су само узалуд секли своје драгоцене њушке о оштре ивице рогоза.

— А, не, — рече најзад Јермолај, — овако не иде, треба наћи чамац... Хајдемо натраг у Љгов.

И ми пођосмо. Нисмо прешли ни неколико корака, кад пред нас истрча из густог врбака доста бедан ловачки пас, а одмах за њим појави се човек средњег раста, у плавом, јако излизаном капуту на струк, жућкастом прслуку, у панталонама боје „гри-де-лен" или „бле-д-амур", на брзу руку завученим у подрте чизме, с црвеном марамом на врату и једноцевком о рамену. Док су се наши пси, с обичним, њиховој раси својственим кинеским церемониалом, њушкали с личношћу за њих новом, која се очигледно плашила, подвијала реп, забацивала уши и брзо се целим телом превртала, не савијајући колена и кезећи зубе, — непознати нам се приближи и необично учтиво поклони. По изгледу могло му је бити око двадесет пет година; његова дуга, руса коса, сва наћапана квасом[1]), штрчала је у крутим праменовима, — ситне црне очице пријатељски су жмиркале, — цело лице,

[1]) Руско народно пиће које се највише добија од превр елог ржаног хлеба или ржаног брашна. — (Прим. превод.).

повезано црном марамом, као кад зуб боли, слатко се смешило.

— Допустите да вам се претставим, — поче он меким и извештачено љубазним гласом, — ја сам овдашњи ловац Владимир... Чувши за ваш долазак и дознавши да сте изволели отићи на наше језеро, одлучио сам се, ако вам то није непријатно, да вам понудим своје услуге.

Ловац Владимир је говорио, ни узми ни остави, као млад паланачки глумац, који игра улоге првих љубавника. Пристадох на његову понуду и пре него што дођосмо до Љгова већ упознадох сав његов живот. Он је био спахиски слуга, па је ослобођен; у раној младости учио је музику, затим је био собар; био је писмен, прочитао је, колико сам могао опазити, по неку књижицу и, живећи сад онако како живе многи у Русији, без пребијене паре, без сталног занимања, хранио се такорећи маном небеском. Трудио се да говори фино и очигледно се разметао својим манирима; и женскарош мора да је био страшан и, по свој прилици, имао је успеха; руске девојке воле кад неко уме лепо да говори. Поред осталог наговестио ми је да покаткад посећује суседне спахије и да иде у варош у госте, да игра и преферанса, и да се познаје с престоничким светом. Смешкао се врло вешто и необично разноврсно, нарочито му је лепо стајао скроман уздржан осмех, који је играо на његовим уснама кад би пажљиво слушао шта неко говори. Он би вас слушао, он би се с вама у свему слагао, али ипак не би губио осећање свога достојан-

ства и као да би хтео да вам покаже да и он уме, кад се укаже прилика, исказати своје мишљење. Јермолај, као човек не одвећ образован и баш нимало „суптилан”, поче му говорити „ти”. Требало је видети с каквим је осмехом Владимир њему говорио „ви”.

— Зашто сте се повезали марамом? упитах га. — Да вас не боле зуби?

— А не, — одговори он, — то је више штетна последица неопрезности. Имао сам једног пријатеља, који је био добар човек, али никакав ловац, као што то обично бива. Еле, једног дана рећи ће он мени: љубазни мој пријатељу, поведи и мене у лов, радознао сам да видим у чему се састоји та забава. Ја, разуме се, нисам хтео да учиним нажао своме другу; нађем му сам пушку и поведем га у лов. И тако смо, као што је већ ред, ловили неко време; најзад се решисмо да се одморимо. Седнем под дрво; а он се, напротив, поче вежбати пушком, па нанишани у мене. Замолих га да престане, али он ме, будући неискусан, не послуша. Одјекну пуцањ и ја остадох без доње вилице и кажипрста десне руке.

Дођосмо до Љгова. И Владимир и Јермолај нађоше да се без чамца не може ловити.

— Суварак има дашчаник,[1]) — рећи ће Владимир — само не знам куд га је део. Требало би отрчати до њега.

[1]) Пљоснат чамац, склепан из старих дасака преосталих од барки. — (Прим. превод.).

— До кога? упитах ја.

— Ама има ту један човек, зову га Суварак.

Владимир оде с Јермолајем до Суварка. Ја им рекох да ћу их чекати у цркви. Разгледајући гробове на гробљу, наиђох на поцрнелу четвороуглу урну с овим натписом: с једне стране француским словима: Ci gît Théophile Henry, vicomte de Blangy, на другој: „Под овим каменом погребено је тело француског поданика, грофа Бланжиа; родио се 1737, умро 1799 године, свега жића његова било је 62 године"; с треће: „Мир праху његову"; а с четврте:

„Под каменом овим лежи француски емигранат;
Порекло знатно имао је и таленат.
Супругу и породицу оплакав побијену,
Напусти домовину од тирана погажену;
Дошавши на обале земље Русије
Нашао је под старост гослољубив кров;
Децу је учио, родитеље тешио
Свевишњи Судија овде га упокојио".

Долазак Јермолаја, Владимира и човека с чудним надимком Суварак — прекиде моје размишљање.

Босоноги, одрпани и чупави Суварак имао је изглед бившег спахиског слуге, од својих шездесет година.

— Имаш ли чамац? — упитах ја.

— Чамац имам, — одговори он потмулим и расцепљеним гласом, — ама је сасвим рђав.

— Како рђав?

— Расушио се, — па из рупа поиспадале дашчице.

— Чудна ми чуда, — упаде Јермолај — може се затинити кучинама.

— Дабоме да може, — потврди Суварак.

— А шта си ти?

— Спахиски рибар.

— Какав си ми ти то рибар, кад ти је чамац тако неисправан?

— Па у нашој реци и нема риба.

— Риба не воли барску рђу, — примети мој ловац правећи се важан.

— Дакле, — рекох Јермолају, — иди нађи кучина па оправи чамац, али само што брже.

Јермолај оде.

— Бога ми с овим чамцем можемо се и подавити, — рекох Владимиру.

— Бог је милостив, одговори он. У сваком случају рекао бих да рибњак није дубок.

— Да, није дубок, — примети Суварак, који је говорио некако чудновато, као бунован; — али на дну је жабокречина и трава, и он је сав у траву зарастао. Уосталом има и рупчага.

— Па ако је трава тако велика, — примети Владимир, — онда се не може ни веслати.

— А ко још весла на дашчаницима? Треба се отискивати. Ја ћу поћи с вама; имам ја тамо једну чакљу, — а може се и лопатом.

— Лопатом је незгодно, на понеком месту не може ни до дна да дохвати.

— Оно јест да је незгодно.

Ја седох на један гроб, да причекам Јермолаја.

Владимир се, из учтивости, одмаче мало у страну, па и он седе. Суварак остаде стојећи на истом месту, оборивши главу и скрстивши, по навици, руке за леђима.

— Реци ми, молим те, — почех ја, — јеси ли одавно овде рибар?

— Сад је седма година, — одговори он, стресавши се.

— А чим си се пре тога бавио?

— Пре сам био кочијаш.

— А због чега ниси више кочијаш?

— Због нове госпође.

— Које госпође?

— Па оне што нас је купила. Ви је не знате: Аљона Тимофејевна, дебела једна ... постарија.

— А због чега јој је пало на памет да те произведе из рибара?

— А Бог би је знао. Дошла нам са свога имања, из Тамбова, заповедила да се сва послуга скупи, па изашла пред нас. Ми је одмах у руку, а она ништа, не љути се ... А затим нас поче редом испитивати: чим се ко бавио, какву је имао дужност? Дође и на мене ред; пита ме: а ти, шта си био? Ја, велим, кочијаш. Није за тебе да будеш кочијаш, већ буди ти код мене рибар и обриј браду. Кад год ја дођем, ти да спремиш рибе за господски сто, разумеш ли? ... Отада се ја водим као рибар. — А рибњак пази да ми држиш у реду ... А како да га држим у реду?

— А чији сте ранији били?

— Сергија Сергејевића Пехтерева. Наследио нас је. Али ни под њим нисмо дуго били, свега шест го-

дина. Код њега сам и био кочијаш али не у вароши — тамо је имао друге, већ у селу.

— И ти си из младости једнако био кочијаш?

— Какав кочијаш једнако? Кочијаш сам постао код Сергија Сергејевића, а пре тога сам био кувар, — али опет не варошки кувар, него онако, у селу.

— А код кога си био кувар?

— Код ранијег господара, код Атанасија Нефедића, деде Сергија Сергејевића. Љгов је он и купио. Атанасије Нефедић га је купио. А Сергије Сергејевић је то имање наследио.

— Од кога је купио?

— Од Татјане Васиљевне.

— Од које Татјане Васиљевне?

— Оне, знате, што је преклањске године умрла, код Болохова или ће бити код Карачева, као девојка. Није се ни удавала. Нисте је познавали? Ми смо њој припали иза њеног оца, Васиља Семјонића. Под њом смо прилично дуго били ... око двадесет година.

— Па шта, и код ње си био кувар?

— Испрва сам заиста био кувар, па сам постао и кофишенк.[1])

— Шта си био?

— Кофишенк.

— А каква је то дужност?

— А не знам, господине. Био сам код бифеа и звао се Антон, а не Кузма. Тако је госпођа изволела наредити.

[1]) Од немачког Kaffeeschenk, кафеџија, момак који кува и служи кафу. — (Прим. превод.).

— Твоје је право име Кузма?

— Кузма.

— И ти си непрестано био кофишенк?

— Не, нисам све време, био сам и ахтер.[1])

— Та није ваљда?

— Него како, био сам ... на кејатру[2]) сам играо. Наша госпођа имала је свој кејатар.

— Па какве си улоге имао?

— Како велите молим?

— Шта си радио у театру?

— А зар ви не знате? Узму ме тако и удесе; па тако удешен идем, или стојим, или седим, како кад треба. Кажу ми: ово ћеш говорити, — и ја говорим. Једаред сам претстављао слепца ... Под сваки очни капак су ми метнули по зрно грашка ... Јакако!

— А после шта си био?

— После сам опет постао кувар.

— А зашто су те опет вратили за кувара?

— Брат ми је одбегао.

— Добро, а шта си био код оца твоје прве госпође?

— А био сам на разним дужностима: испрва сам био казачок[3]), па фалетор[4]), па баштован, а био сам и псетар.

[1]) Т. ј. франц. acteur, глумац. — (Прим. превод.).

[2]) Т. ј. франц. teatre, позориште. — (Прим. превод.).

[3]) Дечак — слуга, обучен као козак. — (Прим. превод.).

[4]) Од нем. Vorreiter, слуга који јаше поред запреге или на једном од запрегнутих коња. — (Прим. превод.).

— Псетар? . . . Па си водио псе у лов?

— Водио сам и псе, па сам се убио, па сам заједно с њима и коња повредио. А стари наш господар био је врло строг; наредио је да ме ишибају па пошљу у Москву на занат, код обућара.

— Како на занат? Па ниси ваљда као дете постао псетар?

— Па могло ми је бити тако нешто преко двадесет година.

— Какво ми је то учење заната у двадесетој години?

— Ништа за то, значи да може кад господар нареди. Него он, срећом, ускоро умре, — те ме вратише у село.

— А кад си научио куварску вештину?

Суварак издиже своје мршаво и жућкасто лице, па се осмехну.

— Зар се то учи? . . . Па ето и жене готове јела!

— Бога ми си ти, Кузмо, — рекох ја, — био и на ситу и на решету у свом животу. Па шта сад као рибар радиш, кад немате рибе?

— Па ја се, баћушка, не жалим. И хвала Богу што су ме поставили за рибара. Јер ево другог једног, исто овако стара као што сам ја — Андреју Пришта — госпођа наредила да метну у фабрику хартије, у црпаоницу. Грехота је, вели, да бадава једе хлеб . . . А Пришта се још надао да ће се сажалити на њега: његов синовац ради у спахиској канцеларији као писар, обећао му да ће говорити госпођи о њему, да

ће је потсетити. Ето како је потсетио ... А Пришт се на моје очи до земље клањао том свом синовцу.

— Имаш ли своју породицу? Јеси ли био жењен?

— Не баћушка, нисам. Покојна Татјана Васиљевна, Бог да јој душу прости, — није допуштала ником да се жени. Сачувај Боже! Тек би рекла: Гле, молим вас! Како ја живим као девојка! Шта ће им то?

— Па од чега сад живиш? Примаш ли плату?

— Какву плату, баћушка ... Дају ми храну — хвала Богу и на томе! Сасвим сам задовољан. Нека Бог поживи нашу госпођу!

Јермолај се врати.

— Оправљен је чамац, — проговори он сурово. А ти, хајд по чакљу.

Суварак отрча по чакљу. За време док сам разговарао с јадним старцем, ловац Владимир погледао је на њега с презривим осмехом.

— Глуп човек, — рећи ће, кад онај оде, — сасвим необразован човек, сељак и ништа више. Дворским слугом не можете га назвати ... и само се хвалио ... Откуд он, молићу, да буде глумац, помислите и сами! Узалуд сте се изволели узнемиравати, изволели с њим разговарати.

За четврт сата већ смо седели на Суварковом дашчанику. (Псе смо оставили у колиби под надзором кочијаша Јегудијила). Нама није било баш најзгодније, али ловци нису велики пробирачи. На затубастом, задњем крају стајао је Суварак и отискивао се; ја и Владимир смо седели на попречној дасци; Јермолај се наместио напред, код самог кљуна. И по-

ред свих кучина, вода нам се брзо појави под ногама. Срећом, време је било тихо и рибњак просто као да је спавао.

Пловили смо доста лагано. Старац је с муком чупао из лепљивог муља своју дугу чакљу, сву испреплетану зеленим концима подводних трава; густо, округло лишће локвањево такође је задржавало наш чамац. Напослетку допресмо до рогоза и наста лов. Патке су се с грајом дизале, „откидале се" од рита, уплашени нашом изненадном појавом у њиховом царству; пуцањ је слошки одјекивао за њима, и било је весело видети како се те кусаве птице преврћу у ваздуху, па свом тежином пљускају у воду. Све погођене патке, наравно, нисмо могли добавити: лако рањене су се гњурале, друге опет, на место убијене, падале су у тако густ рогоз да их чак ни рисовске очице Јермолајеве нису могле наћи; али је ипак пред подне наш чамац био препун дивљачи.

Владимир је, на велику радост Јермолајеву, гађао доста слабо и после сваког промашаја чудио се, разгледао пушку и дувао кроз њу, вајкао се и, на крају крајева, објашњавао нам због чега је промашио. Јермолај је, као увек, погађао не може боље бити, ја као и обично доста рђаво. Суварак је погледао на нас као човек који је од ране младости био у служби код господе, покаткад би само викнуо: „ено, ено још једне паткице" — и мало-мало па би чешао леђа — не рукама, већ смичући раменима. Време је било дивно: бели округли облаци тихо су пролазили високо изнад нас, огледајући се јасно у води; рогоз је

шуштао свуд унаоколо; рибњак је местимице блештао на сунцу као челик. Спремали смо се да се вратимо у село, кад нам се изненада деси нешто доста непријатно.

Већ одавно смо могли опазити да нам се вода мало по мало купи у чамцу. Владимиру је било остављено да је избацује напоље једним кутлом, који је мој ловац украо од неке жене, која се некуд била забленула. Све је ишло као што треба, докле Владимир није почео да заборавља своју дужност. Али при крају лова, као да хоће да се поздраве с нама, патке се почеше дизати јатомице, тако да смо једва стизали да напунимо пушке. Заузети непрестаним пуцањем нисмо ни гледали у каквом је стању наш чамац, — кад одједном, од јаког Јермолајева покрета (он је хтео да дохвати убијену птицу, па се целим телом био нагао преко чамца), наш се трошни брод наже, захвати воду и свечано поче тонути, срећом, не на дубоком месту. Дрекнусмо сви, али је већ било доцкан: зачас смо стајали до гуше у води, а око нас су пловиле побијене патке. И сад се увек морам насмејати кад се сетим уплашених и побледелих лица својих другова (по свој прилици ни моје лице тада није било најруменије); али у том тренутку, признајем, није ми било ни на крај памети да се смејем. Сваки је од нас држао пушку над својом главом, и Сударак, свакако из навике да подражава господи, подиже своју чакљу у вис. Први прекиде ћутање Јермолај.

— Их, до врага! — прогунђа он, пљунувши у воду,

— каква несрећа! А свему си овоме ти крив, матори ђаволе — додаде он љутито, говорећи Суварку, — какав ти је ово чамац?

— Опростите, — протепа старац.

— А и ти си ми красан, — настављао је мој ловац, окренувши главу према Владимиру, — куд си гледао, што ниси испљускивао воду? ти, ти, ти...

Али Владимиру није било до препирања; он је цептео као лист, цвокоћући зубима, и сасвим се бесмислено смешио. Куд се деде његова красноречивост, његово фино осећање за оно што је пристојно и за своје достојанство!

Проклети чамац се слабо њихао под нашим ногама... У тренутку бродолома вода нам се учинила врло хладна, али се брзо навикосмо. Кад нас прође први страх, ја се обазрех; унаоколо, на десет корака од нас, растао је рогоз, у даљини, изнад његових врхова, видела се обала. „Не ваља", помислих.

— Шта да радимо? — упитах Јермолаја.

— Па да видимо: нећемо ваљда овде ноћити, — одговори он. На, ти, држи пушку, — рече он Владимиру.

Владимир послуша без поговора.

— Идем да видим где је газ, — као да у сваком рибњаку пошто-пото мора бити газ, — узе од Суварка мотку, па оде према обали опрезно пипајући дно.

— А умеш ли ти пливати? — упитах га ја.

— Не, не умем, — разлеже се његов глас иза рогоза.

— Па онда ће се удавити, равнодушно примети Суварак, који се и раније није био уплашио опасности већ тога да се ми не наљутимо, па је сад, сасвим умирен, само покаткад одахнуо и изгледао је да није осећао никакву потребу да промени свој положај.

— И без потребе ће пропасти — тужно додаде Владимир.

Јермолај се више од сата не врати. Тај сат нам се учини као вечност. Испрва смо се живо довикивали с њим; затим он стаде све ређе одговарати на наше узвике, напослетку умуче сасвим. У селу зазвони на вечерњу. Међу собом нисмо разговарали, чак смо избегавали да гледамо један у другог. Патке су летеле изнад наших глава; неке су се спремале да се спусте поред нас, али наједаред су се дизале у вис, што се каже, „као стрела", и с криком су одлетале. Почесмо се већ кочити од зиме. Суварак је жмиркао очима, као да се спремао да спава.

На послетку, на нашу неисказану радост, Јермолај се врати.

— Шта уради?

— Био сам на обали, нашао сам газ . . . Хајдемоте.

Хтедосмо већ одмах да се кренемо; али он најпре извади из џепа узицу, повеза побијене патке за ноге, узе оба краја у зубе и пође напред. Владимир за њим, а ја за Владимиром. Суварак је био последњи. До обале је било око двеста корака. Јермолај је ишао слободно и без застајања (тако је добро запамтио пут), довикујући нам само покаткад: „Налево, ту је десно рупчага" или: „надесно, — ту ћеш се лево за-

глибити . . ." Понекад нам је вода долазила до гуше, и јадни Суварак, пошто је био нижи од нас, дватрипут се био загрцнуо и почео да пушта мехуре. — „Де, де, де" оштро би му подвикнуо Јермолај, — и Суварак би се забатргао, змлатарао ногама, поскочио и некако се искобељао на плићак, али се чак ни у највећој опасности није хтео ухватити за пешеве мога капута. Измучени, каљави, мокри, најзад стигосмо до обале.

После два сата сви смо већ седели којекако осушени у великој шупи за сено и спремали смо се да вечерамо. Кочијаш Јегудијил необично спор човек, неокретан, смотрен и сањив, стајао је код врата и својски нудио Суварка бурмутом. (Опазио сам да се у Русији кочијаши врло брзо спријатеље). Суварак је тако страсно шмркао бурмут да му се смучило: пљувао је, кашљао и очевидно осећао велико задовољство. Владимир се замислио, нагињао главу на страну и говорио мало. Јермолај је брисао наше пушке. Пси су претерано брзо вртели реповима, очекујући овсени хлеб; коњи су топтали и рзали под наслоном . . . Сунце се смиривало; последњи његови зраци су се разлазили у широким пурпурним тракама; златни се облачићи ширили по небу све тањи и тањи, као опрана, рашчешљана вуна . . . У селу су се разлегале песме.

Бежин луг.

Био је диван јулски дан, један од оних дана који бивају само онда кад се лепо време устали. Од ране зоре небо је ведро; јутарња румен не пламти као огањ, већ се лагано разлива као нежно руменило. Сунце — не ватрено, не усијано, као за време летње припеке, не загасито пурпурно као пред буру, већ јасно и пријатно сјајно — мирно испливава испод уског и дугачког облачка, свеже засја и тоне у његову љубичасту маглу. На горњој, танкој ивици развученог облачка засветлуцају као неке змијице; њихов сјај је као сјај кованог сребра... Али ено опет нагрнуше треперави зраци, — и весело и величанствено, као да узлеће, диже се моћно светило. Око подне се обично појављује мноштво округлих, високих облака, злагасто-сивих, са нежним белим ивицама. Као нека острва, разбацана по бескрајној разливеној реци, која их опасује дубоко-прозрачним рукавцима уједначеног плаветнила, они се скоро и не мичу с места, а тамо даље, према хоризонту, гомилају се, гурају, плаветнило се међу њима већ не види; али и они сами су плави као небо: сви су скроз прожети светлошћу и топлотом. Боја хоризонта, лака,

бледо-љубичаста, не мења се поваздан и свуда је иста; нигде се не смањује, не спрема се бура; сем што се овде-онде озго на доле отегну плавкасте пруге: — то ромиња једва приметна киша. Пред вече тих облака нестаје; они последњи, црнкасти и нејасни као дим, спуштају се као ружичаста клупчад према сунцу на заласку; тамо где оно зађе, онако исто мирно као што се мирно родило, румени сјај шири се неко време над потамнелом земљом, па кроза њ засветлуца вечерњача, тихо треперећи као пажљиво ношена свећица. Таквих дана све боје су мекше; светле али не јарке; све изгледа некако дирљиво и питомо. Таких дана врућина бива понекад врло јака, понекад чак све пече по падинама поља; али ветар растерује, размиче накупљену запару, и вихори — несумњив знак постојаног времена — дижу високе беле стубове по путовима и њивама. Сув и чист ваздух мирише пеленом, пожетом ражју, ељдом; чак и на један сат пред ноћ не осећате влаге. Тако време жели земљорадник за жетву . . .

Баш таког једног дана ловио сам тетребе у чернском срезу тулске губерније. Нашао сам и наловио подоста дивљачи; напуњена ловачка торба немилице ми је секла рамена; али се вечерња румен већ гасила, и у ваздуху који је још био светао, али га више нису обасјавали зраци сунца на смирају, почеше се згушњавати и разливати хладне сенке, кад се реших, најзад, да се вратим кући. Брзим корацима пређох дугачак трњак, попех се на брежуљак и, место очекиване познате равнице с храстовом шумицом на-

десно а ниском белом црквом нешто даље, угледах сасвим друга, непозната ми места. Испод мојих ногу отезала се узана долина; сасвим на супротној страни, као стрма стена, уздизала се честа јасикова шума. Застадох у недоумици, обазрех се... „Е-хе!” помислих, „па то сам ја залутао, сувише сам на десно ударио”, и, чудећи се сам својој погрешци, брзо се спустих с брежуљка. Одмах ме обухвати непријатна, непомична влага, као да сам ушао у подрум; густа висока трава на дну долине, сва мокра, белела се као прострт чаршав; било је некако нелагодно ићи по њој. Ја се брже боље искобељах на другу страну и пођох, држећи се све лево, поред јасикове шуме. Слепи мишеви већ су прелетали изнад њених заспалих врхова, кружећи тајанствено и треперећи на потамнелом небу; нагло и право пролете у висини одоцнели кобац, журећи се у своје гнездо. „Ето, чим изађем на онај угао”, мишљах, „тамо ће одмах бити пут, — а заобилазио сам читаву врсту!”

Дођох, најзад, до шумског угла, али тамо није било никаквог пута: некакво неокресано ниско жбуње надалеко се ширило преда мном, а за њим, далеко, далеко, видело се необрађено поље. Опет застадох. „Какво је ово чудо?... Где ли сам ја ово?” — Стадох се опомињати како сам и куда сам ишао преко дана... „А! па ово је парахински трњак!” узвикнух напослетку; „тачно! ено оно ће, свакако, бити синдејевски шумарак... Ама како сам то овамо зашао? Па тако далеко?... Чудновато! Сад опет морам ударити удесно”.

Пођох право, кроз трњак. Међутим ноћ се приближавала и освајала, као облак пред буру; чинило се као да се, заједно с вечерњим испарењем, одасвуда диже а с висине чак лије мрак. Наиђох на некакву неутрвену, зараслу путању; ударих њоме загледајући пажљиво напред. Све се унаоколо брзо стамњивало и утишавало, — једино су препелице покаткад пућпурикале. Некаква омања ноћна птица, летећи нечујно и ниско на својим меким крилима, умало не удари на ме и бојажљиво шмугну у страну. Избих на крај трњака и пођох међом кроз поље. Већ сам једва могао разликовати удаљене предмете: поље се нејасно белело унаоколо; иза њега је стајао намрштени мрак, истурајући сваког тренутка све веће своје масе. Подмукло су одјекивали моји кораци кроз ваздух, који је постајао све хладнији. Побледело небо поче се опет плавети, — али то је било већ ноћно плаветнило. На њему засветлуцаше, затреперише звездице.

Оно за што сам ја мислио да је шумарак била је у ствари тамна и округла хумка. „Па где сам ја то?" гласно понових, по трећи пут се зауставих и упитно погледах у своје енглеско жуто-пегасто псето, Дијанку, несумњиво најпаметнију од свих четвороножних створења. Али најпаметније четвороножно створење само махну неколико пута репићем, тужно зажмирка уморним очицама и не даде ми никаквог паметног савета. Би ме стид пред њим, те очајно јурнух напред, као да сам се одједаред сетио куда треба да идем, заобиђох хумку и нађох се у узораној и не

одвећ дубокој долини. Чудно ме осећање обузе у том тренутку. Та долина имала је изглед скоро правилног котла с косим странама; на дну њеном штрчало је неколико усправљених великих белих каменова, — изгледало је као да су се милећи спустили овамо ради тајног договора, — и тако је у њој било тихо и глуво, тако се равно, тако тужно надвило небо над њом, да ми се срце стеже. Некаква зверка слабо и жалосно писну међу камењем. Похитах да се испнем назад на хумку. Све досад нисам губио наде да ћу наћи пут кући; али ту сам се коначно уверио да сам сасвим залутао и, не трудећи се више да распознам околна места, скоро сасвим потонула у магли, пођох онако право, по звездама — насумце... Ишао сам тако око пола сата, једва вукући ноге. Чинило ми се као да свог века нисам бивао у тако пустим местима: нигде није светлуцао пламичак, нити се чуо какав звук. Један положит брежуљак ређао се за другим, поља су се бескрајно отезала за пољима, жбуње као да је изненада ницало из земље пред мојим носом. Једнако сам ишао и већ сам се спремао да прилегнем где било до јутра, кад се наједаред нађох над неком страшном провалијом.

Брзо тргох ногу којом сам већ био закорачио и, кроз једва провидни ноћни мрак, опазих далеко под собом огромну равницу. Широка река обухватала ју је полукругом, који је почињао од мене; челични одблесци воде, светлуцајући покаткад нејасно, показивали су њен ток. Брежуљак на ком сам се налазио спуштао се одједном готово окомитим обронком; ње-

гове огромне контуре црнећи се издвајале су се из плавкасте ваздушне празнине, и право пода мном, у куту између тог обронка и равнице, поред реке, која је на том месту стајала као непомично, тамно огледало, под самим обронком брежуљка, светлеле су се црвеним пламеном и димиле се једна поред друге две ватрице. Поред њих су промицали људи, лелујале се сенке, понеки пут се јасно обасјавала предња половина мале кудраве главице...

Најзад сам видео куд сам зашао. Тај луг је познат у целој нашој околини под именом Бежина Луга... Али ми није било никако могућно вратити се кући, нарочито ноћу; ноге су ми се биле отсекле због умора. Одлучим се да приђем к ватрицама и дочекам зору у друштву оних људи које сам држао за џелебџије. Срећно се спустих доле, али још нисам био испустио из руку последњу грану, за коју сам се држао, кад наједаред полетеше на мене, страшно лајући, два велика, бела космата пса. Звонки дечји гласови зачуше се око ватре; два три дечака брзо усташе са земље. Јавих се на њихово питање: „Ко је то?" Они ми притрчаше, одбише одмах псе, који су се нарочито изненадили кад су видели моју Дијанку, и ја им приђох.

Ја сам се био преварио, мислећи да су људи што седе око тих ватара џелебџије. То су просто била сеоска деца из суседног села, која су чувала коње. За време летње врућине код нас се коњи ноћу изгоне у поље на пашу: дању им муве и обади не би дали мира. Изгонити увече коње и зором их враћати —

велики је празник за сеоске дечаке. Јашући гологлави и у старим кратким кожусима на најпомамнијој кљусади, јуре они с веселим алакањем и вриском, млатарајући ногама и рукама, високо подскакују, гласно се кикоћу. Лака прашина, као жут стуб, диже се и лети путем; далеко се разлеже сложан топот, коњи трче, начуљивши уши; испред свију, задигавши реп и непрестано мењајући ногу, јури какав риђи кушља с чичком у уплетеној глави.

Рекох дечацима да сам залутао, па седох код њих. Они ме упиташе одакле сам, ућуташе, одмакоше се. Нисмо много говорили. Ја легох под обршћен жбун и стадох гледати унаоколо. Слика је била дивна. Око ватара је дрхтао и чисто замирао, продирући у мрак, округао црвенкаст одблесак; пламен је покаткад, кад би јаче букнуо, бацао изван тога круга брзе одсеве; танак млаз светлости лизне голе врбове гране па га зачас нестане; оштре, дугачке сенке, појављујући се за тренутак једна за другом допирале су до самих ватрица; мрак се борио са светлошћу. Покаткад, кад би пламен горео слабије и круг светлости се сужавао, из околног мрака изненада би се промолила коњска глава, доратаста, с кривудавом белегом, или сва бела, па би пажљиво и тупо гледала на нас, брзо жваћући дугачку траву, и сагињући се поново очас би се скрила. Само се чуло како и даље жваће и фрче. Из осветљеног простора тешко је било разазнати шта се дешава у мраку, и зато је изгледало све у близини као да је заклоњено црном завесом; али даље, према хоризонту нејасно су се видели, као црне пеге,

брежуљци и шуме. Тамно, ведро небо величанствено и недогледно високо стајало је над нама са свом својом тајанственом лепотом. Слатко су се стезале груди, удишући онај особити опојни, свежи мирис — мирис руске летње ноћи. Унаоколо се није чуо скоро никакав шум... Само покаткад у блиској реци изненада се зачује звонко праћакање риба, слаб шум рогоза уз обалу кад наиђе талас и лако га усколеба... Једино су ватрице тихо пуцкарале.

Дечаци су седели око њих; ту су чучала и она два пса, који су онако мало час били добили вољу да ме поједу. Они се још дуго нису могли помирити с мојим присуством и, сањиво жмиркајући и пречајући се на ватру, покаткад су режали с необичним осећањем свога достојанства; испрва су режали, а после су помало скичали, као жалећи што не могу да испуне своју жељу. Дечака је било свега пет: Феђа, Павлуша, Иљуша, Коста и Вања. (Из њиховог разговора сазнао сам им имена и рад сам да упознам с њима читаоца).

Првом, најстаријем, Феђи, дали бисте једно четрнаест година. Био је то стасит дечко, лепих и финих мало ситних црта лица, гргураве плаве косе, сјајних очију и са сталним пола веселим, пола расејаним осмехом. Он је, судећи по свима знацима, био из богате породице и дојахао је у поље не из нужде, већ онако, ради забаве. На њему је била шарена цицана кошуља с жутим порубом; мала нова кабаница, огрнута, једва се држала на његовим узаним раменима; о плавом појасу висио му је чешљић. Чизме са ниским сарама биле су заиста његове чизме — не очеве.

У другог дечка, Павлуше, коса је била разбарушена, црна, очи сиве, јагодице широке, лице бледо, богињаво, уста велика, али правилна, цела глава огромна, што се каже, као мерица, тело ниско, здепасто. Дечко је био — мора се признати — неугледан, па ипак ми се допао: гледао је врло паметно и право, па и у гласу му је звучала снага. Оделом се није могао похвалити: оно се састојало само из просте кудељне кошуље и закрпљених чакшира.

Лице трећег дечка, Иљуше, било је доста безначајно: кукаста носа, истегнуто, прилично кратковидо; оно је изражавало некакву тупу, болесну забринутост; његове стиснуте усне нису се мицале, скупљене обрве нису се раздвајале, — све као да је жмирио због ватре. Оштри чуперци његове жуте, скоро беле косе, штрчали су испод ниске филцане капе, коју је он сваки час обема рукама навлачио на уши. Имао је на ногама нове ликове опанке и обојке; дебела узица трипута омотана око струка, брижљиво је стезала његову чисту црну горњу хаљину. И њему и Павлуши није могло бити више од дванаест година.

Четврти, Коста, дечак од својих десет година, изазивао је моју радозналост својим замишљеним тужним погледом. Цело му је лице било ситно, мршаво, пегаво, с доње стране зашиљено, као у веверице; усне су се једва распознавале; али су чудан утисак чиниле његове велике, црне очи, које су блистале неким слабим сјајем: оне као да су хтеле нешто да искажу, за шта језик — бар његов језик — није имао речи. Он је био малог раста, слаба телесна састава, и доста сиротињски одевен.

Последњег, Вању, спочетка нисам био ни опазио: он је лежао на земљи, завукавши се мирно под неку грубу асуру, и само би покаткад промолио испод ње своју кудраву главу. Томе дечку било је свега једно седам година.

Ја сам тако лежао под жбуном у страни и посматрао дечаке. Омањи котлић висио је над једном ватром, у њему су се кували кромпири. Павлуша је пазио на њ, и, клечећи, с времена на време завлачио ивер у воду која је почињала кључати. Феђа је лежао налактивши се и раширивши скуте своје кабанице. Иљуша је седео поред Косте и још увек је гледао жмирећи. Коста је био мало оборио главу и гледао некуд у даљину. Вања се није мицао под својом асуром. Ја сам се правио као да спавам. Мало по мало дечаци се опет почеше разговарати.

Испрва су ћаскали о којечему, сутрашњим пословима, о коњима; али се наједаред Феђа окрете Иљуши и као да наставља прекинути разговор, упита га:

— Па шта, јеси ли заиста видео кућног духа?

— Не, нисам га видео, а он се и не може видети, одговори Иљуша промуклим и слабим гласом, чији је звук не може бити боље одговарао изразу његова лица; само сам га чуо . . . И нисам само ја.

— А где се он код вас налази? — упита Павлуша.

— У старој ролни.[1])

[1]) „Ролна" или „црпаоница" зове се у фабрикама хартије она зграда, у којој се из каца вади хартија. Она се налази код саме уставе, под колом.

— А зар ви радите у фабрици?

— Него шта, идемо. Ја и мој брат Авђушка смо глачаоци[1]).

— Гле ти њих — фабричних радника!...

— Добро, па како си га чуо? — упита Феђа.

— А ево како. Био сам с братом Авђушом, и Фјодором Михејевским, и са Ивашком Врљавим, и с другим Ивашком, оним с Црвених Брежуљака, и још са Ивашком Сухоруковим; а било је тамо и друге деце; свега нас је било десеторо — управо једна смена; и тако једампут смо имали да ноћимо у ролни, то јест није да смо имали, већ нам Назаров, настојник, запретио; каже: што, децо, да идете чак кући; сутра има много посла, па ви, децо, немојте ни ићи кући. И тако ми останемо и лежимо сви заједно, па ће Авђушка рећи: Шта бисте, вели, децо, кад би кућни дух дошао?... И тек што је он, исти Авдеј, то рекао, кад наједаред поче неко ићи над нашим главама; а ми смо лежали доле, а он поче ићи горе, код кола. Чујемо лепо: иде, даске се просто савијају под њим, просто пуцају; пређе тако преко наших глава; тек одједаред почне вода по колу да пљуска; коло залупа, залупа, поче да се окреће; а међутим је устава на бадњу спуштена. Чудимо се ми: — коли ју је то подигао, те вода иде; коло се неко време окретало, окретало, па стало. А онај опет иде горе к вратима, па се поче спуштати низ степенице, и тако се спушта, као да се не жури; просто чак степенице под њим

[1]) „Глачаоци" глачају, стружу хартију.

шкрипе . . . Еле, пријђе он нашим вратима, попричека, попричека, — кад се уједампут врата широм отворише. Ми се престрависмо, гледамо — ништа . . . Кад одједаред, погледамо, а у једне каце поче да се креће форма[1]), подиже се, загњури се, пође, пође тако по ваздуху, као да је неко њом испирао хартију, па се опет врати на своје место. Затим на другој каци кука спаде с клинца, па тек опет на клинац; затим као да неко пође с врата, али наједаред се тек закашља, поче шмркати, као нека овца, и то тако јако . . . Ми се сви сабисмо у гомилу, подвукосмо се један под другог . . . Е што смо се тада уплашили!

— Видиш, молим те! — проговори Павле. — А зашто ли се закашљао?

— Не знам, можда због влаге.

Сви заћуташе.

— Шта би, — упита Феђа, — јесу ли се скували кромпири?

Павлуша их опипа.

— Не, још су тврди . . . Гле, како се праћака — додаде он, окренувши се према реци, — мора да је штука . . . А гле, прелете звездица.

— Него, да вам ја, браћо, испричам, — поче Коста танким гласићем — чујте шта је ономадне преда мном мој ћаћа причао.

— Дед да чујемо, — рече Феђа некако старешински.

— Ви ваљда познајете Гаврила, сеоског дрводељу?

[1]) Мрежа којом се вади хартија.

— Како да не, познајемо га.

— А знате ли због чега је он увек тако невесео, све ћути, знате? Ево зашто је тако невесео: пошао он једаред, прича ћаћа, пошао он, браћо моја, у шуму по лешњике. И тако, пошао он у шуму по лешњике, па залутао; зашао, Бог зна куд је зашао. Ишао он, ишао, браћо моја, — аја! никако пута да нађе; а већ се спушта ноћ. Те ти он седне под дрво; дај, вели, да причекам док не сване, — седне и задрема. Задрема он тако и чује наједаред да га неко зове. Гледа — никога. Он опет задрема, — опет га неко зове. Он опет гледа, гледа: а пред њим на грани седи вила, љуља се и зове га к себи, а сама да пукне од смеха, смеје се ... А месец је јако сјао, тако јако, просто се види како сија месец, — све се, браћо моја, види. Еле, зове она њега, а сва тако светла, бела седи на грани, као црвенперка каква или кркуша, а и караш може понекад тако да се беласа, као да је сребрн ... Мој ти Гаврило дрводеља, браћо моја, просто обамре, а она се све кикоће, па га све овако руком к себи зове. И Гаврило био већ устао, послушао вилу, браћо моја, али га зар сам Господ уразумио: некако успе да се прекрсти ... А већ како му је било тешко прекрстити се, браћо моја; вели: рука, просто, као од камена, не може да се савије ... Ах, ти нечестиви, а! Еле, чим се прекрсти, браћо моја, своја ти се вила престаде смејати, па наједампут кад поче плакати. Плаче ти она, браћо моја, очи косом брише, а коса јој зелена, шта је твоја конопља према њој. Еле, погледа, погледа на њу Гаврило, па је поче питати:

„Зашто ти, шумски корове, плачеш?" А вила ће ти му рећи: „Ниси се требао, вели, човече, крстити; требао си да живиш са мном задовољно док си жив; а плачем и тугујем зато што си се прекрстио; и нећу само ја туговати: тугуј и ти до краја живота". Тада је, браћо моја, нестаде, а Гаврилу одмах би јасно, то јест, како из шуме да изиђе . . . Само отада увек иде невесео.

— Ех! рећи ће Феђа после краћег ћутања — ама како то може тако шумски нечастиви створ упропастити кристијанску душу, — та он њу није послушао?

— А ето, видиш! рече Коста. И Гаврило је казивао да јој је, вели, гласић тако танак, жалостиван као у жабе.

— Је ли то сам твој отац причао? — настави Феђа.

— Сам он. Ја сам лежао на кревету под таваницом и све сам чуо.

— Чудна ствар! Зашто да буде невесео? . . . А мора да јој се допао, кад га је позвала.

— Да, допао јој се! прихвати Иљуша. — Како да не! Хтела је да га голица док не умре, ето шта је хтела. То оне раде, те виле.

— А мора да и овде има вила, — рећи ће Феђа.

— Не, одговори Коста — овде је место чисто, отворено. Једино што је река близу.

Сви ућуташе. Одједном негде далеко разлеже се отегнут звонак глас, скоро као да неко јечи, један од оних неразумљивих ноћних гласова који поничу

каткад усред дубоке тишине, дижу се, стоје у ваздуху и напослетку се лагано губе, као да замиру. Почнеш да ослушкујеш, — и чини ти се као да нема ничега, а ипак се чује. Изгледало је као да је неко дуго, дуго викао под самим хоризонтом, а неко други као да му се одазвао из шуме танким, оштрим кикотом, и слаб пискав звизак промаче реком. Дечаци се погледаше, стресоше . . .

— Боже, ти нам буди на помоћи! — шапну Илија.

— Ех, ви, зевзеци! — викну Павле — шта сте се престравили? Погледајте, кромпири кувани.

Сви се попримакоше котлићу и почеше јести кромпире, који су се све пушили; само се Вања није мицао.

— Шта ти чекаш? рече Павле.

Али он није излазио испод своје асуре. Котлић се скоро сав испразнио.

— А јесте ли ви, децо, чули — поче Иљуша — шта се ономадне десило код нас на Варнавицама?

— Је ли на брани? — упита Feђа.

— Да, да, на брани, што је провађена. Е, ако има нечистих места, оно је нечисто, па још тако усамљено. Свуд около све некаке вододерине и јаруге, а у јаругама пуно гуја.

— Па шта се то десило? Причај . . .

— Ево шта се десило. Ти можда, Феђо, не знаш, тек тамо је код нас сахрањен утопљеник; а удавио се Бог те пита кад, кад је рибњак био још дубок; гроб му се још види али једва се види: тако као нека хумчица . . . Еле, неки дан зове настојник Јермила псетара, па му каже: иди, вели, Јермиле, на пошту.

Јермил код нас увек иде на пошту; своје псе све је поморио: нешто се код њега не држе, баш се никад нису ни држали, а он је добар псетар. У свему се одликовао. Еле, отишао Јермил на пошту, па се забавио у граду, а враћа се, разуме се, пијан. А ноћ је, и то светла ноћ, месец сија... Иде ти Јермил преко бране: туда га је пут водио. Јаше он тако, исти псетар Јермил, и види: на утопљеникову гробу јагње бело тако, кудраво, дивно, па иде тамо-амо. А Јермил помисли: дај да га узмем, — зашто да пропадне, па сјаха с коња и узе га у руке... А јагње — као да ништа није било. Пође ти Јермил коњу, а коњ се од њега бечи, фрче, тресе главом; ипак га он умири, појаха с јагњетом и пође опет: јагње држи пред собом. Гледа он у њега, а и јагње гледа њему право у очи. Би му нелагодно, истом Јермилу псетару: шта је ово, помисли; не сећам се да су кадгод овце коме тако у очи гледале. Али опет ништа; поче га тако гладити по вуни, — каже му: „бе, бе!"... А ован ти наједаред искези зубе, па и он њему: „бе, бе..."

Још приповедач није био изговорио последњу реч, кад одједаред оба пса истовремено скочише, оштро лајући јурнуше даље од ватре и изгубише се у мраку. Сви се дечаци уплашише. Вања искочи испод своје асуре. Павлуша вичући одјури за псима. Њихов се лавеж брзо удаљавао... Зачу се узрујана јурњава поплашених коња. Павлуша је јако викао: „Зељов! Жућо!"... После неколико тренутака лавеж умуче; Павлов глас допирао је већ издалека... Прође још

неко време; дечаци су се у недоумици погледали, као ишчскујући шта ће бити... Изненада се зачу топот коња у трку; он се нагло заустави код саме ватре и с њега хитро скочи Павлуша, држећи се за гриву. Оба пса такође ускочише у осветљени круг и одмах чучнуше, исплазивши црвене језике.

— Шта је то тамо? Шта се десило? — упиташе дечаци.

— Ништа, — одговори Павле, махнувши руком на коња — тако, пси су нешто осетили. Мислио сам да је вук, — додаде он равнодушно, дишући брзо пуним грудима.

И нехотице почех с уживањем посматрати Павлушу. Он је био врло леп у том тренутку. На његовом ружном лицу, оживелом због брзог јахања, огледала се смела храброст и чврста одлучност. Без и најмањег прута у руци, ноћу, не колебајући се нимало, полетео је сам на вука... „Какав диван дечко!" мислио сам гледајући га.

— А да ли је ко виђао вукове? — упитао је плашљивац Коста.

— Њих овде има увек много, — одговори Павле, али они су опасни само зими.

Он опет прилеже крај ватре. Седајући на земљу он спусти руку на космати потиљак једног пса и обрадована животиња дуго није окретала главе, захвално и поносно гледајући искоса на Павлушу.

Вања се опет завуче под асуру.

— Е каке нам ти, Иљушка, страхоте наприча, — поче Феђа, који је као син богатих родитеља обично

почињао разговор (он сам говорио је мало, као бојећи се да понизи своје достојанство). — А и псе ђаво надари да залају... Заиста, ја сам слушао да је то место нечисто.

— Зар Варнавице?... Како да не! Те још како нечисто! Тамо су, кажу, више пута виђали старог господара, покојног господара. Иде, веле, у дугачком кафтану и све тако уздише, нешто тражи по земљи. Једампут га је срео деда Трофимић. — Шта то, вели, баћушка, Иване Иванићу, тражиш по земљи?

— Зар га баш упитао? — прекида га запрепашћени Феђа.

— Да, упитао га.

— Е, Бога ми је онда Трофимић јунак... Па онда?

— Тражим, вели, траву расковник. А тако потмуло говори, потмуло: траву расковник. „А што ће ти, баћушко Иване Иванићу, трава расковник?" Гуши ме, вели, гробница, гуши, Трофимићу, напоље хоћу, напоље...

— Видиш ти њега! примети Феђа, — биће да је мало живео.

— Гле чуда! проговори Коста; ја сам мислио да се мртваци могу видети само на задушнице.

— Мртви се у свако време могу видети, — поуздано прихвати Иљуша, који је, колико сам могао опазити, знао боље него други сва сеоска веровања... А на задушнице ти можеш и живог видети, онога, то јест, који је на реду те године да умре. Треба само ноћу сести на црквену паперту, па само гледати на пут. И сви ће проћи мимо тебе путем, то

јест, они који имају да умру те године. Тако је наша баба Уљана прошле године ишла на паперту.

— Па је ли видела кога? — радознало ће запитати Коста.

— Јакако. Прво и прво она је седела дуго, дуго, никог није видела ни чула . . . само све као да псето негде залаје, залаје . . . Одједном, гледа: иде путањом дечко само у кошуљи. Она се загледа боље — кад оно иде Ивашка Федосјев . . .

— Је л' онај што је пролетос умро?

— Баш он. Иде а главу не диже . . . А Уљана га познаје . . . А после гледа: иде нека жена. Она поче да се загледа, загледа, — Господе Боже! — Она сама иде, сама Уљана.

— Зар баш она? — упита Феђа.

— Бога ми, она сама.

— Е, па шта, она ето још није умрла!

— Па још није прошло годину дана. А погледај је само: душа јој је у носу.

Сви опет заћуташе. Павле баци шаку сувог грања на ватру. Оно се оштро зацрне према пламену који изненада букну, запуцкара, задими се и поче се увијати, издижући огореле крајеве. Дрхтећи испрекидано светлост блесну на све стране, нарочито у вис. Одједаред, Бог би га знао откуд, испаде бео голуб, — налете право на светлост, плашљиво се поврте на једном месту, сав обливен блеском ватре, па га нестаде, лупајући крилима.

— Мора да се одбио од куће, — примети Павле. — Сад ће летети, док не удари на што, па где за-

стане ту ће преноћити до зоре.

— А је ли, Павлуша, — рече Коста — да није то праведна душа летела на небо, а?

Павле баци другу шаку грања на ватру.

— Може бити, — рече он напослетку.

— А реци, молим те, Павлуша, — поче Феђа, — је ли истина да се и код вас у Шаламову могло видети небеско предвиђење?[1])

— Је л' кад се оно сунце није видело? Јакако.

— Мора да сте се и ви нахватали страха?

— Ама, нисмо само ми. Наш господар, премда је објашњавао раније како ће, вели, бити предвиђење, а кад се замрачило сам се, кажу, тако престравио, да те Бог сачува. А у кући за дворску послугу једна куварица, чим се смрачило, а она ти дохвати кукачу[2]), па поразбија све лонце у пећи: „Ко ће сад јести", вели, „дошао је смак света". Тако се купус просуо. А код нас по селу поче се, брате, причати да ће, кажу, бели вукови по земљи јурити, па ће јести људе, и да ће грабљиве птице летети, па да ће се чак и сам Тришка[3]) видети.

— Какав то Тришка? — упита Коста.

— А зар ти не знаш? — живо прихвати Иљуша — е брате, а откале си ми ти, кад не знаш за Тришку?

[1]) Тако код нас сељаци зову помрачење сунца.

[2]) којом се лонци мећу и ваде из пећи. — (Прим. превод.).

[3]) Веровање о „Тришки" вероватно је одјек легенде о Антихристу.

Па то ви у вашем селу не знате ни две унакрст, права сте деца! Тришка — то ти је чудноват неки човек, који ће доћи; а кад тај чудан човек дође, нико га неће моћи ухватити, и нико му ништа неће моћи учинити: такав ће то бити чудноват човек. Намисле, на пример, сељаци да га ухвате: изађу на њега с моткама, опколе га, а он им тако засени очи — тако им засени очи, да се они сами међу собом побију. Метну га, на пример, у тамницу, — он замоли да се напије воде из кутла: донесу му кутао, а он се загњури у њ и нестане га бестрага. Метну на њега окове, а он само пљесне длановима — и они с њега спадну. И тако ће вам тај Тришка ићи по селима и градовима; и тај ће Тришка, лукави човек, заводити народ кристјански . . . а ништа му се неће моћи . . . Такав ће то бити чудноват, лукав човек.

— Да, да, — настави Павле својим лаганим гласом, — такав. И ето, њега су код нас и чекали. Говорили су старци: чим се, вели, почне небеско предвиђење, и Тришка ће доћи. Еле, поче се предвиђење. Испаде сав свет на улицу, у поље, чека да види шта ће бити. А код нас је, као што знате, место видно, згодно. Гледају — кад одједном од суседног села с брда иде некакав чудноват човек, тако чудноват, глава му тако необична . . . Намах сви завикаше: „Јао, иде Тришка! јао, иде Тришка!" па куд који! Наш кмет се шћућури у јарак, кметова жена се укочила код капије, па из свег гласа виче, своје рођено псето је тако поплашила да се оно отело с ланца, скочило преко плота, па у шуму; а Кузмин отац, Доброфејић,

скочио у овас, чучнуо па ударио пућпурикати као препелица: „Ваљда ће”, мисли, „сотона нечастива, бар према птици имати сажаљења”. Ето, тако су се били престравили!... А тај човек што је ишао, био је наш бачвар, Вавила: купио био нов кабао, па натакао на главу празан кабао.

Сви дечаци се насмејаше па опет за тренутак ућуташе, као што то често бива са људима који разговарају под ведрим небом. Погледах унаоколо: ноћ је била свечана и величанствена; влажну свежину позног вечера заменила је поноћна сува топлина, и она је још дуго имала да лежи као мек застирач на заспалим пољима; још је много времена остало до првих знакова зоре, до прве јутарње росе. Месеца још није било на небу: он се у то време касно рађао. Безбројне златне звезде изгледало је као да све тихо плове у правцу кумовске сламе, надмећући се у треперењу, и гледајући у њих, као да сте и сами нејасно осећали како земља брзо и без престанка јури... Чудан, оштар, болестан крик наједаред се разлеже двапут једно за другим над реком, и после неколико тренутака понови се сад већ негде даље...

Коста се стресе... „Шта је то?”

— То се чапља дере, — мирно одговори Павле.

— Чапља, — понови Коста... А шта сам ја то, Павлуша, синоћ чуо, — додаде он, поћутавши неко време; ти можда знаш...

— Шта си то чуо?

— Ево шта сам чуо. Идем ја из Камене Греде у Шашкино; испрва сам ишао све кроз наш лештар, а

затим пођем ливадом — знаш тамо где се она одједном завршује јаругом, — е па тамо је бучило[1]); оно је, као што знаш, сасвим зарасло у рогоз. Еле, прођем вам ја, браћо моја, поред тог бучила, кад наједаред из тог бучила неко зајеча, али тако жалостивно, жалостивно: у-у. . .у-у. . . у-у. . .! Такав ме страх спопаде, браћо моја, — било је доцкан, а и глас тако жалостиван. Све ми је изгледало да ћу се и сам заплакати. Шта би то могло бити, а?

— У том бучилу су преклане разбојници удавили Аћима шумара, — примети Павлуша, — па можда се то његова душа жали.

— Па зар још и то, браћо моја, — одговори Коста, раширивши своје већ и онако велике очи . . . Ја нисам ни знао да су Аћима удавили у том бучилу, иначе бих се још више уплашио.

— А, кажу, имају таке неке мајушне жабе — настави Павле, — које се тако жалостиво деру.

— Жабе? А не, нису то жабе . . . какве би то . . . (Чапља се опет продера над реком). — Гле ти ње! — нехотице рече Коста— као да се вилењак дере. — „Вилењак се не дере, он је нем," — дочека Иљуша; — он само пљеска длановима и праштi . . .

— А ти си га, ваљда, видео, тог вилењака? — потсмешљиво га прекида Феђа.

— Не, нисам га видео, и не дај Боже да га видим;

[1]) Бучило — дубока јама с пролетњом водом, која заостаје иза поводња и не пресушује ни преко лета.

али су га други видели. Ето неки дан завео једног нашег сељака: водио га, водио по шуми, и све око једне пољане . . . Једва некако пред зору стигне кући.

— А да ли га је видео?

— Видео га је. Каже: стоји тако велики, велики, таман, замотан, као иза неког дрвета, не може добро да се разабере, као да се крије од месеца, и гледа, гледа оним очетинама, трепће њима, трепће . . .

— Их врага! — узвикну Feђа, задрхтавши мало и смакнувши раменима — пхи! . . .

— И зашто се та поган размножила на свету? — примети Павле, — Бога ми!

— Не грди, може те чути, примети Илија.

Настаде опет ћутање.

— Гледните, гледните, децо, — зачу се наједампут детињи Вањин глас — гледните на божје звездице, — као да се пчеле роје!

Он промоли своје свеже лишце испод асуре, налакти се и полако подиже горе своје велике мирне очи. Очи свих дечака се подигоше к небу и дуго се нису спуштале.

— А је ли, Вања, — умиљато поче Феђа, — је ли здрава твоја сестра Ањутка?

— Здрава је, — одговори Вања, мало рскајући.

— Кажи јој, зашто не дође код нас? . . .

— Не знам.

— Ти јој кажи да дође.

— Казаћу.

— Кажи јој да ћу јој дати слатких колача.

— А хоћеш ли и мени дати?

— И теби ћу дати.

Вања уздахну.

— А не, мени не треба. Боље дај њој: она нам је тако добра.

И Вања опет метну своју главу на земљу. Павле устаде и узе у руку празан котлић.

— Куда ћеш? — упита га Феђа.

— На реку, да захватим воде; пије ми се вода.

Пси се дигоше и пођоше за њим.

— Пази, немој да упаднеш у реку! — викну за њим Иљуша.

— А што да падне? — рече Феђа, — он ће пазити.

— Да, пазиће. Свашта се дешава: он се тако нагне, почне захватати воду, а водењак га шчепа за руку и повуче к себи. Почну после говорити: упао дечко у воду . . . Како упао! . . . Е — ено га, зашао је у рогоз, додаде он ослушкујући.

Рогоз је заиста шуштао, размичући се.

— А је ли истина, — упита Коста, — да је луда Акулина од тог доба шенула откако је у води била?

— Јест, отада . . . Каква је сад! Е, а кажу да је раније била лепотица. Водењак ју је опчинио. Види се, није се надао да ће је тако брзо извући. Еле, он ју је, тамо код себе, на дну, и опчинио.

(Ја сам више пута срео ту Акулину. Покривена дроњцима, страшно мршава, као угљен црна лица, помућена погледа и вечито искежених зуба, тупће она читаве сате на једном месту, гдегод на путу, притиснувши чврсто своје кошчате руке на груди и лагано се премештајући с ноге на ногу, као дивља

звер у кавезу. Она ништа не разуме, ма шта јој говорили, и само се понекад грчевито смеје).

— А кажу, настављао је Коста, — Акулина је зато скочила у реку што ју је љубавник преварио.

— Само зато.

— А сећаш ли се Васе? — тужно додаде Коста.

— Каквог Васе? — упита Феђа.

— Па оног што се утопио, — одговори Коста, — баш у овој реци. А какав је то био дечко! И — их! Какав је дечко био! И како га је, тог Васу, волела његова мати, Феклиста! Па просто као да је предосећала, иста Феклиста, да ће му вода доћи главе. Тако, кад Васа пође с нама, децом, лети, да се купа у реци — она сва претрне. Друге жене ништа, пролазе поред нас с коритима, гегају се, а Феклиста метне корито на земљу па почне викати: „Врати се, вели, врати, сунце моје! Ох, врати се, соколе!" — И како се удави, сам Бог зна. Играо се на обали, а мати му је ту била, купила сено; наједаред чује као да неко пушта мехуре у води, — кад тамо, а оно само Васина капица плива по води. И ето, од тог доба, и Феклиста није при чистој памети: — дође па легне на оно место где се он утопио; легне, браћо моја, па почне певати, — сећате ли се, Васа је увек певао таку песмицу; — баш ту песмицу почне певати, а овамо плаче, плаче, горко до Бога тугује.

— А ево и Павлуше, рече Феђа.

Павле приђе ватри с пуним котлићем у руци.

— Богме, децо, — почне он, поћутавши, — није добро.

— А што? — ужурбано упита Коста.

— Чуо сам Васин глас.

Сви се стресоше.

— Шта, шта? — протепа Коста.

— Бога ми. Тек сам се био почео нагињати к води, кад наједном чујем, зове ме неко као Васиним гласом и као испод воде: „Павлуша, о Павлуша, ходи овамо”. Ја се одмакнем. Али сам воде ипак захватио.

— О, Боже! о, Боже! — рекоше дечаци крстећи се.

— Па то је, Павле, тебе водењак звао — додаде Феђа.

— А ми смо баш сад о њему, о Васи, говорили.

— Ах, то је рђав знак, — рече Иљуша развлачећи.

— Море, ништа, мани! — рече Павле одлучно, па опет седе; — од судбине не можеш побећи.

Дечаци се ућуташе. Видело се да су Павлове речи на њих јако деловале. Стадоше се намештати поред огња, као да хоће да спавају.

— Шта ли је то? — упита наједаред Коста, подигавши главу.

Павле ослушну.

— То шљуке лете, пиште.

— А куд лете?

— Па онамо, где, кажу, никад нема зиме.

— А зар има таква земља?

— Има.

— Далеко?

— Далеко, далеко, преко топлих мора.

Коста уздахну и затвори очи.

— Већ је прошло више од три сата како сам се при-

дружио дечацима. Месец најзад изађе; нисам га одмах приметио: тако је био мален и узан. Та ноћ без месеца, чинило ми се, била је онако исто дивна, као и пре... Али су се тамном земљином крају биле већ приближиле многе звезде, које су до малопре стајале на небу. Све се потпуно утишало унаоколо, као што се обично све утиша тек пред зору: све је спавало чврстим, непомичним, предјутарњим сном. У ваздуху већ није тако јако мирисало, — у њему као да се поново разливала влага. Кратке су летње ноћи!... Дечји разговор се гасио заједно с ватром... Чак су и пси дремали; коњи, колико сам могао разликовати при слабој светлости звезда, такође су лежали, оборивши главе... Обузе ме слаб занос; он пређе у дремеж.

Свежа струја ми додирну лице. Отворих очи: — свањивало је. Још се нигде није видела јутарња румен, али се на истоку већ белело. Све се већ видело унаоколо, ма да још неразговетно. Бледо-сиво небо је постајало све светлије, све хладније, све плавље; звезде су час трептале слабом светлошћу, час се губиле; земља поста влажна, лишће се ознојн, по где-где се стадоше разлегати гласови живих створова, и слаб, рани ветрић већ поче лутати и лахорити над земљом. Моје тело му одговори лаком, пријатном језом. Хитро устадох и приђох дечацима. Они су сви спавали као заклани око ватре, која је тињала; само се Павле подиже до половине и пажљиво ме погледа.

Ја му климнух главом и пођох својим путем низ реку, која се пушила од испарења. Нисам прошао ни

две врсте, кад свуд око мене, по широкој мокрој ливади, и испред мене, по зеленим брежуљцима, од шуме до шуме, и позади мене, по дугачком прашњавом путу, по блиставом, поруменелом жбуњу, и по реци, која се стидљиво плавила испод све ређе магле — свуда линуше спочетка румени, затим црвени, златни млазеви, младе ватрене светлости... Све се ускомеша, пробуди, запева, зашуме, проговори. Свуда се као сјајни драги камен заблисташе крупне капље росе; на сусрет ми допреше звуци звона, чисти и јасни, као да су и они умивени јутарњом свежином, и одједном промакоше поред мене одморни коњи, које су гонили познати дечаци.

Морам, на жалост, додати да је те исте године Павле преминуо. Није се удавио, страдао је павши с коња. А штета, диван је то дечко био!

Касјан с Красиве Мечи.

Враћао сам се из лова у расклиматаним колима и, клонуо од загушљиве оморине летњег облачног дана (познато је да таких дана врућина бива каткад још несноснија него ведрих, особито кад нема ветра), дремао сам и њихао се, мрзовољно и стрпљиво се предајући сав ситној, белој, прашини, која се непрестано дизала с исквареног пута испод точкова, који су, расушени, тандркали, — кад ми одједном падоше у очи необична узнемиреност и узбуђени покрети тела мога кочијаша, који је до тог тренутка још тврђе дремао него ја. Он стаде цимати кајасима, узврда се на свом седишту и поче подвикивати на коње, сваки час погледајући некуд у страну. Ја разгледах око себе. Ишли смо кроз широку узорану равницу; у њу су се таласасто спуштали онижи тако исто узорани брежуљци врло благог нагиба; поглед је обухватао свега каквих пет врста ненасељеног простора; у даљини само су брезове шуме својим заокруженозупчастим врховима квариле скоро праву линију хоризонта. Уске стазице пресецале су поља, губиле се у удолинама, вијугале се по брдељцима, и на једној од њих, која је на пет стотина корака испред нас

пресецала наш пут, опазих некакву поворку. На њу је погледао мој кочијаш.

То је био погреб. Напред, у колима с једним коњем, који је ишао кораком, возио се свештеник; црквењак је седео поред њега и гонио коња; за колима су четири гологлава сељака носила мртвачки сандук, покривен белим платном; две жене су ишле за сандуком. Танак, жалостиван глас једне од њих долете до мојих ушију; ослушнух, она је нарицала. Тужно је одјекивала посред пустих поља та једноставна, безнадно тужна песма с преливима. Кочијаш потера коња, он је желео да претекне ту поворку. Срести на путу мртваца — то је рђав знак. Њему заиста пође за руком да projури путем пре него што је покојник наишао на њега; али нисмо прошли ни сто корака, кад наша кола о нешто јако ударише, па се накривише, тако да се умало не претурише. Кочијаш заустави захуктале коње, одмахну руком и пљуну.

— Шта је то сад? — упитах ја.

Мој кочијаш сиђе ћутећи и не журећи се.

— Ама шта је?

— Сломила се осовина ... прегорела, — туробно одговори он, и тако зловољно притеже наједаред кускун на логову, да се он сасвим наже у страну, али се одржа, фркну, стресе се и сасвим мирно поче се чешати зубима испод колена предње ноге ...

Ја сиђох и постојах неко време на путу, а све више ме је обузимало нејасно осећање непријатне недоумице. Десни точак се скоро сасвим био подвукао

под кола и као у неком немом очајању дизао у вис своју главчину.

— Шта сад да радимо? — упитах га напослетку.

— Ено ко је крив! — рече мој кочијаш, показујући бичем према спроводу, који је већ био скренуо на пут и приближавао нам се; — ама ја сам то увек опазио, — настављао је, — то је несумњиво рђав знак срести мртваца . . . Да.

И он опет нападе на логова, који, видећи његово нерасположење и суровост, одлучи да остане непомичан, па је само покашто скромно махао репом. Ја проходах мало тамо-амо, па се опет зауставим код точка.

У то нас и покојник стиже. Скренувши тихо с пута на траву, отеже се поред наших кола тужна поворка. Ја и кочијаш скидосмо капе, поздрависмо се са свештеником, погледасмо се међусобно с носачима мртваца. Они су тешко корачали; високо су им се надимале груди. Од оних двеју жена што су ишле за сандуком једна је била врло стара и бледа; њене непомичне црте, страшно унакажене жалошћу, имале су изглед строге, свечане достојанствености. Она је ишла ћутке, приносећи покаткад мршаву руку танким, упалим уснама. У друге сељанке, младе жене од једно двадесет пет година, очи су биле црвене и влажне, а цело лице поднадуло од плача; кад је наишла поред нас она престаде нарицати и заклони лице рукавом . . . Кад нас спровод прође и опет изби на пут, опет се разлеже њена жалостива песма, која је душу раздирала. Пошто је ћутећи испратио очима

сандук, који се равномерно њихао, мој кочијаш се окрете к мени.

— То сахрањују Мартина дрводељу, — поче он, — оног из Рјабе.

— А откуд ти знаш?

— Познао сам по женама. Она стара му је мати, а млада је његова жена.

— Био је болестан, шта ли?

— Да... врућица... Прекјуче је управник слао по доктора, али доктора нису затекли код куће... А био је добар дрводеља; волео је малко да повуче, али је дрводеља био добар. Гле како га жена жали... Па дабоме, зна се већ: код жена су сузе јевтине. Женске сузе су што и вода... Да.

И он се саже, провуче се испод кајаса за логова и ухвати се обема рукама за лук над рукуницама.

— Па, — рекох ја — шта ћемо сад?

Мој кочијаш се прво одупре коленом о плећку рудног коња, цимну два-трипут оним луком над рукуницама, намести хам на логову, затим се опет подвуче испод логовљева кајаса и, мунувши га узгред у губницу, приђе точку, приђе и, не спуштајући с њега погледа, полако извади испод скута од кафтана дрвену бурмутицу, полако повуче за кајишић на поклопцу и отвори је, полако завуче у бурмутицу своја два дебела прста (и њих два су једва стали у њу), протрља њима бурмут, унапред већ искоси нос, ушмркну неколико пута, сваки пут дуго исхракујући се, и, болесно шкиљећи и жмиркајући сузним очима, утону у дубоко размишљање.

— Дакле, шта ћемо? — рекох напослетку.

Мој кочијаш пажљиво метну бурмутицу у џеп, намаче шешир на очи, не рукама већ покретом главе, и замишљено поче да се пење на своје седиште.

— Ама куда ћеш ти? — упитах га ја зачуђено.

— Изволите сести, — мирно одговори он и притеже кајасе.

— Па како ћемо ићи?

— Ићи ћемо већ.

— Ама, осовина...

— Изволите сести.

— Али осовина се сломила...

— Јест да се сломила, али до насеља ћемо се некако докотурати... разуме се кораком. Ено, тамо иза шуме има једно насеље. Зове се Јудини.

— И ти мислиш да ћемо се моћи довести?

Мој ме кочијаш не удостоји одговора.

— Волим ја ићи пешке, — рекох ја.

— Како вам је воља...

И он махну бичем. Коњи пођоше.

Ми се заиста докотурасмо до насеља ,ма да се десни предњи точак једва држао и врло се чудновато окретао. На једном брдељку умало није спао; али мој кочијаш повика љутито и ми се срећно спустисмо низ брдо.

Насеље Јудини састојало се из шест ниских и малених кућерака који су се већ били нахерили, ма да су, по свој прилици, недавно саграђени; дворишта нису била у свих ограђена плотом. Улазећи у то насеље нисмо срели ни живе душе; чак се ни кокоши

нису виделе на улици, па ни пси; само један црн кусов брзо искочи пред нас из сасвим сасушеног корита, куда га је, мора бити, нагнала жеђ, и одмах, без лајања, главачке јурну под капију. Ја уђем у прву кућу, отворим врата на претсобљу, викнем домаћине, — нико ми се не одазива. Викнем још једаред: иза других врата зачу се маукање гладне мачке. Гурнем их ногом: мршава мачка шмугну поред мене, севнувши у мраку зеленим очима. Протурим главу у собу, погледам: мрачно, задимљено и празно. Изађем у двориште и тамо нема никог. . . У обору замука теле; хром, сив гусак одгегуца мало у страну. Пређем у другу кућу, — и у другој кући ни живе душе. Ја онда у двориште . . .

Сасвим на средини сунцем обасјаног дворишта, под самом, што се каже, звездом, лежао је, лицем окренут к земљи и главе покривене кабаницом, некакав дечак, како ми се тад учинило. Неколико корака од њега, поред рабатних таљига, стајало је, под сламним наслоном, мршаво кљусе у искрпљеном аму. Сунчана светлост, падајући у млазевима кроз узане отворе на прастаром крову, шарала је омањим светлим пегама његову космату црвено-дорасту длаку. Одмах ту, у високој кућици, брбљали су чворци, мирно и радознало погледајући доле из своје ваздушне кућице. Приђох заспалом, почех га будити . . .

Он подиже главу, угледа ме и одмах скочи на ноге... „Шта, шта треба? Шта је?” — поче мрмљати бунован.

Ја му не одговорих одмах: толико ме је изнена-

дила његова спољашност. Замислите кепеца од једно педесет година, ситна, препланула и збрчкана лица, шиљаста носића, црних једва приметних очица и коврџаве, густе црне косе, која је као капица на гљиви, широко стајала на његовој мајушној главици. Цело његово тело било је преко мере слабачко и мршаво, и сасвим је немогуће речима исказати како је он необично и чудновато изгледао.

— Шта желите? — упита ме опет.

Објасних му у чему је ствар, и он ме је слушао, не спуштајући с мене својих очију, које су полако жмиркале.

— Па да ли бисмо могли добити нову осовину? — рекох напослетку; — ја бих драге воље платио.

— А ко сте ви? Ловци, шта ли? — упита он, обухвативши ме погледом од главе до пете.

— Ловци.

— Птичице небеске убијате, а?... шумско зверињe?... И није вам грех убијати божје птичице, проливати невину крв.

Чудни старчић говорио је врло јако отежући. Звук његовог гласа такође ме зачуди. У њему не само да се није осећало ничега старачког, већ је био необично сладак, млад и нежан, скоро као у жене.

— Осовине у мене нема, — додаде он после краћег ћутања, — ова овде не би ваљала (он показа на своје таљиге), — ваша кола биће да су велика.

— А може ли се наћи у селу?

— Та какво село! Нема то овде ни у кога... А и

нема никог код куће, сви су на раду. Идите, — рече он наједаред и леже опет на земљу.

Никако нисам очекивао да ће се тако завршити.

— Чуј, старче, — почнем ја, — додирнувши му раме, — учини ми љубав, помози!

— Идите с милим Богом! Уморан сам, ишао сам у варош, — рече ми он и навуче армјак на главу.

— Ама учини ми за љубав, — наставим ја — ја... ја ћу платити.

— Не треба мени твој новац.

— Ама молим те, старче...

Он се подиже до пола и седе, скрстивши своје танке ножице.

— Ја бих те, најпосле, могао одвести у горосечину[1]). Тамо су од нас трговци купили шуму, — Бог нек суди, тамане шуму, па су и канцеларију начинили, Бог нек им суди. Тамо би ти могао код њих наручити осовину или купити готову.

— Одлично! — викнух радосно. — Одлично!... Хајд'мо.

— Храстову осовину, добру, — настављао је он, не устајући с места.

— А је ли далеко до те горосечине?

— Три врсте.

— Није то много! Можемо се на твојим таљигама одвести.

— Ама не...

[1]) Место у шуми где су дрва исечена.

— Но, хајд'мо, рекох ја, хајд'мо старче! Кочијаш нас чска на улици.

Старац нерадо устаде и изађе са мном на улицу. Мој кочијаш био је љут: хтео је да напоји коње, али је нашао врло мало воде у бунару, имала је и рђав укус, а то је, како вели кочијаш, главна ствар... Али, опазивши старца, он се исклиби, замаха главом и узвикну:

— А, Касјанчићу! здраво!

— Здраво, Јеротије, праведни човече! — одговори Касјан сетним гласом.

Ја одмах казах кочијашу шта он предлаже. Јеротије рече да пристаје и утера кола у двориште. Док је он ужурбано али смишљено испрезао коња, старац је стајао, наслонивши се леђима на капију и невесело је погледао час на њега, час на мене. Он као да није знао шта да ради: колико сам могао опазити, он се није баш много обрадовао нашој изненадној посети.

— А зар су и тебе преселили? — упита га наједаред Јеротије, скинувши лук с рукуница.

— И мене.

— Види, молим те! — процеди мој кочијаш кроз зубе. Знаш ли, Мартин дрводеља... ти ваљда познајеш Мартина из Рјабова?

— Познајем.

— Дакле, он је умро. Малочас смо срели његов спровод.

Касјан задрхта.

— Умро? — рече он па обори главу.

— Да, умро. Што га ниси излечио, а? Јер ти, кажу, лечиш народ, ти си неки видар.

Моме кочијашу очевидно је чинило задовољство да се потсмева старцу.

— А јесу ли то твоја кола, а? — додаде он, показујући на њих раменом.

— Моја.

— Хм, кола ... и ово су ми нека кола! — понови он и, ухвативши их за рукунице, умало их не окрете тумбе ... Кола! ... Па на чему мислите отићи до горосечине?... У те рукунице не може се упрегнути наш коњ, наши коњи су велики, — а шта је ово?

— А не знам на чему ћете отићи, — одговара Касјан; мањ' ако не на овом живинчету, — додаде он уздахнувши.

— Зар на том? дочека Јеротије и, пришавши Касјановом кљусету, презриво га муну средњим прстом десне руке у врат. — Гле, додаде прекорно, — заспала стрвина.

Замолих Јеротија да што пре упрегне. Баш сам био добио вољу да се одвезем с Касјаном у горосечину, тамо често има тетребова. Кад су таљиге већ биле сасвим готове и ја се некако сместио са својим псом на њиховом искривљеном дну, начињеном од дрвеног луба, и Касјан, смотавши се у клупче и с пређашњим сетним изразом лица, такође седео на предњој попречној дасци — Јеротије ми приђе и с тајанственим изразом лица прошапта ми:

— Лепо сте урадили, господине, што сте с њим

пошли. Та он је такав, та он је луцкаст, и зову га Бува. Не знам како сте га могли разумети...

Таман сам хтео приметити Јеротију да ми се досад Касјан учинио врло разборит човек, али мој кочијаш настави истим гласом:

— Само гледајте, овај, да вас тамо одвезе. А осовину изволите сами изабрати: што јачу осовину, молим вас, узмите... А је ли, Буво, — додаде он гласно — може ли се код вас хлеба добити?

— Потражи, можда ће се наћи, — одговори Касјан, трже кајасе и ми се кренусмо.

Његово коњче, на велико моје чудо, касало је врло добро. Целог пута Касјан је упорно ћутао и на моја питања одговарао кратко и нерадо. Брзо стигосмо до горосечине, а после се докотурасмо и до канцеларије, високе куће која је стајала усамљена над омањом јаругом, на брзу руку опасане насипом и претворене у рибњак. Нађох у тој канцеларији два млада трговачка помоћника, као снег белих зуба, слатких очију, слатка и жустра говора и слатког обешењачког смеха, купих од њих осовину, па пођох у горосечину. Мислио сам да ће Касјан остати код коња и да ће ме чекати, али он ми наједаред приђе.

— А је ли, идеш да убијаш птичице, а? — поче он.

— Да, ако нађем.

— Ја ћу поћи с тобом... Могу ли?

— Можеш, можеш.

И ми пођосмо. Шума је била исечена за једну врсту. Ја сам, признајем, више гледао у Касјана него у своје псето. Нису га узалуд прозвали Бувом. Ње-

гова црна, ничим непокривена главица (уосталом његова коса могла је заменити макакву капу), сваки час се појављивала и губила у жбуњу. Он је ишао необично хитро и све је некако поскакивао у ходу, непрестано се сагињао, брао неке траве, метао их у недра, мрмљао нешто себи под нос и све погледао на мене и мога пса, али тако некако радознало и чудновато. У ниским жбуновима, на подводним местима где је шума исечена, често се налазе неке малене сиве птичице, које сваки час прелећу с дрвета на дрво и циричу, губећи се изненада у лету међу лишћем. Касјан их је зачикавао, натпевао се с њима; млада препелица полете, пућпуричући, испод његових ногу, — он запућпурика за њом; шева се стаде спуштати над њим, трепферећи крилима и звонко певајући — Касјан преузе њену песму. Са мном никако није ступао у разговор...

Време је било дивно, још лепше него пре; али припека никако није попуштала. По јасном небу ретко кад би високо прешао који редак облак, жућкастобео, као задоцнели пролетњи снег, расплинут и развучен као отпуштена једра. Њихове лепе ивице, пахуљасте и лаке, као памук, лагано али очигледно су се мењале сваког тренутка; ти облаци су се топили, и нису бацали никакве сенке. Ја и Касјан смо дуго тумарали по исеченом делу шуме. Млади изданци, који нису били већи од аршина, окружавали су својим танким, глатким стабљикама поцрнеле, ниске, пањеве; округле, сунђерасте израсли са сивим рубовима, оне исте израсли од којих се добија труд, биле

су излепљене по тим пањевима; јагода је пустила по њима своје ружичасте брчиће; ту су и густе гомиле гљива. Ноге су нам се непрестано заплитале и закачињале за дугачку траву, која се купала у врелом сунчаном сјају; свуда је пред очима треперило оштро, метално светлуцање младог црвенкастог лишћа на дрвећу; свуда су се шаренили плави гроздови дивљег грашка, златне чашице лишјакиње, пола љубичасти, пола жути цветови дана и ноћи; овде-онде, поред запуштених путова, на којима је коловоз обрастао неком црвеном ситном травом, дизале су се гомиле у хватове сложених дрва, поцрнелих од ветра и кише; слаба сенка падала је од њих у облику косих четвороугаоника, — друге сенке није нигде било. Лак поветарац час би пирнуо, час би се смирио: дуне одједанпут право у лице и као да се разигра, — све унаоколо весело зашуми, зањиха се и покрене, грациозно се заљуљају гипки врхови папрати, — таман му се обрадујеш, — а он већ опет замро, и све се опет утиша. Само зрикавци сложно цврче, као да су љутити — и тај непрестан, кисели и сувопарни звук је заморан. Он добро пристаје уз подневну жегу која никако не попушта; као да га је она родила, као да га је измамила из усијане земље.

Не наишавши нигде на легало дивљачи, дођосмо, најзад, до новог исеченог места у шуми. Ту су се недавно исечене јасике тужно пружале по земљи, пригњечивши собом и траву и ситан шипраг; на једним је лишће још зелено, али већ мртво, млитаво висило на непомичним гранама; на другим се већ осу-

шило и увенуло. Од свежег златно-белог иверја, које је у гомили лежало око светло-влажних пањева, било је особитим, необично пријатним, горким мирисом. У даљини, ближе чести, потмуло су лупале секире, и с времена на време, свечано и тихо, као да се клања и шири руке, падало је кудраво дрво...

Дуго нисам могао наћи никакве дивљачи; најзад, из широког храстовог жбуна, свег обраслог у пелен, полете барска кока. Ја опалих; она се преврте у ваздуху и паде. Чувши пуцањ, Касјан брзо покри очи руком и не маче се док ја не напуних пушку и не подигох птицу. А кад ја пођох даље, он приђе оном месту где је пала убијена птица, наже се над травом, коју је попрскало неколико капи крви, замаха главом, плашљиво погледа у мене... После сам чуо како шапће: „Грехота!... Ах, каква грехота!"

Припека нас најзад натера да уђемо у честу. Ја се пружих испод високог лесковог жбуна, над којим је млад, витак клен био дивно раширио своје лаке гране. Касјан седе на дебели крај оборене брезе. Гледао сам у њега. Лишће се слабо њихало над нама и његове ретко-зеленкасте сенке тихо су клизиле тамо-амо по слабачком му телу, којекако замотано у мрку хаљину, по маленом му лицу. Он није дизао главе. Кад ми досади његово ћутање, легох на леђа и почех с уживањем посматрати мирну игру испреплетаног лишћа на далеком ведром небу. Необично је пријатно занимање лежати на леђима у шуми и гледати у вис! Изгледа вам као да гледате у море без дна, као да се оно шири испод вас, да се дрвеће

не диже са земље, већ да се, као жиле големих биљака, спушта, пада управно у те стакласто-јасне таласе; лишће на дрвећу је час прозрачно као смарагд, час се згушњава у златасто, скоро црно зеленило. Негде далеко, на завршетку танке гранчице, непомично стоји усамљен листић на плавом комадићу прозрачног неба, а поред њега њиха се други, потсећајући својим покретима на игру рибљег репа, као да је тај покрет сам од себе, а да га не изазива ветар. Као нека чаробна подводна острва тихо наилазе и тихо пролазе бели округли облаци, — и гле, наједанпут све то море, тај сјајни ваздух, те гране и лишће, обливени сунцем — све то заструји, задрхти тренутним сјајем и настане свеже, трепераво шуштање, налик на бескрајно ситно пљускање изненада надошлих таласића. Ви се не дижете — ви гледате: и немогуће је речима исказати како вам радосно и тихо и слатко буде на срцу. Ви гледате: — оно дубоко, чисто небесно плаветнило изазива на вашим уснама осмех, невин као што је оно само; као облаци по небу, и, као заједно с њима, кроз вашу душу пролази полако низ срећних успомена, и све вам се чини да ваш поглед одлази све даље и даље и вуче и вас за собом у тај мирни, сјајни бездан, и немогуће је отргнути се од те висине, од те дубине...

— Господине, о господине! — проговори наједаред Касјан својим звучним гласом.

Ја се подигох чудећи се; досад је он једва одговарао на моја питања, а сад је одједаред сам отпочео разговор.

— Шта је? — упитах.

— А зашто си убио ону птичицу? — поче он, гледајући ми право у лице.

— Како зашто?... Барска кока је дивљач, она се може јести.

— Ниси ти зато њу убио, господине, куд ћеш ти њу јести! Ти си њу убио ради своје забаве.

— Па ваљда и ти једеш, на пример, гуске и кокошке?

— Ту птицу је Бог за човека одредио, а барска кока је слободна шумска птица. И није само она: има много свакојаких шумских створова, и пољских, и речних створова, и ритских, и ливадских, и брдских и низинских — и грех је убијати их, и нека је, нека живи на земљи до свог суђеног дана... А човеку је одређена друга храна: хлеб — божја благодат, и воде небесне, и питоме живуљке остале од древних отаца.

Ја зачуђено погледах у Касјана. Његове речи текле су слободно; он их није тражио, он је говорио с тихим одушевљењем и смерном достојанственошћу, затварајући покаткад очи.

— Па онда је, по твом мишљењу, грехота и рибу убијати? — упитах ја.

— Риба има хладну крв, — одговори он поуздано — риба је нем створ. Она се не боји, не весели, риба не уме говорити. Риба не осећа, у ње и крв није жива... Крв, — настavља он, поћутавши мало — света је ствар крв! Крв не види божјег сунца, крв се крије од светлости, — велики је грех показати

крв светлости, велика грехота и страхота ... Ох велика!

Он уздахну и обори поглед. Ја, право да кажем, потпуно задивљен погледах на чудног старца. Његов говор није имао звук сељачког говора, тако не говоре прости људи, па ни речити људи тако не говоре. То је језик смишљено свечан и чудан ... Ја никад нисам слушао тако нешто.

— Реци, молим те, Касјане, — почех ја, не скидајући очију с његова лако заруменелог лица, — чим се ти бавиш?

Он не одговори одмах на моје питање. Његов поглед за тренутак немирно луташе.

— Живим како Господ заповеда, — рече он напослетку; — а да се, овај, бавим нечим — ничим се не бавим. Неразуман сам здраво још из малена; радим колико се може, — слаб сам вам ја радник ... Куд сам пристао! Нисам здрав и руке су ми неспретне. А лети хватам славује.

— Славује хваташ?... Па ти рече да никакво шумско и пољско и друго не знам које створење не треба дирати.

— Не треба га убијати, то ја кажем; смрт ће и тако доћи по своје. Ето, узмимо Мартина дрводељу: живео је Мартин дрводеља и није дуго живео па умро; његова жена сад оплакује мужа због нејаке дечице ... Смрти не може подвалити ни човек, нити какав други створ. Нити смрт бежи, нити се од ње може побећи; али јој не треба ни помагати ... А ја славујчиће не убијам, — сачувај ме Боже! Ја их не

хватам зато да их мучим, да им одузмем живот, већ ради задовољства човечјег, на радост и весеље.

— Ти идеш у Курск да их хваташ?

— Идем ја и у Курск па и даље, како кад. По ритовима ноћивам и по загорју; у пољу ноћивам сам, у самоћи, ту шљуке звижде, ту зечеви вичу, ту дивљи паткови гачу... Вечером проматрам, пред зору ослушкујем, зором разапињем мрежу по жбуњу... Понеки славујак тако жалостиво пева, слатко... тужно човеку дође.

— А продајеш ли их?

— Дајем добрим људима.

— А шта још радиш?

— Како шта радим?

— Чим се занимаш?

Старац poћута мало.

— Ничим се нарочито не занимам... Слаб сам ја радник. Али умем читати.

— Зар си ти писмен?

— Писмен сам. Помогао ми Господ и добри људи.

— А имаш ли своју породицу?

— Не, немам породице.

— Како то?... Да нису помрли?

— Не, него тако, нисам имао среће у животу. Али све је то у божјој руци, сви ми под Богом ходимо; а човек треба да је праведан, — то је главно! То јест треба да је Богу угодан.

— Немаш ни родбине?

— Имам... али... ето...

Старац се сплете.

— Кажи ми, молим те, — почех ја, — учини ми се да те мој кочијаш упита, зашто ниси излечио Мартина? Зар ти умеш лечити!

— Твој је кочијаш праведан човек, — замишљено ми одговори Касјан, — али и он није без греха. Зову ме видаром... Какав сам ја видар!... И ко може лечити? Све је то од Бога. А има... има трава, цвећа има; доиста помажу. Ето, на пример, козји рогови су добра трава за човека; ето и боквица такође; о њима није срамота говорити: чисте су то травчице — божје. Е, али друге нису такве, оне истина помажу, али је грех; и говорити о њима је грех. Једино можда с молитвом... А, дабоме, има тако и неких речи... А ко верује — спашће се, — додаде он, понизивши глас.

— Зар ниси Мартину ништа давао?

— Доцкан сам сазнао, — одговори старац. Али шта ћете! — како је коме на рођењу записано. Мартин дрводеља није био од овог света, није био, тако вам је то. Не, кад већ неком није суђено да живи на земљи, њега ни сунце не греје као другог, њему ни хлеб не прија, — као да га све нешто зове одавде... Да; Бог да му душу прости!

— Јесу ли вас давно преселили овамо к нама? — упитах, после краћег ћутања.

Касјан се трже.

— Не, нису давно, има једно четири године. Док је био жив стари господар, ми смо стално живели на својим пређашњим местима, а сад нас ето стараоци преселили. Наш стари господар био је кротка

душа, скроман човек; — царство му небеско! А стараоци су, наравно, правично одлучили; ваљда је тако морало бити.

— А где сте раније живели?

— Ми смо с Красине Мечи.

— Је ли то далеко одавде?

— Око сто врста.

— Па шта, је ли тамо боље било?

— Боље... боље... Тамо су места пространа, пуна река, гнездо наше, а овде тескоба, земља песковита... Овде смо осиромашили. Тамо код нас, на нашој Красивој Мечи, попнеш се на брдо, попнеш — па шта све не видиш, Господе Боже! И реку, и ливаде, и шуму; тамо црква, а онамо се опет пружиле ливаде. Далеко се види, далеко. Куд год погледаш, свуд се види далеко Бога ми! А овде је, дабоме, земља боља; пескуша измешана с глином, добра пескуша, кажу сељаци; а за мене се свуда нађе довољно хлепца.

— А је ли, старче, кажи право: ја мислим да би ти радо отишао мало у завичај?

— Да, волео бих да га видим. А уосталом, свуд је добро. Ја сам човек бескућник, не могу нигде да се скрасим. А и зашто не! Ваљда ћеш нешто стећи седећи код куће? А овако, кад пођеш, кад пођеш — прихвати он, подигавши глас, — па ти дође лакше, Бога ми и сунашце на тебе сија, и Бог те боље види, и пева ти се лепше. Овде погледаш, — расте нека трава; па кад је опазиш, узбереш је. Тамо вода тече, на пример, изворска, врело, света вода, — па је се напијеш кад је опазиш. Птице небеске певају... А иза

Курска опет се отегле степе, све нека степска места; то је дивота, то је задовољство човеку, то је милина, то је божја благодат! И простиру се оне, кажу људи, до самих топлих мора, где живи милогласна птица Гамајун, и где лишће с дрвећа ни зими не спада, ни у јесен, и јабуке расту златне на сребреним гранчицама, и живи сваки човек у изобиљу и правичности... И ето тамо бих ја ишао . . . А где све нисам ишао, и у Ромјон сам ишао, и у Симбирск, славни град, и у саму Москву — златоглаву; ишао сам на Оку — хранитељку, и на Црну — голубицу, и на Волгу — мајчицу и много сам људи видео, добрих кристијана, и у градовима сам боравио часним . . . Тамо бих, дакле, пошао . . . и ето . . . и већ . . . И не само ја грешник . . . много других кристијана у ликовим опанцима иду, по свету се потуцају, ишту правде . . . да! А шта му је према томе живети код куће, а? Правичности нема у човеку, — то је оно . . .

Те последње речи Касјан изговори брзо, скоро неразговетно; затим још нешто рече, што чак ни чути нисам могао, а лице му доби такав чудан израз, да се и нехотице сетих његова назива „јуродивца" [1]). Он обори поглед, накашља се и као да дође себи.

— Какво сунце! — проговори он полугласно, каква благодат, Господе! Каква запара у шуми!

Он смаче раменима, поћута, расејано погледа и

[1]) Јуродивим се у Русији називају људи луцкасти, који лутају по земљи и које народ поштује као божје људе. — (Прим. превод.).

запева тихо. Нисам могао ухватити сваку реч његове отегнуте песмице; само сам чуо ово:

Име ми је Касјан,
А надимак Бува...

„Е!" помислих ја; — „па он саставља песме"... Наједаред он се стресе и ућута, гледајући нетремице у густу шуму. Окретох се и спазих малу сељанчицу, од једно осам година, у плавом сарафанчићу[1]), с клечаном марамом на глави и плетеном котарицом на препланулој, голој руци. Она се свакако није нимало надала да ће нас овде срести; што се каже, набасала је на нас, и стајала непомично у зеленој лесковој чести, на хладовитом пропланку, погледајући плашљиво у мене својим црним очима. Тек што сам је мало боље загледао, она очас шмугну за дрво.

— Анушка! Анушка! оди овамо, не бој се, — викну старац умиљато.

— Бојим се, — зачу се танак гласић.

— Не бој се, не бој, ходи к мени.

Анушка ћутећи остави свој заклон, тихо обиђе около, — њене детиње ножице једва су се чуле да иду по густој трави, — и изађе из часте поред самог старца. Била је то девојчица не од осам година, као што ми се у почетку учинило, по њеном ниском расту, — већ од тринаест или четрнаест. Цело њено тело било је мало и мршаво, али врло складно и витко, а лепо лишце необично налик на лице самог Касјана,

[1]) Сарафан је дугачка женска хаљина без рукава. — (Прим. превод.).

мада Касјан није био леп. Исте оне оштре црте, исти онај чудновати изглед, лукав а поверљив, замишљен а проницљив, и покрети исти... Касјан је обухвати погледом; она му је била боком окренута.

— Шта је, брала си печурке?

— Да, печурке, одговори она с бојажљивим осмехом.

— Па јеси ли много нашла?

— Много. — (Она брзо погледа у њега и опет се осмехну).

— Има ли белих?

— Има и белих.

— Покажи-де, покажи... (Она спусти котарицу с руке и упола диже широк лист репушине, којом су печурке биле покривене). — Охо! рече Касјан, нагнувши се над котарицу — ала су дивне! Гле ти Анушке!

— Је ли то твоја ћерка, Касјане? — упитах ја. (Лице Анушкино мало порумене).

— Не, него онако, сродница, рече Касјан као немарно. — Е, Анушка, сад иди — додаде одмах, — пођи с Богом. Само пази...

— А зашто би ишла пешке? — прекидох га ја. — Могли бисмо је повести...

Анушка поцрвене као булка, ухвати се обема рукама за повраз од котарице и унезверено погледа у старца.

— А не, може она и пешке доћи, одговори он, оним истим равнодушно-леним гласом — шта ће њој кола?... Доћи ће она и тако... Хајд, иди!

Анушка хитро оде у шуму. Касјан погледа за њом, затим обори поглед и осмехну се. У том дугом осмеху, у оно неколико речи што их је рекао Анушки, у самом звуку његова гласа, кад је говорио с њом, осећала се неисказана, топла љубав и нежност. Он опет погледа онамо куд је она отишла, опет се осмехну и, бришући лице, неколико пута одмахну главом.

— Зашто си је тако хитро одаслао? — упитах га ја — ја бих купио од ње печурке....

— Свеједно, ви ћете купити код куће, кад зажелите, — одговори он први пут употребивши реч „ви".

— А дивна ти је девојчица!

— Не... Како лепа... онако... — одговори он као преко воље, и од тог тренутка потону у пређашњу ћутљивост.

Видећи да су узалудни сви моји напори да га натерам на разговор, упутим се на горосечину. Уз то је и припека мало попустила; али неуспех, или као што се код нас вели баксуз, пратио ме је и даље, и ја се вратих у насеље само с једном барском коком. Скоро на самом уласку у двориште Касјан се одједном окрете к мени.

— Господине, о господине — поче он; па ја сам крив пред тобом; та то сам ја теби одбио дивљач.

— Како то?

— Е то је мој посао, а ето ти имаш и изученог пса и доброг, па опет ништа није могао учинити. Кад помислиш шта су људи, шта, а? Ето он је животиња, а шта су од њега начинили?

Узалуд би ми било уверавати Касјана да се дивљач

не може „урећи", и зато му нисам ништа одговорио. А већ смо били на капији.

У кући није било Анушке; она је стигла пре нас и оставила котарицу с печуркама. Јеротије намести нову осовину, подвргавши је пре тога строгој и неправичној оцени; а после једног сата кренух се, оставивши Касјану нешто новаца, које он испочетка не хтеде примити, али затим, промисливши се и подржавши их неко време на длану, метну их у недра. У току тога сата он није проговорио скоро ни једне речи; стајао је као пре, наслонивши се на врата, није одговарао на пребацивање мога кочијаша и врло се хладно опростио са мном.

Чим сам се вратио опазих да је мој Јеротије опет туробан. А није ни чудо, јер у селу није ништа нашао за јело, а вода за коње била је рђава. Изађосмо из села. Незадовољан, што се видело чак и по његовом потиљку, седео је он на своме седишту и страшно му се хтело да разговара са мном, али чекајући да га ја први што запитам, ограничавао се на какво полугласно гунђање, и на поучне, а покаткад и заједљиве речи, које је говорио коњима.

— „Село! — мрмљао је он — и то ми се зове село! Заиштем бар кваса, ни кваса немају . . . Ах Боже! А вода — просто пих! (он гласно пљуну). Ни краставаца, ни кваса — ничега.

— Но ти, додаде он гласно, обраћајући се дешњаку, знам ја тебе, мазнице једна! Волиш да се мазиш, а . . . (и он га удари бичем). — Сасвим се искварио

коњ, а како су пре слошки вукли... Де-де, обзири се!..."

— Реци ми, молим те, Јеротије, — почех ја, — какав је човек онај Касјан?

Јеротије ми не одговори одмах, он је уопште био човек смишљен и спор; али ја сам се одмах досетио да га је моје питање развеселило и умирило.

— Је л' Бува? — проговори он напослетку, тргнувши кајасима — чудан човек: прави јуродивац, таквог особењака нигде нема. Јер он је, на пример, ни узми ни остави као овај наш алат, и он се сасвим одметнуо, то јест од посла. Оно, дабоме, какав ми је он радин, — душа му у носу — али ипак... Јер је он такав измалена. Спочетка је ишао са својим стричевима те кириjао, они су имали своју тројку; па после му, изгледа, досадило, те напустио. Почео да живи код куће, али се ни код куће није могао скрасити; тако је непостојан — баш права бува. Срећа је његова што му се десио господар добар — није га нагонио. И ето тако он отада непрестано тумара, као метиљава овца. И тако је некако чудан, Бог би га знао шта му је: час ћути к'о заливен, час одједанпут почне говорити, а шта говори, Бог би га знао. Зар је то ред? То није ред. Осим света човек, па то ти је! — Истина, пева лепо. Онако господски — није фајде.

— А шта, да ли он заиста лечи?

— Шта лечи!... Зар он да лечи! Какав је он човек! Мене је ипак излечио од шкрофула... Зар он лекар! глуп је он зато, — додаде он поћутавши.

— Ти га одавно познајеш?

— Одавно. Ми смо с њима суседи на Красивој Мечи, само нас Сичовка раставља.

— А која је она девојчица што смо је видели у шуми, Анушка; је ли му што род?

Јеротије ме погледа преко рамена и исклиби уста до ушију.

— Хе! . . . па да, род су. Она је сироче; нема матере, а и не зна се ко јој је била мати. А мора да му је рођака, здраво личи на њега . . . Па ето, живи код њега. Жустро девојче, нема се шта рећи; добро девојче и стари је држи као мало воде на длану; добро је то девојче. Нећете веровати, али он ће свакако своју Анушку научити и да чита и да пише. Бога ми, од њега се то може очекивати, јер он је таки неки необичан човек. Тако је несталан, чак и преко мере. . . Е-е-е! прекиде наједаред мој кочијаш самог себе и, зауставивши коње, наже се у страну и стаде мирисати ваздух. — Ово мирише као да се нешто упалило. Тако је! Ех те нове осовине . . . А већ толико сам је мазао . . . Морам ићи да потражим воде; а ено баш и рибњака.

И Јеротије лагано сиђе са седишта, одвеза ведро, пође к рибњаку и, вративши се, баш је задовољно слушао како је цврчао туљак на точку, изненада поливен водом . . . Неких шест пута на растојању од једно десет врста морао је поливати загрејану осовину, и већ се увелико било смркло кад смо се вратили кући.

Бурмистер.[1]

Око петнаест врста од мог имања живи један мој познаник, млад спахија, гардиски официр у оставци, Аркадије Павлић Пеночкин. Дивљачи на његову имању има много, кућа му је саграђена по плану француског архитекте, послуга му је одевена по енглески, ручкове приређује изврсне, дочекује госте љубазно, па ипак му човек нерадо одлази. Он је човек разборит и одлучан, добио је, као што је већ ред, одлично васпитање, био је у државној служби, дотерао се у великом друштву, а сад се врло успешно бави економијом. Аркадије Павлић је, да кажем његовим речима, строг, али правичан, брине се о добру својих поданика и кажњава их — опет за њихово добро. „С њима треба поступати као с децом", вели он у таквој прилици — простота „mon cher, il faut prendre

[1]) Реч немачког порекла (као и „бургомистр" — Bürgermeister), како се звао главар села којег је постављао спахија, као свога претставника, да штити његове интересе. Бурмистр је био оно што је у нашој земљи под Турцима био субаша. А „староста" — кмет био је политички главар села. — (Прим. превод.).

cela en considération".[1]) А он у случају такозване жалосне неопходности[2]) избегава оштре и нагле покрете и не воли да подиже глас, већ више маше унапред руком, мирно говорећи: „па ја сам те молио, драги мој" или: „шта је теби, пријатељу, дођи себи", при чем би само мало стиснуо зубе и искривио уста. Раста је омањег, кицошки складног, прилично леп, руке и нокте држи врло чисто; из његових румених усана и образа просто бије здравље. Смеје се гласно и безбрижно, умиљато жмири светлим, смеђим очима. Одева се одлично и укусно, поручује француске књиге, цртеже и новине, али није велики љубитељ читања: „Вечитог Јуду" једва је некако прочитао, у картању је мајстор. Уопште Аркадије Павлић сматра се за једног од најобразованијих племића и од најбољих партија у нашој губернији; даме лудују за њим и нарочито хвале његове манире. Он се необично лепо понаша, опрезан је као мачка и ни у какву авантуру никад није био умешан, мада, ако треба, воли да се покаже ко је и да запањи и збуни бојажљивог човека. Рђаво друштво презире — боји се да се не компромитује; али кад се развесели изјављује да је поштовалац Епикура, мада о филозофији уопште рђаво мисли, говорећи да је она magловита храна германских глава, а понекад чак и да је просто лудорија. Музику такође воли; картајући се пева кроз зубе али са осећањем; из Лучие и Сомнамбуле такође

[1]) Драги мој, то треба узети у обзир. — (Прим. превод.).

[2]) т. ј. кад мора казнити батинама. — (Прим. превод.).

памти нешто, али некако све високо хвата. Зими одлази у Петроград. У кући му је необичан ред; чак су се и кочијаши потчинили његовом утицају, па сваки дан не само што чисте амове и хаљине већ се и сами умивају. Кућна послуга истина гледа на Аркадија Павлића некако намрштено, — али код нас је у Русији тешко разликовати мргодног од сањивог. Аркадије Павлић говори меким и пријатним гласом, на разделе, и као с уживањем пропуштајући сваку реч кроз своје дивне намирисане бркове; тако исто употребљава много француских израза: као напр.: „Mais c'est impayable! Mais comment donc!"[1]) и др. Поред свега тога ја га бар не посећујем одвећ радо, и да није тетребова и јаребица, вероватно бих сасвим престао да му одлазим. Неки чудни немир вас обузме у његовој кући, није вам пријатна чак ни она удобност, и сваки пут увече кад се пред вама појави његов наколмовани лакеј у плавој ливреји с дугметима с грбом и почне вам понизно скидати чизме, ви осећате да кад би, уместо његове бледе и мршаве прилике, изненада се појавиле пред вама необично широке јагодице и невероватно прћаст нос младога, снажног момка, кога тек што је господар узео од плуга, но који је већ стигао да на десет места распара недавно поклоњени му нанкински кафтан, — ви би се неисказано обрадовали и радо би се изложили опасности, да останете заједно с чизмом и без своје рођене ноге све до кука . . .

[1]) Али то је дивно. Али шта ви мислите! — (Прим. превод.).

И поред свега мог нерасположења према Аркадију Павлићу, морао сам једаред ноћити код њега. Сутрадан рано ујутру рекнем да ми се упрегну кола, али ме он не хтеде пустити без доручка на енглески начин, и поведе ме у свој кабинет. Уз чај нам донесоше котлете, ровита јаја, масло, мед, сир и др. Два собара у чистим белим рукавицама брзо и ћутећи испуњавали су и најмање наше жеље пре него што смо их и изговорили. Седели смо на персиском дивану. На Аркадију Павлићу биле су широке свилене чакшире, црн кадифени капутић, леп фес с плавом кићанком и кинеске жуте папуче без луба. Он је пио чај, смејао се, разгледао своје нокте, пушио, подметао јастуке под кукове и уопште осећао се одлично расположен. Пошто је обилато доручковао, и са очевидним задовољством, Аркадије Павлић нали себи чашицу црног вина, принесе је уснама и наједаред се намршти.

— Зашто вино није угрејано? — упита он доста оштрим гласом. Собар се збуни, стаде као укопан и побледе.

— Ја тебе питам, драги мој! — мирно продужи Аркадије Павлић, не спуштајући с њега погледа.

Несрећни собар збуни се и стаде неодлучан, поче увртати салвету и не рече ни речи. Аркадије Павлић обори главу и замишљено га погледа испод ока.

— Pardon, mon cher,[1]) рече он пријатно се смешећи и дотакавши се пријатељски мога колена, и по-

[1]) Опростите, драги господине. — (Прим. превод.).

ного погледа у собара. — Хајд, одлази, додаде он поћутавши мало, подиже обрве и зазвони.

Уђе човек дебео, црномањаст, црне косе, ниска чела, очију које су просто затекле од дебљине.

— Нареди тамо за Фјодора, — рече Аркадије Павлић полугласно и савршено владајући собом.

— Разумем, — одговори дебељко и изађе.

— Voilà, mon cher, les désagrements de la campagne,[1]) весело ће рећи Аркадије Павлић. — Та куда ћете? Останите, поседите још мало.

— Не могу, одговорих ја, — време је да идем.

— Једнако у лов! Ех, брате, ти ловци! Па куд идете сад?

— Четрдесет врста одавде, у Рјабово.

— У Рјабово? Ах, Боже мој, па онда ћу и ја с вама, Рјабово је свега пет врста далеко од моје Шипиловке, а ја и тако нисам одавно био у Шипиловци; никако не могу да уграбим времена. Испало је баш као наручено: ви ћете данас ловити у Рјабову а увече ћете к мени. Ce sera charmant.[2]) Вечераћемо заједно — повешћемо са собом кувара, — код мене ћете ноћити. Дивота! дивота! — додаде он и не сачекавши мога одговора. C'est arrangè[3]) . . . Еј, ко је то? Реците да нам се спреме кола, али што брже. Ви нисте били у Шипиловци? Срамота би ме било да вам

[1]) Ето вам, драги господине, непријатности живота на селу. — (Прим. превод.).

[2]) то ће бити дивно. — (Прим. превод.).

[3]) то је свршено. — (Прим. превод.).

предложим да преноћите у соби мога бурмистра, али ја знам да ви нисте пробирач, а иначе би у Рјабову морали ноћити у шупи за сено... Хајд да идемо!

И Аркадије Павлић запева некакву француску романсу.

— А ви можда и не знате, — рећи ће он даље, клатећи се с ноге на ногу, код мене су тамо сељаци на оброку. Конституција, — шта да радиш? Него, оброк ми плаћају уредно. Ја би их, признајем вам, одавно довео да раде моју земљу, али земље је мало! Ја се и овако чудим како они хватају крај с крајем. Уосталом, c'est leur affaire.[1]) Настојник ми је тамо видра човек, une forte tête[2]), прави државник. Видећете... Бога ми, како је то згодно испало!

Шта сам могао да радим, уместо у девет сати изјутра кренули смо се тек у два. Ловци ће разумети моје нестрпљење. Аркадије Павлић је волео, као што он каже, покаткад да се помази, па је понео са собом тако силество рубља, намирница, одела, мириса, јастука и разних дрангулија, да би тог богатства каквом штедљивом и присебном Немцу било доста за читаву годину. Кад год смо силазили низ брдо, Аркадије Павлић је држао кратак али оштар говор кочијашу, по чему сам могао судити да је мој познаник прилична кукавица. Уосталом, путовање се завршило сасвим срећно; само се на једном недавно поправље-

[1]) то је њихова ствар. — (Прим. превод.).
[2]) јака глава. — (Прим. превод.).

ном мостићу кола с куваром претурише и задњи му точак пригњечи трбух.

Аркадије Павлић, опазивши како из кола испаде домаћи руски Карем,[1]) озбиљно се уплаши и одмах нареди да га упитају да ли су му остале неповређене руке? Добивши повољан одговор, одмах се умири. Ипак смо дуго путовали; ја сам седео у једним колима с Аркадијем Павлићем и на крају пута осетих тако страшну досаду, у толико више што је мој познаник у току неколико часова сасвим попустио и почео већ да говори као либералан човек. Најзад стигосмо, само не у Рјабово, већ у Шипиловку; тако му некако испало. Тога дана ја и иначе нисам могао ловити, па зато, стегнувши срце, покорих се судбини.

Кувар је стигао неколико минута пре нас и изгледа да је већ успео да нареди што треба и обавестио кога треба, јер на самом уласку у сеоски атар срете нас кмет (бурмистров син), снажан риђ сељак, више од хвата висок, на коњу и гологлав, у новој откопчаној кабаници. „А где је Софрон?" упита га Аркадије Павлић. Кмет прво хитро скочи с коња, поклони се своме господару до појаса па рече: „Здраво да сте, господару, Аркадије Павлићу", затим мало подиже главу, прену се и саопшти да је Софрон отишао у Перов, али да су већ послали по њега. — „Добро, хајде за нама", рече Аркадије Павлић. Кмет одведе из учтивости коња у страну, навали се на њега и потера касом за колима, држећи капу у руци. Пођосмо

[1]) Чувени париски кувар. — (Прим. превод.).

кроз село. Успут сретосмо неколико сељака у празним колима; они су се враћали с гумне и певали су песме, потскакујући целим телом и млатарајући ногама по ваздуху; али кад спазише наша кола и кмета сместа умукоше, скидоше своје зимске шубаре (а било је лето), па се поиздизаше, као да чекају неку наредбу.

Аркадије Павлић их милостиво поздрави.

Видело се да су се сви у селу узбунили. Жене у клечаним сукњама гађале су иверкама непромишљене или сувише усрдне псе; хром старац с брадом, која је почињала испод самих очију, трже ненапојена коња од бунара, удари га не знам зашто у слабину, па се поклони. Малишани у дугачким кошуљицама вриштећи бежали су у кућу, потрбушке легали на високи праг, отпуштали главу, забацивали ноге у вис те се тако врло хитро пребацивали за врата, у мрачно предсобље, одакле се више нису показивали. Чак су и кокоши убрзаним трком бежале испод капије; један петао јуначан, црних груди које су личиле на атласни прслук, и црвена репа, заковрчена до саме кресте, био је остао на путу и баш се спремао да кукурекне, али се наједампут збуни па и он побеже.

Бурмистрова кућа стајала је у страни од других, посред густог зеленог конопљишта. Ми се заустависмо пред капијом. Г-н Пеночкин устаде, живописно збаци са себе огртач и сиђе с кола, љубазно се обзирући унаоколо. Бурмистрова жена нас пресрете, ниско се клањајући, и приђе господаревој руци. Арка-

дије Павлић јој допусти да се наљуби до миле воље, па се попе у трем. У предсобљу, у мрачном куту, стајала је кметова жена, па се и она поклони, али се није усудила да приђе к руци. У такозваној хладној соби[1]) — иза предсобља на десно — већ су се мувале друге две жене; оне су отуд износиле свакојаке прње, празне судове, окореле кожухе, маслене ћупове, колевку с гомилом крпа и пегавим дететом, па су чистиле брезовим метлама ђубре. Аркадије Павлић их посла напоље, па седе на клупу под иконама. Кочијаши почеше уносити сандуке, кутије и друге згоде, трудећи се својски да умере лупу својих тешких чизама.

Међутим Аркадије Павлић је распитивао кмета о летини, усевима и другим стварима које се тичу домаћинства. Кмет је одговарао повољно, али некако млитаво и невешто, као да је замрзлим прстима закопчавао кафтан. Он је стајао код врата и сваки час презао и обзирао се, правећи пут хитром собару. Иза његових снажних плећа могао сам видети како бурмистрова жена у предсобљу кришом бије неку другу жену. Наједаред затандркаше кола и зауставише се пред уласком у кућу: уђе бурмистр.

Тај, како рече Аркадије Павлић, државник био је омањег раста, плећат, сед и темељан, црвена носа, малених плавих очију и браде у облику лепезе. Узгред да напоменемо да, откако постоји Русија, није још било примера да би се неки човек угојио и обогатио

[1]) т. ј. гостинској, која се иначе не греје. — (Прим. прев.)

а да у исто време не би имао широку браду; по неки је целог свога века носио ретку, шиљасту брадицу, — кад одједном погледаш, а он окружио лице, као неким ореолом, — откуд само онолике длаке! Бурмистр је, мора бити, мало више повукао у Перову, и лице му се прилично надуло, а и ударао је помало на ракију.

— Ах, оче наш, милостивче наш, — поче он говорити отежући као да пева и с таким умиљатим лицем да само што му сузе нису удариле — једва једном сте изволели доћи!... Ручицу, господару, ручицу, — додаде он, намештајући још зананије усне за пољубац.

Аркадије Павлић му учини по вољи. — Па, брат-Софроније, како ти иду послови? — упита он умиљатим гласом.

— Ах, оче наш — кликну Софрон, како могу ићи рђаво моји послови! Та ви сте, оче наш, ви милостивче, изволели обасјати наше сеоце својим доласком, усрећили сте га за цео век. Хвала Господу, Аркадије Павлићу, хвала Господу! Све у реду вашом милошћу.

Ту Софрон поћута, погледа у господара и као да је поново био занет бујним осећањем (а поред тога је и пиће чинило своје), по други пут замоли да пољуби руку и запева жешће него малопре.

— Ах, ви оче наш, милостивче... и... већ не знам шта да кажем! Бога ми сасвим сам полудео од радости... Бога ми, гледам а не верујем... Ах, ви оче наш!...

Аркадије Павлић погледа у мене, осмехну се и упита: N'est-ce pas que c'est touchant?[1]

— Али баћушка, Аркадије Павлићу, — настави неуморни бурмистр — како ви то? Сасвим сте ме ожалостили баћушка; нисте изволели јавити ми да ћете доћи. Та где ћете и преноћити? Јер овде је нечисто, ђубре . . .

— Ништа, ништа Софроне, — одговори смешећи се Аркадије Павлић — овде је добро.

— Али, оче наш — за кога добро? За нас сељаке добро; а ви сте . . . ах, ви оче мој, милостивче, ах ви оче мој! . . . Опростите мени будали, с ума сам сишао, Бога ми сам сасвим полудео.

Уто поставише вечеру; — Аркадије Павлић поче јести. Свог сина старац истера — „заудара од тебе” вели.

— Дакле, шта би, јеси ли се разграничио, старино? — упита г-н Пеночкин, који је очевидно хтео да говори сељачки, па ми је намигивао.

— Разграничили смо се, баћушка, све твојом милошћу. Прекјуче смо потписали изјаву. Хлиновци су се с почетка нећкали . . . баш се нећкали, оче. Закерали . . . закерали . . . Боже, шта све нису тражили; та они су будале, господару, глуп свет. А ми смо, баћушка, с твојим допуштењем изјавили захвалност и посредника Миколаја Миколајевића задовољили; све смо, господару, радили по твојој наредби; како си ти

[1]) Зар није ово дирљиво? — (Прим. превод.).

изволео наредити тако смо ми и радили, и све смо радили са знањем Јегора Дмитрића.

— Јегор ми је о томе поднео извештај, — рече Аркадије Павлић, правећи се важан.

— Дабоме, баћушка, Јегор Дмитрић, дабоме.

— И сад сте ваљда задовољни?

Софрон је само то и чекао. — Ах, ви оче наш милостиви! запева он опет . . . Али смилујте се на мене . . . та ми се за вас, оче наш, дан и ноћ Господу Богу молимо . . . А земље је, наравно, омало . . .

Пеночкин га прекиде. — Но, добро, добро, Софроне, знам да си ми веран слуга . . . Него, како се жито плаћа при вршају?

Софрон уздахну.

‚Е Бога ми, оче наш, жито се не плаћа најбоље. Него, баћушка, Аркадије Павлићу, допустите да вам саопштим каква се ствар десила. (Ту се он приближи господину Пеночкину, машући рукама, наже се и зажмири на једно око). Мртво тело се нашло на нашој земљи.

— Како то?

— Ни сам не могу да будем паметан, баћушка, оче наш, мора да је ђаво умешао своје прсте. Него, срећом, наишло се поред туђе међе; само не вреди крити, на нашој земљи. Ја сам одмах наредио да га одвуку на туђи клин земље, док се још могло; поставио сам стражу и својим заповедио: да нисте писнули! А полициском комесару сам за сваки случај објаснио: ето, велим, шта се код нас дешава; па га по-

частим чајем, па онда благодарност[1]) ... Та шта мислите, баћушка? Остаде другима на врату; а већ за мртво тело одмах казна двеста рубаља — к'о ништа.

Г-н Пеночкин се много смејао довитљивости свога настојника и неколико пута ми рече, показујући на њега главом: Quel gaillard,[2]) а?"

За то време се напољу било сасвим смркло; Аркадије Павлић нареди да се успреми сто и донесе сена. Собар нам простре чаршаве, намести јастуке, па легосмо. Софрон оде у своју собу, добивши наредбу за сутра. Аркадије Павлић, успављујући се, још је мало причао о одличним особинама руског сељака и том приликом напомену ми да откако је Софрон сеоски старешина, сељаци у Шипиловци не дугују ни паре за оброк ... Стражар залупа у даску; неко дете, које очевидно још није успело да се прожме осећањем потребног самоодрицања, записка негде у кући ... Ми заспасмо.

Сутра ујутру устадосмо доста рано. Ја сам се већ био спремио да идем у Рјабово, али Аркадије Павлић је желео да ми покаже своје имање, па ме замоли да останем. Ја и сам нисам био с раскида да видим на делу одлична својства државника — Софрона. Дође бурмистр. На њему је била плава кабаница, потпасана црвеним појасом. Говорио је далеко мање него јуче, гледао је оштро и нетремице у очи господару,

[1]) т. ј. дам мито. — (Прим. превод.).

[2]) Какав обешењак, а? — (Прим. превод.).

одговарао складно и разборито. Ми се заједно с њим кретосмо на гумно. Софронов син — три аршина висок кмет, по свима знацима човек врло глуп, такође пође за нама, па нам се придружи још и сеоски писар Федосејић, ислужени војник огромних бркова и врло чудног изгледа лица: као да се некад, врло давно, нечему необично зачудио, па отада већ више није ни долазио себи. Разгледасмо гумно, шупе за сушење жита у снопљу, шупу за смештај сена, ветрењачу, млин, појату, врт, конопљиште; све је доиста било у одличном реду; једино су ме тужна лица сељака унеколико збуњивала. Сем о корисном, Софрон се старао и о пријатном: поред свих јарака засадио је врбе, између камара жита на гумну направио је стазе и посуо их песком, на ветрењачи начинио је ветроказ у облику медведа с разјапљеном чељусти и црвеним језиком, уза зидану шталу за стоку дозидао је нешто у облику грчког забата и под њим је белом смесом написао: „Саграђена у селу Шипилофки уиљаду осам Стотина четерестој години. Ова штала”. — Аркадије Павлић се сав топио од милине, стаде ми излагати на француском користи оброчног стања, ипак узгред напомену да је за спахије баршчина[1]) кориснија — али мало ли шта није као што треба!... Поче давати бурмистру савете како да сади кромпир,

[1]) Сељаци „на оброку” плаћали су спахији утврђени годишњи „оброк”, т. ј. данак, без икаквих других обавеза, а ако су били „на баршчини”, морали су и да кулуче на спахијином имању. — (Прим. превод.).

како да спрема храну за стоку и др. Софрон је пажљиво слушао господарев говор, понеки пут је стављао примедбе, али већ није више звао Аркадија Павлића ни оцем, ни милостивим, и непрестано је наводио говор на то, како имају мало земље и како не би згорег било да се докупи. „Па добро, купите", говорио је Аркадије Павлић: — „на моје име — ја не браним". — На те речи Софрон не одговори ништа, само је браду гладио. — „Него сад не би било рђаво да одемо у шуму", примети г. Пеночкин. Одмах нам доведоше јахаће коње; пођосмо у шуму или, како се код нас каже, у „забран". У том „забрану" нађосмо страшну честу и дивљину, због чега Аркадије Павлић похвали Софрона и потапша га по рамену. Г-н Пеночкин се у шумарству држао руских схватања, па ми исприча, по његовим речима, врло занимљив случај, како је један шаљивчина спахија ишчупао свом шумару пола браде, да би му доказао да од сече шума не постаје гушћа . . . Уосталом, у другим стварима, ни Софрон, ни Аркадије Павлић нису били противници новачења. Вративши се у село, бурмистр нас поведе да видимо вејалицу, коју је недавно поручио из Москве. Вејалица је доиста добро радила, али да је Софрон знао каква је непријатност чекала и њега и његовог господара на тој последњој шетњи вероватно би остао с нама код куће.

Ево шта се десило. Излазећи из шупе за сено, угледасмо овај призор. Неколико корака од врата, поред прљаве баре, у којој се безбрижно брчкале три патке, стајала су два сељака: један старац од својих

шездесет година, други, младић, од једно двадесет година, оба у искрпљеним кошуљама од домаћег платна, босоноги и опасани узицом. Сеоски писар Федосејић усрдно се бактао око њих и по свој прилици би успео да их наговори да се удаље, само да смо се више задржали у шупи, али он, спазивши нас, исправи се као проштац и укипи се на месту. Поред њега је стајао кмет разјапљених уста и не знајући шта ће с песницама.

Аркадије Павлић се намршти, уједе се за усну и приђе к молиоцима. Оба му се ћутећи поклонише до земље.

— Шта хоћете? За шта молите? — упита он строго и мало кроз нос. (Сељаци погледаше један у другог и не рекоше ни речи, само зажмирише, као због сунца, и стадоше убрзано дисати).

— Но, шта је? — настави Аркадије Павлић и одмах се окрене Софрону — из које су породице?

— Из Тобољејеве породице, — полагано је одговарао бурмистр.

— Дакле, шта хоћете? — поче опет г. Пеночкин, — зар немате језика? Говори ти, шта хоћеш? — додаде он, махнувши главом на старца. — Та не бој се, будало!

Старац испружи свој тамно-мрки смежурани врат, зину, искриви помодреле усне, па промуклим гласом изговори: „Не дај нас, господару!" и поново удари челом о земљу. Млади сељак се такође поклони. Аркадије Павлић достојанствено погледа у њихове по-

тиљке, забаци главу и мало се раскорачи. — Шта је? На кога се жалиш?

— Смилуј се, господару! Дај нам да дахнемо душом... Сасвим смо упропашћени. (Старац је једва говорио).

— Ко те је упропастио?

— Па Софрон Јаковљић, баћушка.

Аркадије Павлић мало поћута.

— Како ти је име?

— Антип, баћушка.

— А ово ко је?

— Мој син, баћушка.

Аркадије Павлић поћута опет мало и мрдну брковима.

— Па добро, чим те је упропастио? — поче он опет, гледајући у старца кроз бркове.

— Баћушка, сасвим ме је упропастио. Два ми је сина, господару, преко реда дао у некруте,[1]) а сад и трећег узима. Јуче ми, баћушка, последњу кравицу одвео из обора и моју домаћицу истукао — ено његова милост. (Он показа руком на кмета).

— Хм! — рече Аркадије Павлић.

— Не дај да сасвим пропаднемо, храниоче наш.

Г-н Пеночкин се намршти. — Па шта то значи? упита он бурмистра полугласно и незадовољна изгледа.

— Пијаница —с, — одговори бурмистр, први пут

[1]) т. ј. у регруте. — (Прим. превод.).

употребљујући речцу с[1]), — нерадин. Већ пета година како не плаћа уредно данак —с.

— Софрон Јаковљић је платио за мене дуговани данак, баћушка, наставио је старац; — ево пета годиница како је платио, а чим је платио, тако ме је заплео у своје мреже, господару, да ево...

— А због чега ниси платио сав данак? — оштро упита г. Пеночкин. (Старац обори главу). — Мора бити волиш да пијанчиш, да се вучеш по механама? (Старац зину да каже нешто). — Знам ја вас, — љутито настави Аркадије Павлић, — ви само знате да пијете и да се излежавате на припећку, а ваљан сељак да за вас одговара.

— Па је и грубијан, — додаде бурмистр уз господареве речи.

— Па то се већ само по себи разуме. Тако је то увек; не једампут сам то опазио. Целу годину расипа, грубо се понаша, а сад ту метанише.

— Баћушка, Аркадије Павлићу, — очајно поче старац, — смилуј се, помози, — зар ја грубијан? Исповедам се као пред Господом Богом, ово се више не може сносити. Намрзао ме Софрон Јаковљић, зашто ме је намрзао — Бог нек му суди! Хоће сасвим да ме сатари... Ето и последњег синчића... и њега... (На жутим и збрчканим очима старцу се заблиста суза). — Смилуј се, господару, одбрани нас...

[1]) Ову речцу — с — домећу неким речима већином потчињени кад говоре са својим старешинама или прости људи с господом; она је постала од речи судар — государ, т. ј. господар, и означава понизност, улагивање. — (Прим. прев.).

— И не само нас, — започе млади сељак...

Аркадије Павлић наједампут плану:

— А ко тебе пита, а? Кад те нико не пита, а ти ћути... Шта то значи? Да ћутиш, каже ти се! да ћутиш!... Ох Боже мој, па то је просто буна! А не, пријатељу, не саветујем ти да се код мене буниш... јер код мене... (Аркадије Павлић коракну напред, али, вероватно, сетивши се да сам и ја ту, окрете се и метну руке у џепове)... Je vous demande bien pardon, mon cher[1]) — рече он с усиљеним осмехом, понизивши доста глас. C'est le mouvais coté de la medaille[2]) ... Па добро, добро, — настави он не гледајући у сељаке, — ја ћу наредити... добро, одлазите. (Сељаци нису устајали). — Но, па рекао сам вам... добро. Одлазите, каже вам се да ћу наредити.

Аркадије Павлић ми окрете леђа. — „Вечито незадовољни", — проговори он кроз зубе и пође крупним корацима кући. Софрон пође за њим. Писар исколачи очи, као да се спремао да некуд далеко скочи. Кмет најури патке из баре. Молиоци постојаше још мало на истом месту, погледаше један другог, па одгегаше својим путем, не обзирући се.

Око два сата после тога ја сам био у Рјабову и спремао сам се да идем у лов с Анпадистом, познатим ми сељаком. Све до мог поласка Пеночкин се дурио на Софрона. Ја почнем разговор с Анпадистом о ши-

[1]) Молим вас лепо, драги пријатељу, опростите. — (Прим. превод.).

[2]) То је наличје медаље. — (Прим. превод.).

пиловским сељацима, о г. Пеночкину, па га упитам да ли познајете тамошњег бурмистра.

— Је л' Софрона Јаковљића? . . . Како да не!

— А какав је то човек?

— Пас, а не човек; таког пса нема до самог Курска.

— А по чему?

— Па Шипиловка се само води на онога Пенкина, како ли се зове, јер он јој у ствари није газда: Софрон јој је газда.

— Је ли могуће?

— Управља њом као са својом имовином. Сељаци су му сви од реда дужни; раде му као робови, неког шаље уз кола с робом, неког на другу страну . . . — сасвим их је заробио.

— Изгледа да немају много земље?

— Немају много? Та он само од Хлиновчана узима под најам осамдесет десетина, а од наших сто двадесет; ето вам читавих двеста десетина. Али он не ради само са земљом: тргује он и коњима, и марвом, и катраном, и маслом, и кудељом, и чим све не тргује . . . Паметан је, здраво паметан, а и богат је, бештија! Али му не ваља то што хоће да бије. Он је звер, а не човек; кажем вам: џукела, пас, прави пас.

— Па што се не жале против њега?

— Ех! Шта мари за то господар! Данак уредно прима, па шта га се тиче друго. А после, чик да се пожалиш, — додаде он поћутавши мало. Не, он ће те . . . само покушај . . . Та он би те тако . . .

Ја се сетих Антипа и испричах му шта сам видео.

— Но, — рече Анпадист — сад ће му душу појести. Кмет ће га сад пребити. Ала је несрећан, кукавац! И зашто само трпи? На сеоском збору се с њим посвађао, с истим бурмистром, било му је просто прекипело . . . А није ни чудо! И отада је он њега, то јест Антипа, и почео туцати. Сад ће га докусурити. Јер он је такав пас, џукела, да опростите, па зна на кога ће насрнути. Старце који су богатији и из јаче породице не дира, ђавоља трага, а овде се окомио! Та он је Антипове синове преко реда дао у некруте, разбојник бездушни, пас, прости ми Господе моје грехе!

И ми се кретосмо у лов.

Салцбрун, у Шлеској
јул 1847. г.

Канцеларија.

Било је то у јесен. Већ неколико сати ја сам тумарао с пушком по пољима и, свакако, пре вечера не бих се вратио у гостионицу на курском друму, где ме је чекала моја тројка, да ме ситна и хладна киша која ме је од раног јутра, баш као нека стара девојка, непрестано и немилосрдно пратила, није најзад натерала да потражим где у близини макар привремено склониште. Док сам се ја још решавао на коју страну да пођем, пред мојим очима изненада се појави ниска колиба крај поља засејаног грашком. Приђем колиби, завирим под сламни кров и спазим старца тако немоћна, да ми одмах паде на памет онај јарац на умору, кога је Робинзон нашао у једној пећини свога острва. Старац је чучао, жмирио својим потамнелим, ситним очима и брзо али опрезно као зец (јадник није имао ниједног зуба) жватао суво и тврдо зрно грашка, непрестано га премештајући с једне на другу страну. Он се толико био задубио у свој посао да није ни опазио кад сам ја дошао.

— Деда, о деда! — рекох ја.

Он престаде жватати, високо подиже обрве и једва отвори очи.

— А? промрмља он промуклим гласом.

— Има ли ту у близини какво село? — упитам ја. Старац опет поче жватати. Он ме није добро чуо. Ја поновим своје питање јаче него мало пре.

— Село? . . . а што ће ти?

— Па ето да се склоним од кише.

— Како велиш?

— Да се склоним од кише.

— Тако! (Он се почеша по препланулом потиљку). Дакле, ти, овај иди, — поче он наједаред размахујући неправилно рукама; па . . . па кад будеш поред шумице — елем кад будеш — туда ће и бити пут; али ти њега остави, тај пут, па држи све надесно, све надесно, све надесно, све надесно . . . Е па тамо ће и бити Анањево. Иначе би и у Ситовку дошао.

Ја сам тешко могао разумети старца. Бркови су му сметали, а и језик му се слабо покоравао.

— А одакле си ти? упитам га.

— А?

— Одакле си?

— Из Анањева.

— Шта радиш ту?

— Ја сам чувар.

— А шта чуваш?

— Грашак.

Нисам могао да се уздржим, а да се не насмејем.

— Ама шта говориш, — па колико имаш година?

— А Бог зна.

— Мора да слабо видиш?

— Како?

— Слабо видиш, зар не?

— Слабо, понекад баш ништа не чујем.

— Па како ти можеш бити чувар, по Богу?

— А то старији знају.

„Старији”, помислим ја, и не без сажаљења, погледах у јадног старца. Он се попипа, дохвати из недара комад тврда хлеба и поче да сиса, као дете, с напором увлачећи и онако упале образе.

Ја пођем према шумици, скренем удесно, држећи све десно, као што ми је саветовао старац и стигнем напослетку до великог села с каменом црквом по новом укусу, т. ј. с колонама, и с пространим господским домом такође с колонама. Још издалека, кроз честу кишну мрежу, угледах кућу с дашчаним кровом и два димњака који су били виши од других. То је била по свој прилици кметова кућа, те се упутим према њој, надајући се да ћу наћи код њега самовар, чаја, шећера и не сасвим прокисао скоруп. У пратњи свог прозеблог пса попнем се на доксат, у предсобље, отворим врата, али место обичног намештаја сељачке куће, спазим неколико столова, претрпаних хартијом, два црвена ормана, испрскане мастионице, оловне песконице од пуда тежине, врло дугачка пера и остало. За једним столом седео је младић од својих двадесет година, подбула и болешљива лица, сићушних очију, дебела чела и бескрајних зулова. Обучен је био, као што је ред, у сив нанкински кафтан, који је био мастан и излизан око врата и на трбуху.

— Шта желите? — упита он; тргнувши главом

у вис, као коњ који није очекивао да ће га ухватити за губицу.

— Овде живи настојник . . . или . . .

— Овде је главна спахиска канцеларија — прекида ме он. — А ја сам дежурни у канцеларији . . . Зар нисте видели натпис? Зато је прикуцан натпис.

— А где би се ја ту осушио? Има ли ко у селу самовар?

— Како не би било самовара, — достојанствено одговори момче у сивом кафтану — идите к оцу Тимофеју, а можете и у кућу за дворску послугу, или код Назара Тарасића, или код Аграфена Живинарке.

— С ким ти то говориш, клипане један? Не даш ми спавати, клипане! — зачу се глас из суседне собе.

— А ево некакав господин свратио; пита, где би се могао осушити.

— Какав сад господин?

— А не знам. Са псом и пушком.

У суседној соби зашкрипа кревет. Врата се отворише и уђе човек од својих педесет година, дебео, ниска раста, врата као у бика, избуљених очију, необично округлих образа, а цело лице му се сјактило.

— Шта је по вољи? — упита ме он.

— Да се осушим.

— Овде није место за то.

— Нисам знао да је ово канцеларија; а у осталом ја сам готов да платим . . .

— Оно знате, можете и овде, — одговори дебељко — ево, је ли по вољи овамо? (Он ме поведе у другу собу, али не у ону из које је изашао).

— Хоће ли бити овде добро за Вас?

— Добро је ... А да ли би се могло добити чаја са скорупом?

— Молим, одмах. Ви се за то време изволите свући и одморити, а чај ће овај час бити готов.

— А чије је то имање?

— Госпође Лосњакове, Јелене Николајевне.

Он изађе. Ја погледах око себе: дуж преграде, која је растављала моју собу од канцеларије, стајао је грдно велики кожни диван; две столице, такође кожне, с необично високим наслонима штрчале су с обе стране јединог прозора који је гледао на улицу. На зидовима, облепљеним зеленим тапетима с ружичастим шарама, висиле су три врло велике слике, рађене масним бојама. На једној је био насликан ловачки пас с плавом огрлицом и натписом: „Ово је моја радост"; поред псећих ногу текла је река, а на другој обали реке под бором седео је зец неизмерне величине с подигнутим увом. На другој слици видело се како два старца једу лубеницу; иза лубенице видео се у даљини грчки трем с натписом: Храм задовољства. На трећој слици била је насликана полунага жена како лежи en reccourcie,[1]) с црвеним коленима и врло дебелим петама. Мој пас, ни мало не оклевајући, с натприродним напором завуче се под диван и по свој прилици нађе тамо много прашине, јер поче страшно кијати. Приђох прозору. Преко улице, идући од спахиског дома до канцеларије, биле

[1]) У скраћеном ставу. — (Прим. превод.).

су попреко намештене даске, врло корисна опрезност, зато што је свуд около било блато, због нашег црноземног тла и дуготрајне кише. Око господског двора, који је својим задњим делом био окренут улици, дешавало се оно што се обично дешава око спахиских дворова: девојке у похабаним цицаним хаљинама тумарале су тамо амо; дворске слуге газили су по блату, застајали су и замишљено се чешали по леђима; привезан пандуров коњ лено је махао репом и, забацивши високо главу, гледао је плот; кокоши су какотале, сушичаве ћурке су се довикивале. На доксату мрачне и труле зграде, по свој прилици купатила, седео је кршан момак с гитаром и с приличним осећањем је певао познату романсу:

„Еј — у пустињу ја одлазим
Из прекрасних ових места” — и т. д.

Дебељко уђе к мени у собу.

— Ето вам носе чај, — рече ми он пријатно се смешећи.

Момче у плавом кафтану, канцелариски дежурни, размести на старом столу за картање самовар, чајник, чашу с разбијеним тањирићем, лончић павлаке и свежањ ђеврека тврдих као кремен. Дебељко изађе.

— Је ли то настојник? упитах ја дежурног.

— А не, био је раније главни благајник, а сад је произведен за главног шефа канцеларије.

— Па зар у вас нема настојника?

— Нема. Има бурмистр, Михајло Викулов, а настојника нема.

— Онда има управник?

— Дабоме, има: Немац, Линдамандол, Карло Кар-

лић, само што он не управља.

— Па ко код вас управља?

— Сама госпођа.

— Гле сад! . . . А има ли вас много у канцеларији? Младић се замисли.

— Има нас шесторица.

— Ко и ко? упитах ја.

— А ево ко: прво вам је Василије Николајевић, главни благајник, затим Петар писар, Петров брат Иван писар, други Иван писар, Коскенкин Наркизов, такође писар, и ево ја, — а куд ћеш их све и пребројати.

— Мора бити да ваша госпођа има много послуге?

— Не, не може се рећи да их је много . . .

— Па добро, колико?

— Па биће их тако око сто педесет душа.

Обадвојица заћутасмо.

— А ти ваљда пишеш лепо? — почех ја опет.

Младић се осмехну целим лицем, махну главом, оде у канцеларију и донесе исписан лист хартије.

— Ево како ја пишем, рече он непрестано се смешећи. Ја погледах; на четвртини сивкасте хартије била је написана лепим и крупним рукописом ова

НАРЕДБА

Из главне спахиске домаће канцеларије у Анањеву настојнику Михаилу Викулову Бр. 209.

„Наређује ти се да одмах по пријему овога извидиш: ко је прошле ноћи у напитом стању и с непристојним песмама прошао по инглеском парку, и гу-

вернанту мадам Енжени Францускињу пробудио и узнемирио? и у што су стражари гледали, и ко је био стражар у парку и такав неред допустио? Све гореописано наређује ти се да подробно извидиш, и одмах канцеларији саопштиш.

Главни писар, *Николај Хвостов*."

На наредби је ударен грдно велики печат с грбом и натписом: „Печат главне спахиске канцеларије у Анањеву", а доле је било дописано: „Да се тачно изврши. Јелена Лосњакова".

— Је ли то сама госпођа додала? — упитах ја.

— Него како, сама, они увек сами. А без тога ни наредба нема вредности.

— Па шта, ви ћете ту наредбу послати настојнику?

— Не. Сам ће доћи и прочитати. То јест, прочитаћу му, — јер он није писмен. (Дежурни опет поћута). А шта велите, — додаде он, смешкајући се; је л' да је добро написано?

— Добро је.

— Признајем, ја то нисам састављао. За то је Косенкин мајстор.

— Како? . . . Зар се код вас наредбе прво састављају?

— Него како? Неће се ваљда одмах начисто писати?

— А колику ти плату добијаш? — упитах ја.

— Тридесет пет рубаља и пет рубаља на чизме.

— И ти си задовољан?

— Наравно да сам задовољан. — Код нас у канцеларију не доспева свако. Мени је то, да вам право ка-

жем, сам Бог досудио; мој стриц служи у двору као економ.

— Па је ли ти добро?

— Добро је. Да вам право кажем, настави он уздахнувши, — код трговаца је, на пример, то јест за нас боље. Код трговаца је нама сасвим добро. Ето јуче нам дошао трговац из Вењева, — па ми је његов слуга причао... Добро, нема се шта казати, добро.

— А шта, зар трговци дају већу плату?

— Боже сачувај! Та он ће те за јаку па напоље, ако му затражиш плату. Код трговца је све на поверење и одговорност. Он те и храни, и поји, и одева, и све. Ако му угодиш, — још више ће дати... Шта ти је према томе плата! Није ни потребна никако... Па после, трговац живи просто, по руски, по нашки; пођеш с њим на пут, — ако он пије чај, пијеш и ти; што он једе, једеш и ти. Трговац... живи како може. Трговац није што господин спахија. Трговац се не измотава; кад се наљути он, додуше, истуче — па мирна крајина. Не кињи те, не пецка... А с господином је напаст! Ништа му није по вољи: те ово не ваља, те оно му ниси угодио. Даш му чашу воду или јело — „пих, вода заудара! пих јело заудара!" Изнесеш и мало постојиш иза врата, па опет донесеш — „ето виш, сад је добро, ето сад не заудара". А већ, госпође, знате ли, а већ госпође што су!... Или узмимо госпођице!...

— Феђушка! — зачу се дебељков глас из канцеларије.

Дежурни хитро изиђе. Ја испих чашу с чајем, легох на диван и заспах. Спавао сам око два сата.

Пробудивши се хтедох да се дигнем, али леност надјача; затворих очи, али не заспах више. Иза преграде у канцеларији тихо је неко разговарао. Ја и нехотице стадох слушати разговор.

— Тако, тако, Никола Јеремићу, — говорио је један глас, — тако. О томе се мора водити рачуна, мора, мора, дабоме... Хм! (Говорник се накашља).

— Ама верујте ми, Гаврило Антонићу, — одговори дебељков глас, па ја ваљда познајем овдашњи ред, сами промислите.

— Па и ко да зна, ако не ви, Никола Јеремићу, ви сте овде, може се казати, прва личност. Па, дакле, како ћемо? — настављао је непознати ми глас; на чему остајемо, Никола Јеремићу? — Допустите да будем радознао.

— Па на чему ћемо остати, Гаврило Антонићу? Од вас, тако рећи, ствар зависи: ви, чини ми се, немате воље.

— Та за Бога, Никола Јеремићу, како ви то? Ја сам човек трговац, купац; моје је да купим. Ми се тога држимо, Никола Јеремићу, — смем рећи.

— Осам рубаља, — проговори дебељко развлачећи.

Зачу се уздах.

— Никола Јеремићу, одвећ много тражите.

— Не може се, Гаврило Антонићу, друкчије; као пред Господом Богом велим вам, не може.

Настаде ћутање.

Ја се полако подигох и погледах кроз пукотину на

прегради. Дебељко је седео леђима окренут мени. Према њему је седео трговац од својих четрдесет година, сувоњав и блед, као да је намазан олајем. Он је непрестано шашољио браду и врло брзо трептао очима а уснама мицао.

— Дивни су, може се рећи, усеви ове године, — поче он опет, — целог пута сам уживао гледајући на њих. Од самог Воронежа су дивни, прва врста, може се рећи.

— Заиста су усеви прилични, одговори главни писар; али ви знате, Гаврило Антонићу, како се каже: далеко је од сетве до жетве.

— Доиста је тако, Никола Јеремићу; све је у божјој руци; потпуно сте тачно казали... Него чини ми се да се ваш гост пробудио.

Дебељко се окрете... ослушну...

— Не, спава. А у осталом може се, овај...

Он се прикучи вратима.

— Не, спава, — понови и врати се на своје место.

— Е, па како ћемо, Никола Јеремићу? — поче опет трговац; треба ствар да свршимо... Нек буде тако, Никола Јеремићу, нек буде тако, настави он, непрестано трепћући — две сиве и једну белу вашој милости, а тамо (он показа главом на спахиски дворац) шест и по.[1]) Дајте руку, а?

[1]) Т. ј. даје две банкноте од по педесет и једну од двадесет и пет рубаља мита главном писару, да спахиници каже како је погодио жито по шест и по рубаља. — (Прим. превод.).

— Четири сиве, — одговори главни писар.

— Па добро, три!

— Четири сиве, без беле.

— Три, Никола Јеремићу.

— Три и по, али ни паре мање.

— Три Никола Јеремићу.

— Три и по, али ни паре мање.

— Три Никола Јеремићу.

— Нећу ни да чујем, Гаврило Антонићу.

— Ех брате, с вама се не може разговарати, — промрмља трговац. Онда боље да сам с госпођом свршим.

— Како хоћете, — одговори дебељко — требали сте то одавно учинити. Зашто збиља да се узнемиравате? ... Много је боље тако!

— Та немојте, молим вас, Никола Јеремићу. Ето већ се наљутио! Та ја сам то онако казао.

— Не збиља, шта туваздан ...

— Та оставите, молим вас ... Каже вам се да сам се шалио. Добро, ево ти три и по, шта човек с тобом да ради.

— Требало је да ти узмем четири, али ја се, будала, пожурио, — прогунђа дебељко.

— Дакле тамо, у дворцу, по шест и по, Никола Јеремићу, — по шест и по се пшеница даје?

— По шест и по, већ сам рекао.

— Е па добро, дајте руку, Никола Јеремићу (трговац удари својим растављеним прстима по длану писареву). Нек је са срећом! (Трговац устаде). Дакле,

ја сад, пријатељу Никола Јеремићу, идем госпођи и казаћу да ме пријаве, па ћу јој рећи: Никола Јеремић је пристао по шест и по.

— Тако и кажите, Гаврило Антонићу.

— А сад изволите примити.

Трговац додаде писару омањи свежањ новчаница, поклони се, затресе главом, узе свој шешир са два прста, смаче раменима, направи телом таласаст покрет и изађе, пристојно шкрипећи чизмама. Никола Јеремић приђе к зиду и, колико сам могао чути, поче разгледати новчанице које му је дао трговац. Кроз врата се промоли риђа глава с густим зуловима.

— Но, шта је? — упита глава, — је ли све у реду?

— Све је у реду.

— Колико?

Дебељко зловољно махну руком и показа на моју собу.

— А, добро! — одговори глава па је нестаде.

Дебељко приђе столу, седе, отвори књигу, дохвати рачунаљку и поче одвајати и додавати кошчане куглице, радећи не кажипрстом, већ средњим прстом десне руке, тако је отменије.

Уђе дежурни.

— Шта ћеш?

— Дошао Сидор из Голоплека.

— Е! па зови га. Чекај, чекај . . . Иди прво погледај: спава ли још онај страни господин или се пробудио.

Дежурни опрезно уђе к мени у собу. Ја метнух гла-

ву на ловачку торбу, која ми је служила место јастука, и затворих очи.

— Спава, — прошапта дежурни, вративши се у канцеларију.

Дебељко прогунђа кроз зубе.

— А сад позови Сидора, — рече он напослетку.

Ја се опет поиздигох. Уђе сељак грдно великог раста, од својих тридесет година, здрав, румених образа, русе косе и омање кудраве браде. Он се прекрсти окренувши се икони, поклони се главном писару, узе свој шешир у обе руке, па се исправи.

— Здраво, Сидоре, — рече дебељко, лупкајући рачунаљком.

— Здраво да сте, Никола Јеремићу.

— Но, шта је, какав је пут?

— Добар је, Никола Јеремићу. Мало је раскаљан. (Сељак је говорио лагано и не одвећ гласно).

— Је ли ти здрава жена?

— А шта би јој могло бити?

Сељак уздахну и истури ногу. Никола Јеремић задену перо за уво, па се ушмркну.

— Шта је, што си дошао? — питао је он даље остављајући клечану марамицу у џеп.

— Ама чуј, Никола Јеремићу, од нас траже дрводеље.

— Па шта је с тим, ваљда их немате, шта ли?

— Како да их не би било код нас, Никола Јеремићу; наш крај је шумски, то се зна. Али је сад тежатно доба, Никола Јеремићу.

— Тежатно доба! Јест, ви волите да радите код

других, а код своје госпође не волите да радите... Све је то једно!

— Оно тако је, Никола Јеремићу, свеједно је код кога ће се радити... ама...

— Но?

— Плата је одвећ... овај...

— Није него још нешто! Гле ти њих како су се размазили. Види ти сад!

— Па и то да кажем, Никола Јеремићу, посла буде свега за недељу дана, а задрже нас читав месец. Те или нема материјала, или нас пошљу у парк да чистимо стазе.

— Не знам ја ништа! Сама госпођа је изволела наредити и ту ја и ти немамо шта да разговарамо.

Сидор ућута и поче да се премешта с ноге на ногу.

Никола Јеремић накриви главу у страну и својски залупа коштаним куглицама на рачунаљци.

— Наши... сељаци... Никола Јеремићу... — поче најзад Сидор, запињући код сваке речи, — рекли ми да вашој милости... ево ово... има... (Он завуче своју ручурду за горњу хаљину и поче из недара извлачити нешто замотано у убрус с црвеним шарама).

— Шта ћеш, шта ћеш, будало, јеси ли полудео, шта ли? — брзо га прекида дебељко. — Одлази, одлази мојој кући, — настави он, скоро гурајући сељака; — тамо питај моју жену... она ће ти дати чаја, ја ћу овај час доћи, хајд' иди. Та одлази кад ти се каже.

Сидор изиђе.

— Какав је... медвсд! — мрмља за њим главни писар, одмахну главом и поново узме рачунаљку.

Наједаред се на улици и на доксату зачуше узвици: „Купро! Купро! Држ' се Купро!" и мало после уђе у канцеларију човек ниска раста, сушичава изгледа, необично дуга носа, великих непокретних очију и врло поноситог држања. На њему је био изношен, поцепан капут на струк боје „аделаида" или, како се код нас каже „оделоида", с плишаним оковратником и врло малим дугметима. Он је носио бреме дрва на леђима. Око њега се било скупило петшест дворских слугу и сви су викали: „Купро! Ко ће сад с Купром! За ложача је Купра произведен, за ложача!" Али човек у капуту с плишаном јаком није се ни најмање обзирао на обест својих другова и ни мало се није променио у лицу. Одмереним корацима дође до пећи, збаци свој терет, исправи се, дохвати из задњег џепа бурмутицу, избечи очи и поче набијати нос истртом ждраљиком, помешаном с пепелом.

При уласку бучне дружине дебељко с почетка намршти обрве и устаде с места; али видевши у чему је ствар, осмехну се и само рече да не вичу: у суседној соби, вели, спава ловац.

— Какав ловац? — упиташе два-три у један глас.

— Спахија.

— А!

— Нека галаме, — поче, раширивши руке, човек с плишаном јаком — шта се то мене тиче! Само мене нек не дирају. Мене су поставили за ложача...

— За ложача! за ложача! — весело прихвати гомила.

— Госпођа је наредила, — настави он, смакнув раменима — а ви причекајте... вас ће још за свињаре унапредити. А што сам ја кројач, и то добар кројач, код најбољих мајстора у Москви сам учио занат и за јенерале шио... то ми нико не може одузети. А шта се ви размећете?... а? ви чанколизи, готовани и ништа више. Мене и кад би ослободили не бих умро од глади; да ми је само пашпорт — ја бих леп оброк платио и господаре задовољио. А шта ће од вас бити? Пропашћете, пропашћете к'о муве, и ништа више!

— Ето како слага, — прекиде га момак богињава лица и беличараст, с црвеном машном и подераним лактовима; — ти си ишао и с пашпортом, али од тебе господа нису добила ни паре оброка нити си себи и гроша зарадио; једва си се кући довукао, и отада све у једном капутићу идеш.

— А шта да му радиш, Константине Наркизићу! — одговори Купријан; — кад се човек заљуби, он је пропао, он је погинуо. Ти прво преживи оно што сам ја преживео, Константине Наркизићу, па ме онда тек осуђуј.

— И у кога си нашао да се заљубиш! у праву наказу!

— А не, то немој да кажеш, Константине Наркизићу.

— Ама коме ти то говориш? Та ја сам видео прошле године, у Москви, својим сам је очима видео.

— Прошле године она је доиста била малко поружњала, — примсти Купријан.

— Немојте, господо, него знате шта, — отпоче презривим, немарним гласом човек висока раста, сувоњав, испришатаног лица, колмоване и наћапане косе, по свој прилици собар; — ето нек нам Купријан Афанасић отпева своју песмицу. Дед', почните, Купријане Афанасићу!

— Да, да, прихватише други. — Врло добро, Александра! подиђе ти Купри, нема се шта рећи... Певај, Купро... Баш си мајстор, Александра! (Дворска чељад често ради веће нежности, говорећи о мушкарцу, употребљавају женске завршетке). — Певај!

— Овде није место за певање — одлучно одговори Купријан — овде је спахиска канцеларија.

— А што се то тебе тиче? да не нишаниш на писарско место! с грубим смехом одговори Константин. — Мора бити!

— Све је у господарској власти, — примети јадник.

— Гле, гле, куд он пуца, гле шта он зна: у! у! а!

И сви прснуше у смех, неки почеше скакати. Јаче од свих гушио се од смеха један дечак од својих петнаест година, вероватно син неког аристократе међу послугом; он је имао на себи прслук с бронзаним дугметима, машну љубичасте боје, па је већ одгајио и трбушчић.

— Него чуј-де, Купра, признај, — злурадо поче Никола Јеремић, — очевидно раздраган и располо-

жен — је л' да је рђаво бити ложач? Мора да је то сасвим никакав посао?

— А што, Никола Јеремићу, — поче Купријан; ето ви сте сад наш главни писар, зацело, о томе не може бити спора; а и ви сте били у немилости, и ви сте неко време проживели у сељачкој кући.

— Пази ти, немој да ми се заборављаш, — планувши прекида га дебељко; — ја се с тобом, будалом, шалим; ти би, будало, требало да осећаш то и да захвалиш што се с тобом, будалом, забављам.

— Дошло ми уз реч, Никола Јеремићу, опростите.

— И ја теби уз реч кажем.

Врата се отворише и уђе дечко обучен као козак.

— Никола Јеремићу, госпођа вас зове.

— Ко је код госпође? — упита он дечка.

— Аксиња Никитишна и трговац из Вењева.

— Овог часа ћу доћи. А ви, пријатељи, — настави он молећиво, — боље ће бити да се удаљите одавде с новопостављеним ложачем, може изненада Немац наићи, па ће једва дочекати да се жали.

Дебељко поправи косу на глави, накашља се у руку, скоро потпуно покривену рукавом капута, закопча се, па оде код госпође, широко растављајући у ходу ноге. Мало после оде за њим полако и цела група заједно с Купром. Само је остао мој стари знанац, дежурни. Он поче да зарезује пера, али седећи и заспа. Неколико мува одмах искористише згодну прилику па му попадаше на уста. Комарац му паде на чело, правилно растави своје ножице и лагано загњури у његово меко тело целу своју рилицу.

Отоичашња риђа глава са зуловима поново се указа иза врата, погледа, погледа, па уђе у канцеларију заједно са својим заиста ружним трупом.

— Феђушка! О Феђушка! вечито спаваш! — проговори глава.

Дежурни отвори очи и устаде од стола.

— Је ли Никола Јеремић до госпође отишао?

— Отишао до госпође, Василије Николајићу.

— А, а! помислих ја, — то ли је тај главни благајник.

Главни благајник поче ходати по соби. Управо он се више шуњао него што је ходао, и уопште је много личио на мачку. На леђима му је ландарао стари, црн фрак, с врло узаним пешевима; једну руку је држао на грудима, а другом се непрестано хватао за своју високу и тесну машну од коњске длаке и с напором је вртео главом. Носио је чизме од козје коже које не шкрипе и корачао је лако.

— Данас вас је тражио спахија Јагушкин, — рече дежурни.

— Хм, тражио? Па шта је рекао?

— Рекао је да ће, вели, пред вече свратити код Ђуђурева и тамо ће вас чекати. Морам, вели, да се поразговарам с Василијем Николајићем о једној ствари, а о каквој ствари — није рекао. Василије Николајић, вели, већ зна.

— Хм! — примети главни благајник и приђе прозору.

— Је ли Никола Јеремејев у канцеларији? — зачу се у предсобљу јак глас, и преко прага коракну чо-

век висока раста, очевидно љут, неправилна лица, али изразита и смела, доста чисто одевен.

— Зар није овде? — упита он, разгледавши брзо унаоколо.

— Никола Јеремић је код госпође, — одговори благајник. — Шта вам треба, кажите мени, Павле Андрејићу, можете мени рећи ... Шта хоћете?

— Шта хоћу? Ви хоћете да знате шта ја хоћу? (Благајник болесно климну главом). — Хоћу да га научим памети, тог неваљалог трбоњу, подлог опадача ... Показаћу му како се клевета!

Павле се спусти на столицу.

— Шта вам је, шта вам је, Павле Андрејићу? Умирите се ... Како вас није срамота? ... Не заборављајте о коме говорите, Павле Андрејићу! — поче муцати благајник.

— О коме? Марим ја што су њега унапредили за главног писара! И нашли су кога ће унапредити, нема се шта рећи! Е сад се може казати, пустили јарца у купус!

— За Бога, за Бога, Павле Андрејићу, за Бога! маните се ... какве су то глупости?

— Гле тета-лије како увија репом! ... Ја ћу га дочекати, — љутито рече Павле и удари руком о сто. — А, па ево га, — додаде он погледавши кроз прозорчић — ми о вуку, а вук на врата ... Изво л'те, изво л'те! (Он устаде).

Николај Јеремић уђе у канцеларију. Лице му се сијало од задовољства, али спазивши Павла он се мало збуни.

— Здраво, Никола Јеремићу, — рече Павле с нарочитим нагласком, идући му полако у сусрет — здраво.

Главни писар не одговори ништа. На вратима се показа трговчево лице.

— А зашто ми не изволевате одговорити? — настављао је Павле. — Уосталом, не ... не, — додаде он — тако не иде; виком и псовком ништа се не може постићи. Не, боље ви мени лепо реците, Никола Јеремићу, зашто ме гоните? Зашто хоћете да ме упропастите? Но, та говорите, говорите!

— Овде није место да се с вама објашњавам, — доста узбуђено одговори главни писар, — а није ни време. Само се ја, отворено кажем, једном чудим: откуд сте ви нашли да ја вас хоћу да упропастим или да вас гоним? А и како вас, на крају крајева, могу гонити? Ви нисте на служби у мојој канцеларији.

— Таман посла, — одговори Павле — само би још то требало. Али зашто се претварате, Никола Јеремићу? ... Та ви ме добро разумете ...

— Не, не разумем.

— Не, разумете.

— Не, Бога ми не разумем.

— Још сѐ кунете! Па кад је дотле дошло, онда ми реците: да ли се ви бојите Бога? Зашто не дате живети оној сиротој девојци? Шта хоћете ви од ње?

— О коме ви то говорите, Павле Андрејићу? — упита дебељко, правећи се да је изненађен.

— Гле ти њега! кобајаги не зна! Ја о Татјани говорим. Бојте се Бога, — зашто се светите? Стидите се: ви сте човек ожењен, деца су вам велика као ја, а ја нећу ништа друго . . . ја хоћу да се оженим њом; ја часно поступам.

— Па шта сам ја ту крив, Павле Андрејићу? Госпођа вам не допушта да се жените: то је њена господска воља! Шта ја ту могу?

— Шта ви ту можете? Као да нисте имали тајан договор са оном старом вештицом кључарком! Кобајаги не сплеткарите, а? Реците, зар не измишљате против незаштићене девојке свакојаке измишљотине? Није ли вашом милошћу од праље постала судопера! И зар је не бију и не држе у грубом оделу по вашој милости? . . . Треба да вас је стид, стар сте човек! Та сваки час вас може ударити капља . . . Имаћете Богу да дате рачуна.

— Грдите, Павле Андрејићу, грдите . . . Мислите да ћете још дуго моћи грдити?

Павле плану.

— Шта? хоћеш да ми претиш? — огорчено проговори он. Ти мислиш да те се ја бојим? Не, братац, ниси на таког наишао! Шта имам да те се бојим? . . . Ја ћу свуда хлеба наћи. А ти — то је већ друга ствар! Ти једино овде можеш живети, и клеветати, и красти . . .

— Гле како се тај размеће, — прекиде га писар, који такође поче губити стрпљење; — фершел, обичан фершел, ништаван видар, а кад га чујеш мислио би Бог зна кака сила!

— Да, фершел, али без тога фершела ваша би милост сад трулила у гробљу... И откуд ме надари ђаво да га излечим — додаде он кроз зубе.

— Ти мене излечио? ... Не, ти си мене хтео отровати; ти си мене алојем опио, — прихвати писар.

— Па шта ћу, кад на тебе осим алоја ништа није могло дејствовати.

— Алоје је лекарска управа забранила, говорио је даље Никола; — ја ћу те још тужити ... Ти си ме хтео убити — то ти ја кажем. Али Бог није дао.

— Та доста, доста, господо, — поче благајник ...

— Остави ме! — дрекну писар. Он је мене хтео да отрује! Разумеш ли ти то?

— Марим ја за то ... Слушај, Никола Јеремејеве, — поче Павле очајно — последњи пут те молим ... довео си ме дотле да више не могу да издржим. Остави нас на миру, разумеш ли? Иначе, тако ми Бога, један од нас ће зло проћи, кажем ти.

Дебељко се разгоропади.

— Ја се тебе не бојим, — дрекну он; чујеш ли ти, балавче! Ја сам и с твојим оцем изашао на крај, ја сам и њему рогове сабио, — нек ти је то за пример разумеш!

— Не дирај ми у оца, Никола Јеремејеве, не дирај!

— Гле сад! Је си ли ти мој командир?

— Каже ти се, не дирај!

— А теби се каже, немој да забраждујеш ... Маколико ти мислио да си потребан госпођи, ако буде морала бирати између нас двојице, — ти си пропао голубе! Никоме није допуштено да диже буну, ра-

зумеш ли! (Павле је дрхтао од беса). А Татјана девојка што је тражила то је и нашла... Причекај, добиће она још!

Павле јурну напред с подигнутим рукама и писар се скљока на под.

— Окујте га, окујте, — јаукну Никола Јеремејев.

Не мислим описивати крај тог призора; бојим се да и овако нисам повредио осећање читаоца.

Оног истог дана вратио сам се кући. После недељу дана дознао сам да је госпођа Лосњакова оставила код себе на служби и Павла и Николу, а девојку Татјану је отерала у село; мора бити да јој није била потребна.

Мргуд.

Враћао сам се из лова увече, сам, на лаким таљигама. До куће ми је било остало још око осам врста; моја добра касачица живо је касала прашњивим путем, фрчући покаткад и стрижући ушима; уморно псето, као да је било привезано, ни корака није изостајало иза задњих точкова. Непогода се спремала. Напред се полако дизао иза шуме грдно велики љубичаст облак; нада мном и мени на сусрет летели су дугачки, сури облаци; врбе су се немирно њихале и лишће им је треперило. После загушљиве запаре наједампут наста влажна хладовина; сенке су брзо постајале све црње. Ја ударих кајасом по коњу, спустих се у јаругу, пређох сув поток, сав зарастао у врбак, испех се горе и уђох у шуму. Пут је кривудао преда мном између густог лесковог жбуња већ потонулог у мрак; одмицао сам с тешком муком. Таљиге су се труцкале преко жила стогодишњих храстова и липа, које су непрестано пресецале дубоке уздужне рупчаге — трагове колских точкова, — коњ ми се поче спотицати. Јак ветар изненада захуја у висини, дрвеће се ускомеша, крупне кишне капље оштро залупаше, запљескаше по лишћу, сину муња и непогода

поче да бесни. Киша поче лити као из кабла. Ја потерах кораком, али ускоро се морадох зауставити: мој коњ стаде да се заглибљује; нисам видео ни прст пред носом. Некако се склоним под широк жбун. Шћућуривши се и умотавши лице, стрпљиво сам чекао крај непогоде, кад наједаред, према муњи, учини ми се да видим неку високу прилику. Стадох пажљиво гледати на ту страну, — кад она иста прилика као да ниче из земље поред мојих таљига.

— Ко је то? — упита звонки глас.

— А ти који си?

— Ја сам овдашњи чувар шума.

Ја рекох ко сам.

— А знам! ви идете кући.

— Кући. Али видиш каква је непогода . . .

— Да, непогода, — одговори глас.

Бела муња обасја чувара шума од главе до пете; одмах за њом одјекну јак, кратак тресак трома. Киша пљусну двапут јаче.

— Неће скоро престати, — настави чувар.

— Шта да се ради?

— Па да вас одведем својој кући, — рече он отсечно.

— Па дела, молим те!

— Само ви седите.

Он стаде пред коња, ухвати за оглавину и поведе га с места. Ми се кретосмо. Ја сам се држао за јастук од кола, која су се љуљала, „као на мору чун", и довикивао сам пса. Сирота моја кобила с муком је шљапкала ногама по блату, клизала се, спотицала се;

чувар шума се мувао пред рукуницама час десно, час лево, као нека авет. Ишли смо прилично дуго; напослетку се мој вођа заустави. — „Ево нас код куће, господине" — проговори он мирно. — Вратаоца зашкрипаше, неколико паса сложно залајаше. Подигох главу и при блеску муње спазих омању кућицу усред пространог дворишта, ограђеног плотом. Из једног прозорчета слабо је избијала светлост. Чувар шума доведе коња до доксата и закуца на врата.

— Одмах, одмах! одазва се танак гласић, зачу се бат босих ногу, засовница зашкрипа и на прагу се појави девојчица од својих дванаест година, у простој кошуљи, опасана крајцем, с фењером у руци.

— Посветли господину, — рече јој он, — а ја ћу ваше таљиге отерати под наслон.

Девојчица погледа у мене па оде у кућу. Ја пођох право за њом. Чуварева кућа била је у ствари само једна соба, чађава, ниска и празна, без полице за спавање и без преграда. Дроњав кожух висио је на зиду. На клупи је лежала пушка једноцевка, у углу је стојала гомила дроњака; два велика лонца била су крај пећи. Луч је горео на столу, тужно светломрцајући. На самој средини куће висела је колевка, привезана за крај дугачке мотке. Девојчица угаси фењер, седе на врло малу клупицу и поче десном руком љуљати колевку а левом поправљати луч. Погледах око себе, — срце ме заболе: није пријатно ући ноћу у сељачку кућу. Дете је у колевци дисало тешко и убрзано.

— Зар си ти овде сама? — упитах девојчицу.

— Сама, — рече она, тако да се једва разумело.

— Јеси ли ти чуварева кћи?

— Јесам, прошапта она.

Врата зашкрипаше и чувар коракну погнуте главе преко прага. Он подиже фењер с пода, приђе к столу и запали фитиљ.

— Ви без сумње нисте навикли на луч? рече он и затресе гргуравом косом.

Погледах у њега. Ретко ми се дешавало да видим тако кршног човека. Био је висока раста, плећат и дивно развијен. Испод мокре и пртене кошуље рељефно су се истицале његове снажне мишице. Црна коврџава брада покривала је половину његовог суровог и мушког лица; испод састављених широких обрва смело су гледале омање смеђе очи. Он се лако подбочи и заустави се преда мном.

Ја му захвалих и упитах га како му је име.

— Име ми је Тома, одговори он, — а зову ме Мргуд.[1])

— А ти ли си Мргуд?

Ја с удвојеном радозналошћу погледах у њега. Од мога Јермолаја и од других ја сам често слушао приче о чувару шума Мргуду, кога су се сви околни сељаци бојали као живе ватре. По њиховим речима није било у свету човека који познаје свој посао као он: „Не да ти изнети ни нарамак сувади; у које хоћеш доба, ма у саму поноћ, бане као из ведра неба,

[1]) Мргуд („бирјук") у орловској губернији зове се човек усамљен и мргодан.

и не помишљај да се противиш, — јак је, кажу, и окретан к'о враг... И ничим га не можеш подмитити: ни пићем, ни новцем; неће ти он ни на какав мамац. Већ толико пута су се добри људи спремали да га отправе на онај свет, али хоћеш — не да се".

Ето тако су говорили околни сељаци о Мргуду.

— Дакле, ти си Мргуд? — понових ја — ја сам, брате, слушао о теби. Кажу да ти ником не опрашташ.

— Вршим своју дужност, одговори он мрзовољно, — не може се бадава јести господарев хлебац.

Он извади иза појаса секирицу, чучну на под и стаде цепати луч.

— Зар ти немаш домаћице? — упитах га ја.

— Немам, одговори он и јако удари секиром.

— Мора да је умрла?

— Није... да... умрла је, додаде он па окрете главу на другу страну.

Ја ућутах; он подиже очи и погледа у мене.

— Побегла је с неким варошанином који је овуд прошао, рече он с јетким осмехом. Девојчица обори поглед; дете се пробуди и поче плакати; девојчица приђе колевци. — На, подај му, — рече Мргуд, тутнувши јој у руку прљав сисак. — Ето и њега је оставила, настави полугласно, показујући на дете. Он приђе к вратима, застаде, па се окрете.

— Бојим се, господине, — поче он, — да ви нећете хтети јести наш хлеб, а ја осим хлеба...

— Ја нисам гладан.

— Па како вам драго. Спремио бих вам самовар,

али немам шећера ... Идем да обиђем вашег коња.

Он изађе и залупи вратима. Ја и по други пут разгледах око себе. Кућица ми се учини још jаднија него малопре. Љут задах охладнелог дима једва ми је дао дисати. Девојчица се није мицала с места нити је подизала очију; покаткад би гурнула колевку, бојажљиво је навлачила на раме кошуљу, која јој је сваки час спадала; њене босе ноге висиле су не мичући се.

— Како ти је име? — упитах је ја.

— Улита, одговори она, оборивши још више своје тужно лице.

Чувар уђе и седе на клупу.

— Непогода престаје, — рече он, поћутавши мало; ако хоћете ја ћу вас извести из шуме.

Ја устадох. Мргуд узе пушку и погледа да ли је потпрашена.

— А шта ћеш с тим? — упитах ја.

— Па краду у шуми ... Код Кобиљег Врха[1]) секу дрво, — додаде он, као одговарајући на мој зачуђен поглед.

— Зар се чује одавде?

— Чује се из дворишта.

Изиђосмо заједно. Киша је била престала. У даљини су се још гомилале црне облачине, покаткад би сенуле дугачке муње, али над нашим главама већ се овде-онде видело тамноплаво небо, звездице су светлуцале кроз танке облаке који су брзо прелетали. Из мрака почеше да се појављују обличја поки-

[1]) Врхом се у орловској губернији зове јаруга.

слог дрвећа, које је ветар њихао. Почесмо ослушкивати. Чувар скиде капу и обори поглед. — „Ено . . . ено", — проговори он наједаред и показа руком — „виш какву су ноћ изабрали". — Ја нисам ништа чуо сем шуштања лишћа. Мргуд изведе коња испод наслона. „Овако ми још може и умаћи" — додаде он гласно. — „Ја ћу поћи с тобом . . . хоћеш ли?" — „Лепо", — одговори он и стозну коња, — „сад ћемо ми њега брзо ухватити, а после ћу вас испратити. Хајдмоте!"

Пођосмо. Мргуд напред, ја за њим. Бог би га знао како је распознавао пут, али само се покаткад заустављао и то само ради тога да би ослушнуо чује ли се секира. „Ето видите", прогунђа он кроз зубе, — „Чујете ли? Чујете?" — „Та где?" — Мргуд смаче раменима. Сиђосмо у јаругу, ветар се утиша за тренутак, — равномерни ударци јасно су допирали до мојих ушију. Мргуд погледа у мене и одмахну главом. Пођосмо даље по мокрој папрати и коприви. Потмуо и отегнут тресак разлеже се . . .

— Обори . . . промрмља Мргуд.

Међутим небо се све више разведравало; у шуми се једва нешто мало видело. Ми напослетку изађосмо из шуме. — „Причекајте овде", шапну ми чувар, саже се мало и издигавши пушку изгуби се у жбуњу. Ја се сав претворих у ухо. Кроз непрестан шум ветра чинило ми се као да чујем у близини неке слабе звуке: секира је опрезно лупала по гранама, точкови од кола су шкрипали, коњ је фркао . . . „Куда ћеш? Стој!" наједаред загрме снажни Мргудов глас. —

Други глас записка жалостиво као у зеца... Поче гушање. „А не, не, — непрестано је понављао Мргуд задувано, — нећеш ми умаћи..." Ја појурих онамо откуд се чула вика и дотрчах, спотичући се, на бојно поље. Поред отсеченог дрвета на земљи, батргао се нешто шумар; он је држао под собом крадљивца и појасом му везивао руке на леђима. Ја се примакох. Мргуд устаде и усправи га на ноге. Спазих некаквог сељака, мокрог, дроњавог, дуге разбарушене браде. Бедно кљусе, допола покривено неком незграпном асуром, стајало је такође ту, заједно с колима без трапа. Шумар није говорио ни речи; сељак је такође ћутао и само је отресао главом.

— Пусти га, — шапнух на уво Мргуду, — ја ћу платити за дрво.

Мргуд ћутке ухвати левом руком коња за гриву на челу, — а десном је држао крадљивца за појас. „Деде, окрећи се раго!" Проговори он сурово. „Узмите секиру, ено је тамо" — промрмља сељак. — „Што да пропада!" — рече чувар и подиже секиру. Кренусмо се. Ја сам ишао позади... Киша стаде опет промицати и убрзо поче лити као из кабла. С тешком муком стигосмо до кућице. Мргуд остави ухваћено кљусе насред дворишта, уведе сељака у собу, попусти чвор од појаса и намести га да седи у углу. Девојчица, која је већ била заспала поред пећи, скочи и ћутећи и уплашено стаде гледати у нас. Ја седох на клупу.

— Их, брате, како лије, — рече шумар, — мораћете причекати. Не бисте ли мало легли?

— Хвала.

— Ја бих њега због вас затворио у собичак — настави он, показујући на сељака, — али, ето, засовница је ...

— Остави га ту, не дирај, — прекидох ја Мргуда.

Сељак погледа на мене испод ока. Ја се у себи зарекох да пошто-пото ослободим јадника. Он је седео непомично на клупи. Према светлости од фењера могао сам разгледати његово испијено, наборано лице, накострешене жуте обрве, немирне очи, мршаве удове ... Девојчица леже на под код самих његових ногу и опет заспа. Мргуд је седео поред стола, налактивши се. Попац је цврчао у углу ... киша је ударала по крову и цурила низ прозоре; ми смо сви ћутали.

— Томо Кузмићу, — поче наједаред сељак потмулим и расцепљеним гласом — о, Томо Кузмићу!

— Шта ћеш?

— Пусти ме.

Мргуд не одговори.

— Пусти ме ... глад ме натерала ... пусти ме.

— Знам ја вас, мргодно одговори чувар, — цело је ваше село тако — све сам овејани лопов.

— Пусти ме, — понављао је сељак, — настојник ... упропашћени смо, сасвим смо упропашћени ... пусти ме!

— Упропашћени! ... Нико не треба да краде.

— Пусти ме, Томо Кузмићу ... не убијај ме. Ваш ће ме знаш и сам сасвим сатрти.

Мргуд се окрете. Сељак се трзао као да га је гроз-

ница тресла. Он је тресао главом и дисао је неједнако.

— Пусти ме, — понови он тужно и очајно; пусти ме, тако ти Бога, пусти ме! Платићу, да, Бога ми. Тако ми Бога од глади ... дечица ми цвиле знаш и сам. Тешко је живети, не може горе бити.

— А ти онда не иди да крадеш.

— Бар ми коња пусти — настави сељак, то ми је све што имам!

— Каже ти се да не може. Ни ја нисам свој господар: казниће ме. А и вас не треба мазити.

— Пусти ме! Невоља, Томо Кузмићу, невоља, Бога ми, овај ... пусти ме!

— Знам ја вас!

— Ама пусти ме!

— Ех, па шта туваздан да се с тобом објашњавам; седи с миром, јер знаш мени не треба много! Зар не видиш господина?

Јадник се покуњи ... Мргуд зевну и метну главу на сто. Киша никако да престане. Чекао сам да видим шта ће бити.

Сељак се наједампут исправи. Очи му сенуше а лице се зацрвене. „Е па на, једи, на, зајази се, на", поче он зажмиривши и отомбољи усне; — „на убицо проклети, пиј хришћанску крв, пиј!"

Шумар се окрете.

— Теби велим, тебе Азијате, крвопилче, теби!

— Јеси ли ти пијан, шта ли ти је, кад си напао да ме грдиш? — проговори шумар зачуђен. — Јеси ли полудео, шта ли ти је?

— Пијан! . . . Ваљда за твоје паре, зликовче проклети, зверу, зверу, зверу!

— Ах, ти . . . та сад ћу те! . . .

— Марим ја? Свеједно, ја сам и тако пропао; куд сам пристао без коња? Умлати ме — једаред се мре; умро од глади или овако — свеједно ми је. Нек све пропадне, жена, деца — нек све поцрка . . . А ти причекај, пашћеш нам шака!

Мргуд се диже.

— Удри, удри, — настави сељак дивљим гласом; — удри, ево на, удри . . . Девојчица брзо скочи с пода и упиљи се у њега. Удри, удри!

— Да ћутиш! — загрме чувар и пође два корака.

— Та остави, остави, Томо, повиках ја; — не дирај га . . . нек иде с милим Богом!

— Нећу да ћутим, — настави несрећник. — Свеједно ми је, и тако морам скапати. Зликовче, зверу, што не цркнеш једаред . . . Али причекај, нећеш се ни ти дуго разметати, и ти ћеш једном затегнути конопац, причекај само!

Мргуд га ухвати за раме . . . Ја полетех да одбраним сељака . . .

— Не дирајте, господине! — викну на мене чувар.

Ја се не бих поплашио његове претње и већ сам био пружио руку, али на моје велико изненађење он једним покретом руке смаче појас са сељакових лактова, шчепа га за врат, наби му капу на очи, отвори широм врата, па га избаци напоље.

— Вуци се до врага, и ти и твој коњ! — викну он за њим, — само пази други пут ћу те . . .

Он се врати у кућу и стаде нешто тражити у углу.

— Е, Мргуде, — рекох ја напослетку, — баш си ме изненадио; ти си, као што видим, красан човек.

— Ех, оставите, господине, прекиде ме он зловољно; — немојте, молим вас, само ником казивати. Него, да ја вас испратим, додаде он, — изгледа да нећете скоро дочекати престанак кише...

У дворишту затандркаше точкови сељачких кола.

— Ено га, одвуче се! — прогунђа он; а показаћу ја њему!...

Кроз пола сата он се опрости са мном при изласку из шуме.

Две спахије.

Ја сам већ имао част, љубазни читаоци, да вас упознам с неким од моје господе суседа; па зато ми допустите да вас сад овом приликом (ми писци увек нађемо прилику) упознам са још двојицом спахија, код којих сам често ловио. То су врло ваљани и исправни људи, које је уважавало неколико срезова.

Прво ћу вам описати генерал-мајора у оставци Већеслава Иларионовића Хвалинског. Замислите човека високог и који је некад био витак, а сад је унеколико ошишкавио, али још није оронуо, чак није ни стар; човека зрелих година, у најлепшем добу, као што се каже. Истина, некад правилне и пријатне цртe лица нешто су се измениле, образи су му се обесили, честе боре се нахватале у лук око очију, неких зуба већ нема, као што је рекао Сади, ако је веровати Пушкину; затворено-плава коса, уколико се још очувала, претворила се у љубичасту, због употребе течности, купљене на ромјонском коњском вашару код Јеврејина који се правио да је Јерменин. Али, Већеслав Иларионовић иде лако, смеје се гласно, звецка мамузама, уврће бркове, и напослетку каже за себе да је стари коњаник, а међутим зна се да прави старци никад неће казати да су стари. Носи обично

дугачак капут на струк, закопчан до гуше, високу вратну мараму с уштирканим оковратницима и сиве панталоне војничког кроја са сјајним пегама; шешир намиче право на чело, остављајући сав потиљак непокривен. Он је врло добар човек, али доста чудноватих појмова и навика. На пример: он са спахијама који су сиромашнији или немају чина, никако не може да се понаша као са себи равним људима. Разговарајући с њима он их обично гледа искоса, притискујући јако образ о крути и бели оковратник; или наједаред их одмери јасним и укоченим погледом, поћути и мрдне целом кожом испод косе на глави; чак и речи друкчије изговара него други људи, па: на пример не каже: „захваљујем, Павле Василићу" или „изволите овамо, Михаило Иванићу", већ: „хваљујем Пал Асиљић", или „зволте овамо, Михал Ванић", — а с људима који су на још нижим друштвеним степеницама, он се понаша још чудноватије: на њих он никако и не гледа, и пре него што им каже шта жели, или изда наредбу, неколико пута узастопце забринуто и сањалачки понови: „Како ти је име?... Како ти је име?", ударајући необично оштро гласом на прву реч „како", а остале изговарајући врло брзо, што чини да сав његов говор личи на пућпурикање препелице-мужјака. Он је жустар и страшно је грамзив, а рђав економ; за управника свога имања узео је ислуженог наредника Малоруса, необично глупа човека. Уосталом, у економији још нико код нас није претекао једног петроградског високог чиновника, који је, опазивши из извештаја свога настојника, да се код њега на имању шупе за сушење жита често пале, због чега

много хране пропада — издао најоштрију наредбу да се у будуће снопови не мећу у шупу, пре него што се ватра не угаси. Исти тај великодостојник науми једаред да засеје сва своја поља маком, на основу врло простог по изгледу рачуна: мак је скупљи од ражи, значи корисније је сејати мак. Тако исто он је наредио својим поданицама сељанкама да носе кокошник по мустри која му је послата из Петрограда; и заиста на његовим имањима жене још и данас носе кокошнике . . . само поврх конђе . . .

Него да се вратимо Већеславу Иларионовићу. Већеслав Иларионовић је страшан женскарош и, чим опази у својој среској вароши на шеталишту лепу женску, одмах полети за њом, али оног часа почне храмати, — то је оно што је необично. Воли и да се карта, али само с људима нижег положаја; јер они њему говоре: „Ваша преузвишеност!" а он њих грди и чита им буквицу, колико му срце хоће, а кад му се деси да се карта с губернатором, или с каквим вишим чиновником, — на њему се изврши чудна промена: и смешка се, и главом клима, и у очи им гледа — просто слађи од меда . . . Чак и кад губи, он се не жали. Већеслав Иларионовић чита мало, при читању непрестано миче обрвама и брковима, као да тера талас по лицу одоздо на више. Нарочито је необично то таласасто кретање на лицу Већеслава Иларионовића, када (наравно пред гостима) летимично прегледа ступце „Журнал де Деба". На племићским изборима игра он доста значајну улогу, али се због тврдичења никад не прима угледног положаја предводника племићског у срезу. „Господо", — говори он

обично племићима који га моле да се прими, и то каже гласом пуним покровитељства и самосталности, — „много вам захваљујем на почасти, али ја сам се решио да своје слободно време проведем у самоћи". И казавши те речи, мане главом на десно и на лево, а затим достојанствено наслони главу и образе на високу јаку.

У младости је био ађутант код неке важне особе, коју и данас и не зове друкчије него по имену и по оцу; кажу, као да он није вршио само ађутантске дужности, већ да је обучен у пуну парадну униформу и чак потпуно закопчан, парио свога шефа у купатилу, али ко би свету све веровао. Уосталом, и сам ђенерал Хвалински не воли да говори о свом службовању, што је уопште прилично чудновато; ни у рату он, изгледа, није био. Ђенерал Хвалински живи у омањој кући сам; брачне среће у свом животу није осетио и зато га још сматрају за младожењу, и то за згодног младожењу. Зато његова кључарица, жена од својих тридесет и пет година, црноока, црних обрва, пуначка, свежа и с брчићима, радним данима носи уштиркане хаљине, а недељом meће и муселинске рукаве.

Згодан је Већеслав Иларионовић на великим свечаним ручковима, које приређују спахије у част губернатора и других власти: ту је он, може се рећи, потпуно као код своје куће. Обично он у таким приликама седи, ако не баш с десне стране губернатора, а оно не одвећ далеко од њега; у почетку ручка више пази на своје достојанство и, забацивши се уназад, али не окрећући главе, искоса баца погледе по

округлим потиљцима и усправним јакама гостију; али се зато при крају ручка развесели, почиње да се смешка на све стране (према губернатору се смешкао у почетку ручка), а понекад наздравља лепом полу, украсу наше планете, по његовим речима.

Исто тако згодан је ђенерал Хвалински у свима свечаним и званичним приликама на испитима, скуповима и изложбама; а вештак је и у прилажењу свештенику ради благослова. На раскрсницама, прелазима преко реке и другим сличним местима момци Већеслава Иларионовића не галаме, не вичу, већ напротив, размичући народ или зовући кола, говоре пријатним баритоном из грла: „Молим, молим, направите места да прође ђенерал Хвалински”, или „екипаж ђенерала Хвалинског”... Екипаж Хвалинског, истина, доста је старинског облика; на лакејима је ливреја била доста излизана (да је она сива с црвеним испускама, не треба ваљда ни спомињати); коњи су такође поматори, и доста су вукли за свога живота, али Већеслав Иларионовић и не полаже много на кицоштво и сматра чак да његовом положају не доликује бацати прашину у очи. Нарочитог говорничког дара Хвалински нема, или, може бити, нема прилике да покаже своју речитост; јер он не само што не трпи препирке, него неће да чује ни за какве примедбе, и марљиво се клони сваких других разговора, нарочито с младим људима. А тако је заиста и сигурније, јер је с данашњим светом права мука: зачас заборави ко је старији и изгуби поштовање. Пред лицима вишег положаја Хвалински већином ћути, а лицима нижим, која, како изгледа,

презире, али с којима се једино и познаје, говори отсечно и оштро, непрестано употребљавајући изразе, као што су ови: „Али ви ту којешта говорите" или: „Ја се напослетку налазим принуђен, штовани мој господине, предочити вам" или: „Најзад ви ипак треба да знате с ким имате посла", и др. Нарочито га се боје поштари, стални поротници и старешине станица. Код своје куће он никог не прима и живи, као што се чује, као тврдица. Па и поред тога он је диван спахија. „Стари службеник", човек несебичан, с утврђеним правилима, vieux grognard[1]), веле за њега суседи.. Једино губерниски државни тужилац допушта себи да се осмехне кад се пред њим помену одличне и солидне особине ђенерала Хвалинског, — али шта све неће учинити завист!...

Него, да пређемо сад на другог спахију.

Мардарије Аполонић Стегунов ничим није био налик на Хвалинског; он тешко да је где био у служби и никад није сматран за лепа човека. Мардарије Аполонић је омален старчић, буцмаст, ћелав, са двоструким подвољком, меканим ручицама и приличним трбушчићем. Он је врло гостољубив и велики шаљивчина; живи, као што се каже, за свој грош; и зими и лети носи пругаст шлафрок, постављен ватом. Само у једном се он подудара с ђенералом Хвалинским: и он је нежењен. Има пет стотина душа. Мардарије Аполонић занима се својим имањем доста површно; да не би изостао иза свога времена, купио је пре десет година, код Бутенопа у Москви, вршаћу машину,

[1]) Стари јуначина. — (Прим. превод.).

затворио је у шупу, па се тим задовољио. Само кад је леп летњи дан, понекад нареди да се упрегну лака кола, па се одвезе у поље да види летину и да набере различка. Живи Мардарије Аполонић сасвим по старински. И кућа му је нека старинска грађевина: у предсобљу, као што је ред, мирише на квас, на лојане свеће и кожу; ту је одмах на десно бифе са лулама и убрусима; у трпезарији су породични портрети, муве, велика саксија здравца и раштимован клавир; у гостинској соби су три дивана, три стола, два огледала и промукао часовник, с поцрнелим емаљом и бронзаним, гравираним сказаљкама; у кабинету је сто са хартијама, шпански зид плавичасте боје, облепљен сличицама, које су изрезане из разних књига прошлог столећа, ормани с плеснивим књигама, пауцима и црном прашином, надувана наслоњача, талијански прозор и закована врата што воде у башту. . . Једном речју, све као што је већ ред.

Слугу у Мардарија Аполонића има врло много и сви су обучени по старински: у дугачке плаве кафтане с високим јакама, панталоне тамне боје и врло кратке, жућкасте прслучиће. Они говоре гостима: „баћушка". Имањем му управља настојник, сељак с дугачком брадом колико и кожух; кућом му управља старица, повезана циметастом марамом, збрчкана лица и тврдица. У коњушници има Мардарије Аполонић тридесет коња разног калибра; извози се у колима од две хиљаде и пет стотина кила, која су домаћи производ. Госте дочекује врло радо и части их усрдно, то јест тако да гости, због нарочитих особина руске кујне, не могу ничим другим да се зани-

мају него преферансом. Он сам ничим се никад не занима, чак је и „Сановник" престао читати. Али таких спахија има још прилично много, па ће ме ко запитати, откуд сам ја почео говорити о њему и зашто?... Па зато, допустите да вам уместо одговора испричам о једној својој посети код Мардарија Аполонића.

Дошао ја једном к њему лети, тако око седам часова увече. Код њега тек што је отслужено бденије, и свештеник, млад човек, врло бојажљив по свој прилици тек што је свршио богословију, седео је у гостинској соби поред врата, на самом крајичку столице. Мардарије Аполонић, као и обично, врло ме љубазно дочека; он се искрено радовао сваком госту, а и био је преко мере добар човек. Свештеник устаде и дохвати шешир.

— Причекај, причекај, баћушка, поче Мардарије Аполонић, не пуштајући моју руку; — немој ићи... Рекао сам да ти донесу ракије.

— Ја не пијем, збуњено промрмља свештеник и поцрвене до ушију.

— Којешта! одговори Мардарије Аполонић; — Мишка! Јушка! ракије баћушки!

Јушка, висок и сувоњав старац од својих осамдесет година, уђе с чашицом на загасито обојеном послужавнику, ишараном пегама боје меса.

Свештеник поче да одбија.

— Пиј, баћушка, не млати се, није то лепо, примети спахија прекорно.

Сиромах младић покори се.

— А сад, баћушка, можеш ићи.

Свештеник се поче клањати.

— Но, добро, добро, иди!... Диван човек, настави Мардарије Аполонић, врло сам задовољан с њим; само једно не ваља — још је млад. А како сте ми ви баћушка?... Шта ви радите, како сте? Хајд'мо на балкон — гле како је дивно вече.

Изиђосмо на балкон, седосмо и почесмо разговор. Мардарије Аполонић погледа доле с балкона и наједаред се страшно узбуди.

— Чије су то кокоши? Чије су то кокоши? повика он; — чије то кокоши иду по башти?... Јушка! Јушка! Иди одмах види чије оно кокоши иду по башти?... Чије су то кокоши? Колико сам пута забрањивао, колико сам говорио!

Јушка отрча.

— Какав је то неред! — понављао је Мардарије Аполонић; то је страшно!

Несрећне кокошке, сећам се као да је сад, две пиргаве и једна бела капораста, сасвим мирно су ходале испод јабука, покаткад изражавајући своја осећања отегнутим ракољењем, кад одједаред Јушка гологлав с батином у руци, и још тројица пунолетних дворских слугу сви заједно слошки јурнуше на њих. Наста лом. Кокоши су крекале, лупале крилима, какотале да уши заглуну; слуге су трчале, спотицале се; господин с балкона дерао се као луд: „Држи, држи! држи, држи! држи, држи, држи!... Чије су то кокоши, чије су то кокоши?" — Напослетку једном слузи пође за руком да ухвати капорасту кокош, притиснувши је грудима уза земљу, а у исто време преко баштенског плота са улице прескочи девој-

чица од својих једанаест година, сва разбарушена и с прутом у руци.

— А, ето чије су кокоши! победоносно узвикну спахија; — Јермиле кочијаша су кокоши! Ено послао своју Наталку да их истера... Разуме се, није послао Парашу, додаде спахија полугласно и значајно се насмеши.

— Е, Јушка! остави кокош, ухвати ми Наталку.

Али, пре него што је задувани Јушка стигао до уплашеног девојчета, — однекуда испаде кључарка, докопа је за руку и неколико пута шљепи јадницу по леђима...

— А тако, тако, — рече спахија; — а, а, а! а, а, а!...

— А кокош јој узми, Авдокија, — додаде он громким гласом, и са задовољним лицем окрете се мени; — ала је ово, баћушка, била хајка, а? — Чак сам се ознојио, погледајте.

И Мардарије Аполонић прште у смех.

Остадосмо на балкону. Вече је било доиста необично лепо.

Донеше нам чај.

— Реците ми, почех ја, — Мардарије Аполонићу, јесу ли оно ваши сељаци исељени, ено онамо на путу иза јаруге?

— Моји су... А што питате?

— Па како ви то, Мардарије Аполонићу, та то је грехота, кућице су сељацима дате рђаве, тесне; нигде дрвета унаоколо, чак нема ни баре за потапање конопље. Само један бунар, па и он не ваља. Зар не

нађосте друго место?... И још кажу да сте им чак и стара конопљишта одузели.

— А шта могу са тим разграничавањем? — одговори ми Мардарије Аполонић. Мени се то разграничавање ево овде попело. (Он показа на свој потиљак). И никакве користи не видим од тог разграничавања. А што сам им одузео конопљишта и што им нисам ископао некакву бару за потапање конопље, — то, бaћушка, и ја сам знам. Ја сам човек прост, — поступам по старински. По моме мишљењу: ако си спахија — буди спахија, а ако си сељак — буди сељак... Тако је то.

На такав јасан и убедљив разлог није се, разуме се, имало шта одговорити.

— А после тога, — настави он, — и сељаци су рђави, увек под надзором. Нарочито две породице; још мој покојни отац, Бог му дао царство небеско, није их марио, никако није марио. А ја имам један поуздан знак: ако је отац лопов, и син је лопов, — па мислите ви како хоћете... О, крв, крв је крупна ствар!

За то време ваздух се сасвим утишао. Само би покаткад ветар прострујао и замирући последњи пут око куће донео до наших ушију звук равномерних и честих удара, који су се разлегали у правцу коњушнице. Мардарије Аполонић управо је био принео устима тањирић, у који је био усуо чаја, и већ је био раширио ноздрве, без чега, као што се зна, ни један прави Рус не срче чај, — али се заустави, ослушну, махну главом, сркну и остављајући тањирић на сто, рече с најдоброћуднијим осмехом, и као да нехотице

прати ударце: Опаучи, — опаучи — опаучи! Опаучи — опаучи! Опаучи — опаучи!

— Шта је то? — упитах ја изненађен.

— Та знате, кажњавају по мојој наредби једног угурсуза... Познајете ли Васу бифетчика?

— Којег Васу?

— Па оног што нас је ономадне служио за ручком. Онај што има велике зулове.

Ни најљуће огорчење не би издржало пред ведрим и кротким погледом Мардарија Аполонића.

— Шта је вама, младићу, шта је? — поче он, одмахујући главом. Јесам ли ја зликовац, шта ли, кад ме тако гледате? Ко љуби тај и казни, знате и сами ту изреку.

После пола сата опростио сам се с Мардаријем Аполонићем. Пролазећи кроз село, спазих бифетчика Васу. Он је ишао улицом и крцкао лешњике. Ја рекох кочијашу да заустави коње, па га позвах.

— Је ли, пријатељу, тебе су данас казнили? — упитах га.

— А откуд ви знате?

— Рекао ми твој господар.

— Баш сâм господар?

— Па зашто је наредио да те казне?

— А заслужио сам, баћушка, заслужио. Код нас се за ситнице нико не кажњава; такве уредбе код нас нема, — â-â! Наш господар није такав; наш господар је... таког господара нећеш наћи у целој губернији.

— Терај! — рекох кочијашу.

„Ето ти старе Русије!” — размишљао сам успут.